

DIGITHÈQUE

Université libre de Bruxelles

DESPY-MEYER Andrée, DIERKENS Alain, SCHEELINGS Frank, eds., *25 november 1941, de Universität Libre de Bruxelles sluit haar deuren*, Brussel : Archives de l'Universität libre de Bruxelles, 1991.

http://digistore.bib.ulb.ac.be/2009/2009/DL2501911_000_f.pdf

Cette œuvre littéraire est soumise à la législation belge en matière de droit d'auteur.

Elle a été numérisée et est mise à disposition par les Archives & Bibliothèques de l'Universität libre de Bruxelles avec l'accord des auteurs, éditeurs scientifiques ou ayant droits.

Les règles d'utilisation de la présente copie numérique de cette œuvre sont visibles sur la dernière page de ce document.

L'ensemble des documents numérisés mis à disposition par les Archives & Bibliothèques de l'ULB sont accessibles à partir du site <http://digitheque.ulb.ac.be/>

25 NOVEMBER 1941

25 november 1941

De
Université Libre de Bruxelles
sluit haar deuren

Andrée Despy-Meyer, Alain Dierkens,
Frank Scheelings
(eds)

4NIV

378.493

DESP

VUBPRESS

2501911

**Dit boek werd uitgegeven ter gelegenheid van de Nederlandstalige versie van de tentoonstelling
'25 november 1941: de Université Libre de Bruxelles sluit haar deuren',
georganiseerd aan de Vrije Universiteit Brussel van 11 tot 31 januari
1992.**

**Boekverzorging: Guido Peeters
Omslagontwerp: Danny Somers**

**  Copyright 1991 VUBPRESS, Brussel
ISBN 90-70289-95-4
D/1991/1885/135 NUGI 648**

Niets in deze uitgave mag worden vermenigvuldigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm of op welke wijze ook zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

De tentoonstelling

De tentoonstelling bestaat in een Franstalige en een Nederlandstalige versie. Ze werd samengesteld en verwezenlijkt door de Archiefdienst en de Faculteit Letteren en Wijsbegeerte (met name de titularis van de cursus Cultureel Beheer) van de U.L.B., met medewerking van het Navorsings- en Studiecentrum voor de Geschiedenis van de Tweede Wereldoorlog en de Vrije Universiteit van Brussel.

De aanpassingen voor de Nederlandstalige versie zijn gemaakt door de Archiefdienst van de Vrije Universiteit van Brussel.

Deze Nederlandstalige versie kon slechts tot stand komen door de steun van een aantal instellingen en personen, die de V.U.B. hier hartelijk wil bedanken:

- De Vlaamse Executieve, in de vorm van haar Gemeenschapsminister van Volksgezondheid en Brusselse Aangelegenheden, was bereid dit projekt financieel te steunen, om de Vlaamse studenten van de Brusselse universiteit onder de aandacht te brengen, en om het geïnteresseerde publiek ook een Nederlandstalig boek over de dramatische gebeurtenissen van 1941 ter beschikking te kunnen stellen.
- De Minister voor Binnenlandse Zaken en Openbaar Ambt verleende zijn medewerking om de talrijke oudstudenten, van wie de adressen verloren waren gegaan, op te sporen.
- De O.S.B. (Oudstudentenbond) van de V.U.B. moet hier bedankt worden voor haar enthousiaste bereidwilligheid om mee te werken en haar financiële steun.
- Het Gemeentekrediet van België verleende logistieke en publicitaire medewerking.
- Alle oudstudenten van de U.L.B. en de V.U.B. die documenten, foto's, schilderijen, petten en andere voorwerpen wilden uitlenen aan de Universiteit, die een enquêteformulier wilden

invullen of een interview wilden geven, hebben op deze manier de tentoonstelling rijker en interessanter gemaakt.

- Diverse diensten van de V.U.B. verleenden op de een of andere manier hun financiële of logistieke medewerking: de Public Relations, het V.U.B.-Magazine, de dienst Kultuur, U.P.V. en last but not least, de VUB-Press.
- Aan de realisatie van de tentoonstelling werkten mee: Mevrouw Massia Gruman en Pascale Delbarre; de heren Etienne Josse en Jean Jottard en de professoren Georges Sylin en Jean-Claude Vantroyen.

De grafiek van de tentoonstelling werd verzorgd door Isabelle Grosjean.

Editoriaal

De Université Libre de Bruxelles en de Vrije Universiteit van Brussel besloten samen de vijftigste verjaardag van de opschorting van de lessen aan de Brusselse Universiteit, op 25 november 1941, te herdenken. Over dit onderwerp werd al één en ander geschreven. Er bestaan een aantal boeken over de geschiedenis van de Universiteit in de periode 1939-1945; tien jaar geleden verscheen er nog een werkje over de veertigste verjaardag van de schorsing van de lessen. Maar het historisch onderzoek was verre van voltooid. Ten eerste bleven nog veel bronnen van de Universiteit zelf, zoals de fondsen van het rectoraat en het secretariaat, ongebruikt. Ook de archieven van de *Kulturverwaltung* van de Duitse militaire administratie, die door historisch toeval in de 'Archives nationales' van Parijs belandden, waren nagenoeg niet onderzocht. Ten tweede heeft men de droogheid van de administratieve bronnen willen aanvullen met de herinneringen van de levende getuigen, die allen samen deze gebeurtenis in hun 'collectief geheugen' bewaren.

Dit werk pretendeert niet exhaustief of definitief te zijn. Bepaalde archief-fondsen, zoals de Papieren Frans Petri (die verbonden was aan de afdeling *Kultur* in Brussel) zijn nu nog niet toegankelijk en zullen dat in een nabije toekomst wel zijn. Bovendien kon aan de medewerkers van dit boek slechts een beperkte ruimte toegewezen worden, en werd hen gevraagd in een kort tijdsbestek een overzicht te geven. Zij hopen later hun werk verder te kunnen zetten, hun exposé te kunnen uitdiepen, of anderen te kunnen stimuleren om hun eerste onderzoeken voort te zetten.

In november 1990 namen de autoriteiten van de U.L.B. en de Faculteit Letteren en Wijsbegeerte (in het kader van een cursusmodule 'Kultureel Beheer') het initiatief om een werkgroep op te richten. De Archiefdienst van de U.L.B. was bereid om de verantwoordelijkheid voor de organisatie van een tentoonstelling en de publikatie van een boek op zich te nemen. Het onderwerp zou niet alleen de schorsing van de lessen in 1941 behandelen, maar ook nagaan welke invloed de Duitse bezetting op de toenmalige universitaire gemeenschap had.

Er werd contact opgenomen met de V.U.B. en diens archivaris. Deze instelling was bereid om mee te werken aan de tentoonstelling en wilde instaan voor de Nederlandstalige versie van de tentoonstelling en het boek. Er werd een organiserend comité opgericht dat, naast de uitgevers van dit werk, bestond uit André Uyttebrouck en Alain Dierkens, professoren aan de U.L.B., José Gotovitch, docent aan de U.L.B. en directeur van het Navorsings- en Studiecentrum van de Tweede Wereldoorlog, Dr. Dirk Martin, wetenschappelijk medewerker aan hetzelfde centrum en Christine Denuit-Somerhausen, wetenschappelijk medewerker van de R.T.B.F..

De studenten van de cursus 'Kultureel beheer' hebben zowel geholpen bij het vooronderzoek, als bij de realisatie van de tentoonstelling. Maar zonder de hulp van Drs. Didier Devriese zou de organisatie van de tentoonstelling niet tot stand hebben kunnen komen. Carine Caljon vertaalde de Franstalige bijdragen; Nicole Mondelaers hielp ons er daarna nog eens een kritische blik op te werpen. Een van de grootste hindernissen was het opsporen van de duizenden oudstudenten die in 1940-1945 deel uitmaakten van de universitaire gemeenschap. Er werden verschillende oproepen gedaan in de pers; producer Frans Feyaerts en mevrouw Van Molle van de B.R.T. hielpen om verschillende radio-boodschappen uit te zenden; het O.S.B. van de V.U.B. werd via haar voorzitter Jan Wauters bereid gevonden een oproep via haar tijdschrift *Briefing* te doen. De verschillende gemeentes die meestal gratis hebben willen meewerken om de oudstudenten terug te vinden, verdienen hier een extra vermelding. Er werd een vragenlijst gemaakt, op basis van een document dat werd opgesteld door Christine Somerhausen en Frank Scheelings en dat aan het kritisch oog van professor Claude Javeau werd onderworpen. Deze vragenlijst werd naar alle oudstudenten uit die tijd, maar speciaal naar de studenten van de academische jaren 1940-41 en 1941-42 gestuurd, omdat de studentenlijsten voor die jaren het volledigst waren. Verschillende van deze oudstudenten werden geïnterviewd door de studenten van de tweede kandidatuur en de eerste licentie journalistiek (op aansporen van professor Jean-Claude Vantroyen) van de U.L.B.. De studenten van de cursus 'Kultureel beheer' interviewden een aantal leden van het toenmalig wetenschappelijk personeel.

We hebben in de getuigenissen en antwoorden van de oudstudenten, die ons soms ook documenten of voorwerpen stuurden, emoties gevoeld. De emotie van *anciens*, die deze moeilijke tijden hebben meegemaakt en die erin geslaagd zijn om, ondanks de jaren die ondertussen voorbij gegaan zijn, ons hun herinneringen met gloed te vertellen. We waren onder de indruk van de gehechtheid aan de principes van de Universi-

teit, principes waar men zich in kwade tijden kennelijk nog sterker aan vastklampte.

De tentoonstelling en dit boek zullen hun doel slechts bereikt hebben wanneer de gebeurtenissen van mei 1940 tot januari 1945 zo objectief mogelijk herdacht worden, en wanneer beide stimuleren om het onderzoek verder uit te diepen.

De catalogus verschijnt in een Franstalige en een Nederlandstalige versie. Kris Van Scharen van de VUB-Press heeft niet alleen geadviseerd, maar, en dat geldt in het bijzonder voor de Nederlandstalige versie, ook daadwerkelijk veel geholpen. De tentoonstelling is van 23 november tot 11 december te zien in de Grote Hal van de U.L.B. en loopt van 11 tot 31 januari in de Bibliotheek van de V.U.B..

Andrée DESPY-MEYER
Frank SCHEELINGS

Inhoud

Voorwoord

R. DEJAEGERE, Rector van de V.U.B. en R. VAN AERSCHOT,
Voorzitter van de Raad van Beheer / 13

Inleiding

Een Universiteit tegenover het fascisme, M.-R. THIELEMANS / 17

Hoofdstuk 1

Eén academisch jaar onder Duitse voogdij (1940-41): de politiek van
het noodzakelijk kwaad

- De exodus en het begin van de bezetting,
M.-R. THIELEMANS / 23
- Een Duitse commissaris voor de Universiteit,
M.-R. THIELEMANS / 27
- (Het onderwijzend personeel in de storm), A. DESPY-MEYER en
G. DESPY / 45
- Studenten achttien maanden onder Duits bewind,
A. DESPY-MEYER / 59

Hoofdstuk 2

25 november 1941: de Universiteit sluit haar deuren

- Verbazing bij de studenten over de schorsing van de cursussen,
D. DEVRIESE / 67
- Het nieuws van de dag, D. DEVRIESE en D. MARTIN / 73

Hoofdstuk 3

De Universiteit na de schorsing van de cursussen

- Een moeilijke keuze voor de studenten / 97
 - Naar andere Universiteiten, Ch. DENUIT-SOMERHAUSEN / 97
 - De clandestiene cursussen, E. GUBIN / 104
 - Het dagelijkse studentenleven, Ch. KESTELOOT / 120
- Duitse initiatieven voor een heropening van de Universiteit, M.-R. THIELEMANS / 127
- Professoren zonder leerstoel, A. DESPY-MEYER / 133
- Voor de bedienden en technici gaat het leven verder..., A. UYTTEBROUCK / 137
- Het patrimonium moet bewaard blijven, A. UYTTEBROUCK / 145

Hoofdstuk 4

Het engagement

- Vele vormen van universitair verzet, J. GOTOVITCH / 171
- Collaboratie en accommodatie, D. MARTIN / 185

Hoofdstuk 5

De 'Joodse kwestie'

- De 'Joodse kwestie' aan de Universiteit, M. STEINBERG / 197

Hoofdstuk 6

De opnieuw vrije Universiteit

- Tijd voor een balans en voor toekomstplannen, A. DIERKENS / 211
- De epuratie, D. MARTIN / 217
- Het probleem van de verdubbeling, F. SCHEELINGS / 225

Bibliografie / 234

Lijst van de medewerkers / 239

Voorwoord

De Université Libre de Bruxelles en de Vrije Universiteit van Brussel besloten de schorsing van de lessen en de sluiting van de U.L.B. in 1941 op twee manieren te herdenken. Ten eerste kregen diverse eminente personen uit Oost-Europa die zich voor de democratisering van hun land inzetten, van één van beide instellingen een eredoctoraat aangeboden. Doïna Cornea, Willy Brandt, Bronislaw Geremek, Vaclav Havel, Alexei Yablokov en Arpad Goncz werden zo gehuldigd. Ten tweede wilden de Universiteiten de gebeurtenissen van 1941, die een tamelijk dramatische afloop kenden, door een reconstructie van de feiten meer bekendheid geven. Vandaar dat ze een boek publiceerden en een tentoonstelling organiseerden.

Waarom herdenkt de V.U.B. samen met de U.L.B. een gebeurtenis uit een periode waarin de instelling nog één was?

Beide Universiteiten tonen met deze herdenking nog eens dat ze nauw met elkaar verbonden en met elkaar verwant zijn.

De verbondenheid tussen V.U.B. en U.L.B. heeft vooral te maken met principes. Beiden zetten zich in voor het Vrij Onderzoek, voor een toepassing van vrijzinnige principes in de huidige maatschappij. Dit gebeurt niet op een agressieve, maar wel op een verdraagzame wijze. In dit kader is het van belang om vijftig jaar nadien te verklaren waarom de U.L.B., die sinds haar oprichting altijd een centrum van Vrij Onderzoek is geweest, niet kon leven onder een fascistisch regime. Dit verklaren heeft nu zin, enerzijds omdat sommige totalitaristische regimes recentelijk gekapseisd zijn en anderzijds omdat andere soortgelijke gevaarlijke en onverdraagzame regimes de fundamentele waarden van onze maatschappij voortdurend bedreigen. Telkens rijst dan de vraag tot waar men moet gaan om de vrijheid van onderwijs, van denken en van onderzoek te verdedigen; welke toegevingen men kan en zeker niet kan doen. Vanaf het najaar van 1940 tot de herfst van 1941 heeft het bestuur van de U.L.B. met deze vraag geworsteld. Om de toekomst van de studenten niet in gevaar te brengen, heeft ze geprobeerd om de

Militärverwaltung te weerstaan. Maar in de lente van 1941 realiseerde men zich dat de bezetter zaken met de Universiteit van plan was die totaal niet strookten met haar karakter. De U.L.B. wilde haar ziel en waardigheid niet verliezen, en sloot haar deuren op de 25ste november omdat ze niet verder tegemoet wilde komen aan een onverdraagzame bezetter, die haar onmogelijke eisen stelde. Deze sluiting zou drie jaar duren, totdat de omstandigheden weer toelieten om vrij aan onderzoek te doen.

Naast verbondenheid is er ook verwantschap tussen beide Universiteiten, omdat de V.U.B. uit de U.L.B. ontstaan is. De zelfstandigheid van de V.U.B. heeft een lange aanloop gekend en is gepaard gegaan met spanningen, zoals die nu eenmaal voorkomen als jongeren zich van hun ouders losmaken. Reeds in de negentiende eeuw was er een Vlaamse aanwezigheid op de U.L.B., onder de vorm van de studentenvereniging 'Geen Taal, Geen Vrijheid'. Deze aanwezigheid was voldoende om in de moeilijke jaren dertig van onze eeuw het verdubbelingsproces op gang te laten komen; de U.L.B. wordt in bronnen van die periode door Vlamingen reeds Vrije Universiteit Brussel genoemd. De Duitse bezetter heeft gepoogd de verdubbeling van de Universiteit te versnellen. En het zijn de benoemingen naar aanleiding van die Duitse verdubbelingspolitiek, die het Universiteitsbestuur hebben doen besluiten om de lessen te schorsen. Niet omdat ze zo sterk gekant was tegen de verdubbeling van de Universiteit, maar omdat de manier waarop deze werd opgedrongen tegen haar principes was en omdat ze niet achter de opgelegde personen kon staan. De Vlamingen op de U.L.B. hebben deze werkwijze toen goedgekeurd en dit op allerlei manieren laten blijken. Goedgekeurd omdat ze strookte met de principes van het Vrij Onderzoek. Goedgekeurd omdat de Vlaamse U.L.B.-ers niet wilden ingaan op voordelen of chantage door de Duitse bezetter. Voor de V.U.B. hebben deze gebeurtenissen echter een bijzondere tragiek. De politiek van de bezetter om de U.L.B. te vervlaamsen heeft de toekomst van de verdubbeling zwaar gehypotheekeerd. Mede daardoor is de verdubbeling van de U.L.B. na de oorlog een lang en moeizaam proces geworden. Men heeft voor de V.U.B. moeten strijden; meestal hoffelijk, maar soms ook wel hard. Een strijd die uiteindelijk aanleiding heeft gegeven tot twee zelfstandige en volwaardige Universiteiten.

De V.U.B. kreeg haar zelfstandigheid in de woelige dagen van 1968. Veel jonge professoren, die voordien reeds in de Nederlandstalige afdelingen van de U.L.B. doceerden, besloten aan de V.U.B. verder te werken. Zij waren enthousiast en zagen op de jonge Universiteit, die haar structuren nog grotendeels moest krijgen, mogelijkheden om hun

talenten aan bod te laten komen en om aan vernieuwend onderzoek te doen. Zij waren getraind op de U.L.B. en brachten de jarenlange onderzoekservaring die hun U.L.B.-leermeesters cumuleerden, mee binnen. Deze wetenschappelijke wortels, die alleen een volwassen en grote Universiteit als de U.L.B. kon bieden, zijn voor de V.U.B. van groot belang geweest. Zij kon zo, vanaf haar ontstaansperiode, steunen op een ruime onderwijs- en onderzoekservaring en deze koppelen aan het enthousiasme en dynamisme van haar professoren. Dit was een succesformule; het heeft haar tot één van de modernste en meest progressieve Universiteiten gemaakt. Vandaar dat de V.U.B. aan de gemeenschappelijke herdenkingsplechtigheden over de sluiting van de U.L.B. ook meegewerkt heeft als 'hommage'; als een erkenning vanwege de jongere, ook volwassen geworden instelling, aan de instelling waaruit zij sproot en wiens principes zij meedraagt. De V.U.B. is achter de beslissing van 1941, die de verdubbeling voor een aantal jaren lam zou leggen, blijven staan. Omdat de principes en vooral de vrijheid en solidariteit toen levensbelangrijk waren. Als volwassen vrije Nederlandstalige Universiteit zal zij ook in de toekomst achter deze principes blijven staan.

R. VAN AERSCHOT
Voorzitter van de Raad van Beheer

R. DEJAEGERE
Rector van de Universiteit

Marie-Rose Thielemans

Inleiding Een Universiteit tegenover het fascisme

Vanaf haar oprichting wierp de Université Libre de Bruxelles zich op tot verdedigster van idealen als vrij onderzoek en scheiding tussen kerk en staat, en tot fervent tegenstander van elke vorm van dogmatisme. Haar bestaan werd voornamelijk geassocieerd met de liberalen en de socialisten, die in de politieke wereld streeden voor dezelfde principes. Het was onvermijdelijk dat de Universiteit haar eigen standpunten innam bij het opkomen van de verschillende totalitaire regimes tussen de Twee Wereldoorlogen. Laten we evenwel meteen beklemtonen dat de bekommernissen van de U.L.B. selectief waren. Ze reageerde vooral tegen het corporatisme van Mussolini en tegen het Duits nationaal-socialisme. Zij nam geen stelling tegen de stalinistische dictatuur in de U.S.S.R., noch tegen dictaturen als die van Salazar in Portugal, van admiraal Horthy in Hongarije of van het kolonelsregime in Polen. Hoe is dit te verklaren? België was meer verwant met Duitsland of Italië dan met andere landen waar de totalitaire koers de overhand kreeg. Het professorencorps, overwegend liberaal met zeer opvallende socialistische uitzonderingen, zag in het Sovjetregime nog het 'toonbeeld' van de autocratie. Polen en Hongarije werden beschouwd als landen die hun onafhankelijkheid veroverden dank zij de geallieerde overwinning; zij maakten nog wat politieke kinderziektes door. Het verre Portugal tenslotte had nagenoeg geen belang voor de wereldpolitiek. De studenten, die in beperkte mate politiek geëngageerd waren, zouden pas wakker schieten met het uitbarsten van de Spaanse Burgeroorlog. Het eerste incident tegen het fascisme waar de Universiteit bij betrokken raakte, had plaats in 1931. Léo Moulin, leraar aan het Atheneum van Ukkel maar nog ingeschreven aan de Universiteit, werd op 10 april 1931 te Rome opgepakt voor het binnensmokelen van briefwisseling bestemd voor een tegenstander van het regime. Er werd op 21 april een betoging georganiseerd voor de Italiaanse ambassade en later voor het consulaat (waar de socialist Louis de Brouckère het woord nam) om de vrijlating te eisen van Moulin, die voorzitter van de Franstalige Kring van het Vrij

Onderzoek was, en vooral opdat hij niet berecht zou worden door een speciale rechtbank. Op 23 april, tijdens een vergadering gehouden in de Magdalenzaal door de *Association Générale des Etudiants*, verdedigde Emile Vandervelde zelf Léo Moulin. Bij het proces dat in Rome tegen hem werd aangespannen kwam rector Georges Smets in eigen persoon voor hem getuigen.¹

Toen in 1933 de Joden in Duitsland vervolgd werden, tekenden 154 professoren van de Belgische Universiteiten een protestbrief. Onder hen maakten meer dan 90 deel uit van de U.L.B.²

Van 29 tot 31 december 1934 werd in Brussel een Wereldcongres van Antifascistische Studenten georganiseerd. Omdat er zich binnen de studentenkring een cel van het fascistische Nationaal Legioen had ontwikkeld, die in oktober 1934 in haar tijdschrift *Lutte* de leiders van de antifascistische studentenbeweging had aangevallen, werd een *Comité de Vigilance Antifasciste* opgericht. Dit had de steun van de *Association Générale des Etudiants*, de rector, en van de liberale, socialistische en marxistische politieke milieus. Op initiatief van de professoren Dedonder, Brien, Verlaine en Pelseneer werd in 1935 bovendien een *Comité de Vigilance des Intellectuels Antifascistes* gevormd, naar analogie met het gelijknamige Franse comité. Armand Abel was haar secretaris.

Toen in Spanje de Burgeroorlog uitbrak, nam, vanaf 15 oktober 1936, het studentenblad *Bruxelles Universitaire (B.U.)* het op voor republikeins Spanje via de pen van Louis Fonsny, die achteraf op een triestige manier bekend werd via de redactie van de gestolen *Le Soir*. *B.U.* engageerde zich ook in de strijd tegen het rexisme, door in elk van haar nummers een humoristische kroniek getiteld *Le Pet Irréel* te publiceren, waarin P. de Race de krant *Le Pays Réel* van Léon Degrelle op de korrel nam. In november 1936 sneuvelde Pierre Brachet als vrijwilliger in dienst in de Spaanse republikeinen. Martelaar Brachet, occasioneel journalist bij *Le Peuple*, was een zoon van de beroemde embryologist Albert Brachet en was een bijzonder briljant, jong jurist. De Universiteit treurde om zijn dood. Maar men zal op de terugkeer (in januari 1938) van een delegatie studenten uit Spanje moeten afwachten tot de vereniging van liberale studenten, via de stem van haar voorzitter Georges Marcq, op haar beurt stelling zou nemen voor de republikeinen. Al die tijd stonden de *Cahiers du Libre Examen* bol van artikels die de fascistische doctrines aanvielen: het racisme en het antisemitisme, het totalitarisme, de dictatuur.

In januari 1939 publiceerde het maandblad *Solidarité* een manifest tegen de pogroms in Duitsland. Het werd ondertekend door tweeënzes-

Petit Memento de Rexicologie.

[à l'usage des con...vertis(1)].

Préface

C'est couché sur la paille humide d'un cachot obscur que j'écris ceci. La frousse et la haine du Gouvernement devant l'invincible feu de Rex m'y ont conduit.

J'en sortirai pour me rendre rue de la Loi Directement, sans tergiverser.

Rex aura vaincu!

Voici un memento. Vous y trouverez les défi-

nitions essentielles de notre doctrine.

Vous devez connaître cela, car c'est la pureté, la propreté, la probité et l'honneur.

Qu'on les apprenne par cœur, qu'on les béte ensemble et par leur force :

Rex vaincra.

Léon LEGRELE.

Le Pet irréal (de irreële Scheet) of het kleine anti-rexistische rubriekje dat vanaf 1936 door het studentenmaandblad *Bruxelles Universitaire* gepubliceerd werd.

tig professoren van de Universiteiten van Brussel en Luik. De Brusselse Universiteit nam tussen de assistenten van de Medische Faculteit trouwens enkele uit Duitsland verbannen joodse intellectuelen op.

Toen Duitsland Polen bezette, reageerde de Brusselse universitaire gemeenschap tegen de al te formalistische aanvaarding van de neutraliteit, op dat moment de officiële doctrine van de Belgische regering. De specialist in volkenrecht, de socialist Henri Rolin, publiceerde in de *Cahiers du Libre Examen* een artikel met de titel *Fondement juridique de la neutralité belge*, waarin hij verklaarde dat de officiële neutraliteit geen morele neutraliteit impliceerde. Het tijdschrift *Le Flambeau* publiceerde op 18 oktober een manifest ter ondersteuning van Frankrijk en Groot-Brittannië in hun strijd tegen nazi-Duitsland. Het was ondertekend door Universiteitsprofessoren en leden van de Academies, en werd toegeschreven aan het initiatief van Henri Grégoire en Marcel Barzin, beiden liberale professoren van de U.L.B.

De Brusselse Universiteit had een duidelijk standpunt ingenomen voor de democratieën, tegen het fascisme, tegen het antisemitisme, tegen het rexisme, kortom tegen alles wat men weldra de 'nieuwe orde' zou gaan

THIELEMANS

noemen. Bij een Duitse bezetting kon ze zich aan represailles verwachten.

Noten

Mevr. Andrée Despy-Meyer heeft ons geholpen bij de redactie van dit artikel; Mevr. Dorsin角度-Smets liet ons toe het dagboek van haar vader, oud-rector Georges Smets, te raadplegen voor de maanden mei tot augustus 1940; M. Robert Wellens, departementshoofd bij het Algemeen Rijksarchief, vergemakkelijkt ons het raadplegen van de Nyns-Papieren. Zij worden hierbij allen bedankt.

1. *Bruxelles Universitaire*, uitgegeven door het 'Comité de défense de Léo Moulin', 1 april 1931. Léo Moulin voegde zich in het begin van de bezetting bij Henri De Man.
2. *Le IIIe Reich et les Juifs. Essai d'une documentation*, Antwerpen, 1933, pp. 226-227.
3. Zie G. SMOLSKY, *L'U.L.B. devant la guerre d'Espagne* in *Revue Belge d'Histoire contemporaine*, t. XVIII, 1987, pp. 419-446 en P. CAMBIER, *Pierre Brachet parmi nous*, Brussel, 1986.

Hoofdstuk 1
Een academisch jaar
onder Duitse voogdij (1940-1941):
De politiek van het noodzakelijk kwaad

Marie-Rose Thielemans

De exodus en het begin van de bezetting

Vanaf de eerste dagen van de bezetting nam de Universiteit maatregelen voor de evacuatie van haar meest kostbare bezittingen. De professoren trokken op eigen krachten naar Frankrijk. Het ongepubliceerde dagboek van Georges Smets, oud-rector, laat toe te beschrijven hoe de periode van de uittocht voor de autoriteiten en de professoren van de U.L.B. verliep. Wat moest men doen? Universitaire centra oprichten in Frankrijk of in Groot-Brittannië, uitwijken naar de Verenigde Staten, terugkeren naar Brussel? En in welke omstandigheden? Professoren van de U.L.B. waren toevallig samengekomen in twee centra in Zuid-Frankrijk: Toulouse en Montpellier. Al vanaf 26 mei verzamelde Smets zijn collega's in de Rechtsfaculteit in Toulouse.

Toen de capitulatie bekend werd, stuurden de in Toulouse verzamelde professoren van de verschillende Universiteiten een telegram met steunbetuiging aan minister Hubert Pierlot. Daarnaast circuleerde een veel venijniger anti-leopoldistisch manifest van de hand van Henri Grégoire, specialist in Byzantijnse studies. Een interuniversitaire commissie bestaande uit professoren van Brussel, Leuven en Luik werd op 29 mei in Toulouse opgericht. Smets stelde voor om een werkplan op te stellen en aan de regering voor te leggen. Men wilde een telling van de in Frankrijk verblijvende studenten organiseren en stelde een vragenlijst op.

De professoren Smets, Goubau, Dory en Nicaise werden op 6 juni te Poitiers door een ambtenaar van het ministerie van Openbaar Onderwijs ontvangen. Diens plan bestond erin vier universitaire centra te stichten in het zuiden van Frankrijk. Eveneens in Poitiers, ontmoette Smets Paul Hymans, de voorzitter van de Universiteit, die afraadde het manifest van Grégoire te ondertekenen, en Smets belastte voorstellen te doen voor de samenstelling van de examencommissies. Hij vertrouwde hem ook toe dat er in Poitiers een zitting van het Bureau van de Raad van Beheer van de U.L.B. had plaats gehad.

Op 10 juni aanhoorden de professoren van de U.L.B. in Toulouse,

**CENTRE UNIVERSITAIRE BELGE
BELGISCH UNIVERSITAIR CENTRUM**

Siège : FACULTÉ DE DROIT

**2, rue de l'Université
TOULOUSE**

le 27 juin 1940

Monsieur le Président,

M. Hegge, parti pour Montpellier, m'a autorisé à vous signaler les membres des personnes de l'université qu'il y aurait lieu d'ajouter aux listes qu'il vous a adressées en vue des paiements que vous avez bien voulu vous charger de faire.

A la liste des membres du personnel autorisés à recevoir 2000 frs par mois, il conviendrait d'ajouter :

M. Rosenthal, chef de travaux full-time,
Faculté des Sciences appliquées

Croyez, je vous prie, à mes sentiments
très distingués

Georges METS, professeur
ancien recteur de l'U.L.B.

Smets' rapport over zijn bezoek aan Poitiers. Hij bracht verslag uit over de organisatie van de examencommissies en de lijst van studenten die zich er wilden aanbieden. Smets wees erop dat de uitvoering van het regeringsplan de autonomie van de U.L.B. zou aantasten en pleitte voor het behoud van de onafhankelijkheid van de Universiteit.

Op 17 juni verwekte het bericht over de wapenstilstand en de aanstelling van Pétain als hoofd van de regering onrust in de universitaire gemeenschap. De verwarring was totaal: volgens sommigen zou Dedonder zelfs — heel even — overwogen hebben de activiteiten van de U.L.B. te hervatten onder een nazi-regime! Er is geen beter bewijs van de algemeen verwarde stoestand na de val van de Derde Republiek en het aan het bewind komen van de *Etat national* van Pétain.

Op 17, 19 en 21 juni ontmoette Smets Fernand Héger, de beheerder van de Universiteit, die hem de financiële problemen van de U.L.B. uiteenzette. Ze brachten beiden de toekomst ter sprake: diende de Universiteit op vertraagd tempo te werken, zich beperkend tot een strikt wetenschappelijke activiteit en het afnemen van examens? Kon men in Brussel niet opnieuw een gewone kern herstellen en sommige Faculteiten naar Angelsaksische landen of de kolonie overbrengen? Men raadpleegde Maurice Bourquin, specialist in internationaal recht, om te weten of de vrije Universiteiten heropend zouden kunnen worden wanneer ze zich beperkten tot hun wetenschappelijke en technische activiteiten. De professoren van de U.L.B. die te Montpellier verbleven, waren er allen voorstander van om terug te keren, met goedkeuring van Hymans. De onzekerheid was groot: enkele artsen vreesden voor de toekomst van de Universiteit omdat ze 'teveel door de joden en de vrijmetselaars zou zijn geleid'. De beheerder van de U.L.B. overwoog met de Duitsers te onderhandelen over een universitaire hervorming. De professoren zouden hun titel niet meer mogen gebruiken voor niet-wetenschappelijke doeleinden; de studentenverenigingen zouden in de gaten gehouden worden. Had hij het — in naam van het algemeen belang- niet over een hervorming van de democratie, waar partijen en godsdienstige overtuigingen een ondergeschikte rol zouden spelen? Van de vier Universiteiten was de positie van de U.L.B. het delikaatst. Haar deelname aan de antifascistische bewegingen, haar banden met de vrijmetselarij, haar politieke banden met liberale en socialistische democraten maakten

Links: Brief van 27 juni 1940 van professor Georges Smets aan Paul Hymans, voorzitter van de Raad van Beheer van de U.L.B.. Beiden zijn op dat moment in ballingschap.

haar tot een doelwit voor de Duitse autoriteiten.

Onder de professoren van de U.L.B. die in Frankrijk in ballingschap leefden, werden vanaf juli twee strekkingen onderscheidbaar. Allen waren het erover eens terug te keren naar Brussel. Men wilde de Universiteit redden door zich te beperken tot wetenschappelijke activiteiten en de studentenverenigingen te muilkorven. Voor de enen volstond dit: men zou de situatie noodgedwongen moeten ondergaan. Anderen daarentegen waren bereid zich te conformeren aan de doctrines van de nieuwe orde en overwogen zelfs een universitair of extra-universitair fascisme!

In Brussel werden de rectoren van de vier Universiteiten opgeroepen door de secretaris-generaal van het ministerie van Openbaar Onderwijs, die door de Wet van 10 mei belast was met het bestuur van het departement. Ook kwam op 17 juni een Raad van Beheer samen onder voorzitterschap van Jean Servais. Op 20 juni, onder voorzitterschap van de rector, besliste men in september en oktober respectievelijk een eerste en een tweede examensessie te organiseren. Om de afwezigen te vervangen duidde de Raad van Beheer Lucien Graux aan als voorzitter, Léon Cornil als vice-voorzitter, terwijl Frans Van den Dungen de functie van beheerder en rector zou uitoefenen.

De Duitsers vaardigden op 18 juli een verordening uit, waarin de houders van een openbaar ambt — inclusief de professoren van de vrije Universiteiten — die het grondgebied na 10 mei hadden verlaten, verplicht werden zich te onderwerpen aan een Commissie die belast was met het onderzoeken van hun politieke activiteiten tijdens hun afwezigheid. Deze besloot dat alle betrokken professoren hun activiteiten konden hernemen. Daarentegen verboden de militaire autoriteiten aan 14 professoren (op 104) hun functies te hernemen, de militairen lieten 14 gevallen onbeslist. De verordeningen van 18 oktober gericht tegen de joden troffen 4 professoren, terwijl 39 nog in het buitenland verbleven.

In dezelfde periode verweet de collaboratie-gezinde pers hen dat zij, naast hun onderwijzende functie, ook andere posten waarvoor hun aanwezigheid in België noodzakelijk was, verlaten hadden, dat ze niet-koningsgezinde manifesten hadden ondertekend of de Koning openlijk afgefallen waren.

Marie-Rose Thielemans

Een Duitse commissaris voor de universiteit

Commissaris Walz verschijnt op het toneel

Twee leden van de *Militärverwaltung*, Reese en Petri, beiden mediaevisten, bezochten vanaf 4 juni 1940 de lokalen van de U.L.B. en rapporteerden aan hun chef: de Universiteit heeft een liberaal-socialistisch karakter, onderhoudt sinds haar oprichting nauwe banden met de vrijmetselarij, is een nest van joodse professoren en heeft zich tot de voorbije maanden bezig gehouden met anti-Duitse manifestaties. Bovendien had ze aangekondigd dat ze haar activiteiten in Montpellier zou hervatten. Haar heropening was geenszins interessant voor Duitsland. Toen de U.L.B. haar heropening aanvroeg, herzag Petri zijn standpunt. Hij herinnerde eraan dat de U.L.B. een voor links ijverende Universiteit en een vrijmetselaarsburcht was en, sinds 1914, een gezworen tegenstander van de volkse nationaal-socialistische aspiraties in 't algemeen en in 't bijzonder van alles wat Germaans leek. Hij voegde eraan toe dat de Universiteit vanaf 1933 nagenoeg geen contacten meer had gehad met de Duitse wetenschap en dat ze zelfs anti-Duitse propaganda had gevoerd in het buitenland. Hij beschuldigde Grégoire, die in Frankrijk een virulent anti-leopoldistisch manifest had opgesteld, en de kring rond de *Flambeau* die beiden in het manifest van oktober 1939 opgekomen waren tegen Duitsland. De *Militärverwaltung* stelde als voorwaarden voor de heropening van de U.L.B. dat deze zich tot strikt wetenschappelijke activiteiten zou beperken, en dat ze het radicalisme van haar professoren en studenten zou controleren. Dit waren eigenlijk de voorwaarden die de academische autoriteiten zelf hadden aangeboden, maar Petri voegde eraan toe dat men aan de Universiteit een Duitse commissaris — belast met de interne hervorming — zou toewijzen. Onder die voorwaarden besloot Petri dat men de poging kon wagen, temeer daar men door de opheffing van de U.L.B. riskeerde teveel macht aan de Leuvense katholieke Universiteit te geven. Eigenlijk gingen de Duitse ambities veel verder dan de controle op de

Universiteit van Brussel: de Vlaamse opinie (uiteraard alleen deze van de pro-Duitse activisten wel te verstaan) stond erop de U.L.B. te heropenen en er een intellectueel bastion tegen West-Europa van te maken. Ze zou zo de Vlaamse tegenhanger worden van de Duitse Universiteiten van Praag en Poznan. De Franse culturele invloed in Brussel en Wallonië was onbeperkt. Deze culturele hegemonie moest in het voordeel van Duitsland omgedraaid worden. Petri en Reese informeerden de *Militärverwaltung* over de problemen waarmee ze geconfronteerd werden bij de heropening van de Belgische Universiteiten. De materiële moeilijkheden konden makkelijk overwonnen worden want de *Wehrmacht* had maar weinig lokalen bezet. De moeilijkheden lagen bij het professorencorps. Vooreerst waren bepaalde van haar leden gevangenen; men kon hen redelijkerwijs slechts vrijlaten indien ze bereid waren loyaal mee te werken. Nu waren veel U.L.B.- professoren naar Frankrijk gevlucht; ze hadden het manifest van 18 oktober 1939 ondertekend, ze hadden daarenboven de regering Pierlot gesteund tegen de Koning en, laatste aanklacht, ze hadden gepoogd een anti-Duitse Universiteit in Zuid-Frankrijk op te richten. Men zou derhalve de handel en wandel van elke professor die afwezig geweest was, afzonderlijk onderzoeken. Men kon moeilijk door de uitschakeling van de U.L.B., die door evenveel studenten bezocht werd als de Universiteiten van Gent en Luik samen, een proletariaat van werkloze professoren vormen. Men moest dus onder leiding van een Duitse commissaris en een curator geleidelijk overgaan tot de hervorming van deze instelling om ze, dank zij de zuivering van anti-Duitse elementen — 75 professoren — en hun vervanging door ‘weldenkende’ Vlamingen, ertoe te brengen zich los te maken van de Frans-westerse tradities. Trouwens, elke Belgische Universiteit zou voortaan een persoonlijk karakter krijgen: Gent als onderzoekscentrum voor Vlaanderen, Luik als Romeanse Universiteit in de oude Rijkstraditie, Leuven zou zich specialiseren in de theologie en Brussel zou het ‘*germanisch-deutsches Bollwerk gegen West-Europa*’ worden.

De collaboratie-pers kondigde eveneens veranderingen aan: *Cassandra* publiceerde op 6 oktober via de pen van Paul Colin en onder het pseudoniem ‘Oncle Tom’: ‘*Il ne passera plus beaucoup d’eau sous les ponts avant qu’un air nouveau circule dans la jeune maison devant laquelle le goût pervers pour la symbolique a placé la statue verdie du vieux Verhaegen.*’ Men zou inderdaad maar tot 4 november 1940 moeten wachten. Reeder, chef van de Duitse militaire administratie, had op 31 oktober een brief verstuurd die zoveel verwarring stichtte dat het Bureau van de Raad van Beheer meteen besliste professor Glans-

Der Militärbefehlshaber in
Belgien und Nordfrankreich
Militärverwaltungschef
kult

O.U., den 31 . Okt. 1940.

4 NOV. 1940

An die
Universität Brüssel
z.Hd.Herrn Rektor Professor van den Dungen

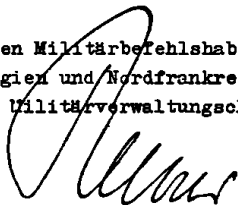
RECTORAT U. L. B.
N^o: 2727

Brüssel
Natielaan 50

Aus weiten Kreisen der Bevölkerung ist der Militärverwaltung der Wunsch nahe gebracht worden, die Universität Brüssel zu schliessen, da sie wegen ihres linksradikalen und freinaurenschen Charakters eine stete Gefahr für den inneren Frieden bei Der Herr Militärbefehlshaber hat sich der Schwere der ihm vorgebrachten Gründe nicht verschliessen können. Er glaubt es jedoch nicht verantworten zu können, die Hauptstadt der Stätte ihrer ihrer wissenschaftlichen Ausbildung und Forschung zu berauben. Er wird daher den Versuch machen, die Brüsseler Hochschule dem Lande zu erhalten.

Angesichts der zahlreichen Bekundungen deutschfeindlicher Gesinnung von Lehrkörper und Studentenschaft, wie sie noch bis in das Frühjahr 1940 hinein bei zahlreichen Gelegenheiten zum Ausdruck kamen, ist es jedoch unerlässlich, besondere Sicherunge zu ergreifen und eine Entpolitisierung der Hochschule in die Wege zu leiten. Der Herr Militärbefehlshaber hat daher beschlossen, dem Rektor und Administrator als bevollmächtigten deutschen Kommissar den Professor für Völkerrecht und Rechtsphilosophie an der Universität München, Hauptmann G.A. Waltz vorzuordnen. Dem Kommissar ist der Oberregierungsrat im Bayrischen Staatsministerium für Unterricht und Kultus, Oberleutnant Dr. Graser für die Angelegenheiten der Verwaltung als Kurator beigegeben. Ich bin überzeugt, dass diese Massnahmen die wesentlichen Voraussetzungen zukünftiger vertrauensvoller Zusammenarbeits schaffen werden.

Für den Militärbefehlshaber in
Belgien und Nordfrankreich
Der Militärverwaltungschef

E. Reeder, directeur van de burgerlijke afdeling van de *Militärverwaltung*, kondigt rector Van den Dungen op 31 oktober 1940 officieel de benoeming van G.A. Waltz als Duitse Commissaris voor de Universiteit aan.

dorff naar Leuven te sturen om Mgr. Van Waeyenberg erover te informeren. Reeder meldde immers dat het volk graag zag dat de U.L.B. werd uitgeschakeld, omdat het een 'permanent gevaar voor een duurzame vrede wegens haar radicale linkse strekkingen en haar vrijmetselaarskarakter' was. Toch stemde Reeder toe in het behoud van een opleidings- en onderzoekscentrum in Brussel. Doch om erover te waken dat de U.L.B. zich strikt tot haar wetenschappelijke rol zou beperken, duiden de Duitse autoriteiten een commissaris (en een curator) aan die de rector en de beheerder zouden controleren. Die commissaris was kapitein Walz, professor in het volkenrecht en in de rechtsfilosofie aan de Universiteit van Munchen. De curator, Dr. Gräser, was administratief adviseur in Beieren.

Op 5 november vergaderde de Raad van Beheer onder voorzitterschap van Graux. Er werd lang gediscussieerd. Moest men het Duits diktaat al dan niet aanvaarden? Men besloot zich eraan te onderwerpen maar te protesteren tegen de verwijten aan het adres van de Universiteit die 'aan geen enkele externe invloed gehoorzaamt en die aan geen enkele politieke partij is gebonden'. Men voegde eraan toe dat de wens om de Universiteit gesloten te zien slechts van een onbeduidend deel van de bevolking kon uitgaan.

De rector, de beheerder en professor Dekkers, die als tolk fungeerde, ontvingen op 6 november Walz, Gräser en Petri in de raadzaal. Walz verklaarde dat hem bevolen was elke politieke activiteit van de Universiteit te beletten, en dat de bezettende autoriteit zich beriep op de Conventie van Den Haag die haar het recht verleende alle maatregelen te treffen om de orde te handhaven. Rector Bogaert protesteerde en onderstreepte dat deze maatregel strijdig was met de Belgische wetgeving. Hierna werden de verhoudingen tussen de Universiteit en de commissaris als volgt gedefinieerd: de commissaris zou erover waken dat de Universiteit zich uitsluitend aan wetenschap en onderwijs zou wijden, terwijl de Universiteit al haar beslissingen voor uitvoering aan de commissaris zou meedelen. Het initiatief hiervan werd aan de Universiteit gelaten maar de bezetter behield zich het recht voor verzet aan te tekenen. 's Anderdaags reeds liet de *Brüsseler Zeitung* de bedoeling van de aanstelling van een commissaris blijken. De krant hekelde het geloof van de studenten in een Engelse overwinning, en meldde dat vrijmetselaars, marxisten en joodse liberalen de bekwaamheid van de professoren om aan de U.L.B. te doceren bepaalden. Dezen hadden massaal het anti-Duitse manifest van oktober 1939 ondertekend, de U.L.B. was een centrum van de westerse intellectuele propaganda: heel dit systeem moest gelijkwideerd worden.

Walz had sinds het begin van zijn missie geconstateerd dat de beginselen van het vrij onderzoek totaal onverenigbaar waren met een nationaal-socialistisch concept. Bij het doornemen van de *Cahiers du Libre Examen* had hij duidelijk gemerkt dat de U.L.B. essentieel democratisch, antiklerikaal, antidogmatisch en antifascistisch was, maar ook dat communistische elementen in de Universiteit waren 'doorgedrongen'. De affiches die de rector had laten aanbrengen om de aanduiding van een Duitse commissaris aan te kondigen waren 's nachts afgerukt. Die 'verkeerde' gedachtengang van de studenten diende veranderd te worden. Vroeg of laat zou men de studentenverenigingen moeten ontbinden en Duitse studenten introduceren. Dr. Striefler kreeg opdracht om als tussenpersoon tussen de U.L.B. en de *Reichstudentenföhrung* te fungeren. Hij merkte snel dat zijn taak onmogelijk was. De Vlaamse studenten die hij moest infiltreren waren niet sterker Duitsgezind dan de Franstalige.

Het duurde niet lang vooraleer Walz de modus vivendi, afgesloten met de autoriteiten van de U.L.B., overtrad. Immers, vanaf 31 oktober had Reeder aan de secretaris-generaal van het ministerie van Openbaar Onderwijs Nyns laten weten, dat twee Duitse vervangende professoren, professor Krüger uit Heidelberg, specialist in het publiek recht (hij kwam nooit) en professor Reu uit Breslau, specialist in het internationaal recht, vrije cursussen zouden geven aan de U.L.B.

Walz kondigde dit besluit aan en preciseerde daarbij dat afwezigheid van studenten bij deze complementaire cursussen nare gevolgen zou hebben voor de verdere relaties tussen de bezettende autoriteiten en de Universiteit. Hij stelde terzelfdertijd voor om professor Renaux, een specialist in de bacteriologie die nog steeds in Frankrijk verbleef, te vervangen door professor Wohlfeil van de Berlijnse Universiteit. Een ander moeilijk te aanvaarden punt: vanaf 9 november liet Walz weten dat de contracten van de Universiteit met joodse firma's opgezegd moesten worden, en dat het salaris van het joodse personeel van de Universiteit slechts voor de helft uitbetaald mocht worden. De betalingsorders dienden aan de curator te worden voorgelegd.

De cursussen werden op 12 november, zonder enige plechtigheid, hervat. De volgende morgen werd de rector bij Nyns geroepen. Die deelde hem mee dat ingevolge de patriottische manifestatie van 11 november voor de Onbekende Soldaat, de bezettende macht elke onderwijsinstelling waarvan de studenten nog zouden deelnemen aan publieke manifestaties, zou sluiten. De 14de deed zich een eerste woordenwisseling voor tussen de commissaris en rector Van den Dungen. Walz verweet de rector dat talrijke U.L.B.-studenten mee manifesteerden, en

dreigde ermee de Universiteit te sluiten als een dergelijke situatie zich opnieuw zou herhalen op de aanstaande Koningsfeesten (15 november). De rector antwoordde dat de Universiteit nooit het Koningsfeest had gevierd en dat men hem maar moest bewijzen dat de ordeverstoorders wel degelijk studenten van de U.L.B. waren. (Walz legde achteraf de namen van vier studenten voor; Van den Dungen verklaarde dat deze personen nooit op de U.L.B. ingeschreven waren). Tezelfdertijd werden 14 professoren (niet-joden) van de U.L.B. uitgesloten door de Duitse autoriteiten; 14 andere zaken werden verdaagd. Walz, die geen zicht had op de grond van de beslissing, dacht dat de reden van hun schorsing lag in de ondertekening van het manifest van de *Flambeau*.

Op 14 november werd de Raad van Beheer ingelicht over de problemen omtrent het sturen van Duitse professoren naar de Rechtsfaculteit en over het voorstel tot vervanging van professor Renaux door professor Wohlfeil. Hoe kon men een cursus volkenrecht in het Duits doceren juist nu de Rechtsfaculteit beslist had — om incidenten te vermijden — dit jaar geen cursus volkenrecht te geven? Titularis Henri Rolin was immers door de Duitse bezetter geschorst. Bovendien beschikte de Medische Faculteit over voldoende bekwame elementen om bacterioloog Renaux te vervangen.

Enkele dagen voordien, op 11 november, was Hendrik De Man te laat gekomen op een vergadering (voorgezeten door Lucien Graux) van professoren van de Rechtsfaculteit en van de *Ecole des Sciences Politiques*. Het ging er over de vraag of men de cursussen al dan niet zou hervatten onder de nieuwe voorwaarden. Rolin junior, die gecoöpteerd socialistisch senator was, eiste bij het binnenkomen van De Man dat de zitting meteen geschorst zou worden; De Man onderhield onmiskenbaar contacten met de bezettende autoriteiten, en derhalve was de geheimhouding van de bespreking niet meer gegarandeerd. De Man vroeg toen of dit de persoonlijke mening van Rolin was of van de gehele vergadering. De voorzitter antwoordde dat Rolin in eigen naam had gesproken maar dat de zitting werd opgeheven omdat alle punten op de dagorde behandeld waren. Dit weerspiegelde niet alleen de onenigheid die de socialistische partij verdeelde, maar bewees ook dat men De Man's standpunten, die hij als adviseur van de Koning innam, afkeurde. Het universitair bestuur bleef uiterst voorzichtig.

Op 2 december was het Bogaert (Van den Dungen was om gezondheidsredenen afwezig) die Walz geruststelde: de Universiteit had de Duitse professoren niet geweigerd, ze had enkel bezwaren geuit. Indien professor Reu les gaf, zouden er in dezelfde Universiteit drie cursussen internationaal recht gedoceerd worden: in het Frans, het Nederlands en

het Duits. Walz antwoordde scherp dat hij daaraan gedacht had en dat men de Nederlandse en Duitse cursus zou kunnen laten fusioneren. Bogaert bracht meteen twee tegenargumenten in: vooreerst had Walz zelf steeds gesteld dat de Duitse professoren enkel vrije lessen zouden geven en bovendien vermeldde de diploma's de taal waarin de cursussen gevolgd werden. Walz' voorstel stootte dus op wettelijke bezwaren. Daarop antwoordde Walz dat de studenten het examen zouden afleggen in het Nederlands en dat hij Nyns zou raadplegen. Waarschijnlijk beseftte hij dat hij wat hard van stapel was gelopen. Eigenlijk werd de cursus internationaal privaatrecht in beide talen gegeven door dezelfde titularis, de voorzitter van het Hof van Beroep, Léopold Devos. De cursussen van deze hoge magistraat bleven toevertrouwd aan een plaatsvervanger (hij had het, als voorzitter van de commissie belast met het beoordelen van de gevallen van afwezige professoren, veel te druk). Deze tijdelijke onbeschikbaarheid zou Reu toegelaten hebben hem te vervangen. Walz nam echter wat gas terug en stelde voor dat Devos zijn cursus gedurende het ene trimester in het Frans en het andere in het Nederlands zou geven.

Walz' eerste groot offensief had plaats op 28 januari 1941. Hij stelde voor de overleden professoren Beckenhaupt en Laurent te vervangen door respectievelijk de germanist Mackensen, vroeger professor aan de Universiteit van Riga en vervangend professor aan de Universiteit van Gent, en de historicus Fritz Quicke, professor aan de Universiteit van Gent. Verder zei hij dat het goed zou zijn sinoloog Hentze -eveneens van de R.U.G.- te benoemen aan het Instituut voor Oosterse talen. Van den Dungen liet opmerken dat het Instituut leefde van de gaven van Robert Werner uit Antwerpen. Deze was vertrokken en het Instituut was dus gedoemd om te verdwijnen. In feite was Hentze een Vlaams 'vertrouwensman'; hij was tijdens de Eerste Wereldoorlog activist geweest. Walz slaagde er ook in Hans Teske van de Universiteit van Hamburg als gastprofessor te introduceren. De kandidaturen van Mackensen en Quicke werden door Walz teruggetrokken omdat de rector in een brief van 30 januari bezwaren uitte. Doch Walz gaf niet op en stelde ter vervanging van Laurent, Denucé voor (1 maart 1941). Het Instituut voor Spaanse Studies werd door de *Kulturstelle* speciaal op de korrel genomen. Ze wou er de falangistische journalist Emile Sadia introduceren om er de heersende Spaans-republikeinse strekking te ondermijnen.

De vervanging van de opzij gezette professoren van de Rechtsfaculteit, voornamelijk joden, was een moeilijke zaak. Walz raadpleegde hiervoor de professoren Heymans, Elaut en Vanhouteghem uit Gent. Hun

voorstellen beoogden de introductie van Vlaamse activisten in het professorenkorps. Walz hield ook contact met professor Meeuwissen uit Gent om de vacatures in de Faculteit Toegepaste Wetenschappen van 'geschikte' kandidaten te voorzien.

De druk van de Duitsgezinde Vlaamse nationalisten om de taalsplitsing van de Universiteit te bekomen, nam toe. De manier waarop men in 1935 te werk gegaan was bij de opsplitsing van de Rechtsfaculteit, beschouwden zij als een verdraaiing van de wet op het taalgebruik in rechtszaken. Deze vervaamsing had in hun ogen helemaal niets met het echte Vlaamse cultuurleven te maken en wilde alleen de invloed van het liberaal-frankiljonisme in Vlaanderen behouden en de vrijmetselaars er hun activiteiten laten uitoefenen. Men stelde echte afzettinglijsten van professoren op. De bezetter wilde komen tot de algehele taalsplitsing van de U.L.B.. Om dit te bereiken volstond het de geschorste professoren te vervangen door 'ware' Vlamingen, het systeem van gastprofessoren uit te breiden door hen langere mandaten toe te staan en het studentenleven te organiseren om het in te lijven bij de Vlaamse studentenbeweging.

Om tot een effectieve samenwerking tussen de U.L.B. en de Duitse wetenschappelijke wereld te komen, vroeg Walz op 22 april aan de Universiteit een soort conferentie over koloniale kwesties te organiseren. Klaarblijkelijk hoopte Duitsland de kolonies, die haar door het Verdrag van Versailles waren afgenomen, te recupereren, daarbij steunend op de ervaring van de Belgen. Van den Dungen merkte op dat niet de U.L.B. maar wel de Universiteit van Antwerpen gespecialiseerd was in koloniale aangelegenheden. Doch Walz drong aan: de U.L.B. moest dit organiseren.

Dezelfde dag bracht hij de benoeming van Denucé ter sprake, evenals deze van Antoon Jacob die hij al eerder - op een datum die de archieven ons niet prijsgeven - te berde had gebracht. Maar Antoon Jacob was een van de rechtsextremistische leiders van de krant *De Vlaamse Stem*, die tijdens de Eerste Wereldoorlog in Nederland werd uitgegeven. Jacob had ook een motie, die aan de Koning was geadresseerd, getekend, waarin de autonomie van Vlaanderen werd geëist. Hij was bovendien lid geweest van de Vlaamse Raad, professor aan de Von Bissing Universiteit en professor in Gent. Ter dood veroordeeld wegens verraad, was hij naar Duitsland gevlucht waar hij les had gegeven aan de Universiteit van Hamburg.

Van den Dungen argumenteerde dat de vacante leerstoelen niet definitief bezet konden worden omdat bepaalde buitengewoon bekwame personen niet konden kandideren, daar zij krijgsgevangen genomen

RECTORAT U. L. B.
n° 3422

29 SEPT 1941

R

Prof. Dr. Anton Jacob

Karlsbad 18 September 1941.

*Julie Ohlig & de de
opdrachten van de
voornaamste letterkenden*

K

Aan den Heer Rector der Vrije Universiteit
Prof. Dr. Frans van den Dungen
Brussel
Natielaan 50

Ondergeteekende, Prof. Dr. Anton Jacob, hoogleeraar
in de Moderne Letterkenden aan 's Rijks Hoogeschool
te Gent, lid van den Nederlandschen Cultuurraad, heeft
hierbij de eer, voor den in de Faculteit der Wijsbe-
geerte en Letteren opengevallen leergang in de Neder-
landsche taal te houden: "Inleiding tot de geschiedenis
van de voornaamste letterkenden" zijn candidatuur te
stellen.

In de bijlage levensloop en lijst der wetenschappelijke
arbeiden.

Met de meeste hoogachting,

Jacob

Met 2 bijlagen

Brief van 18 september 1941, waarin Anton Jacob kandi-
deert voor een leerstoel in de Faculteit der Letteren en
Wijsbegeerte.

waren. Het zou onrechtvaardig en onbetamelijk zijn hen te benadelen; men handelde trouwens op dezelfde manier in Leuven en Brussel. Walz antwoordde dat er voor Leuven 'speciale redenen' bestonden — de Kerk was in België zo belangrijk dat de bezetter de katholieke Universiteit en de Brusselse Universiteit van het Vrij Onderzoek niet op gelijke voet wilde behandelen — maar dat men in Gent binnen de maand was overgegaan tot nieuwe benoemingen. De Duitsers hechtten het allergrootste belang aan deze zaak omdat ze van de Brusselse Universiteit de grootste van het land wilden maken, doch ze konden niet toelaten dat ze zo 'westers georiënteerd' bleef.

Walz sneed daarop de wijziging van de samenstelling van de Raad van Beheer aan. In het vooruitzicht van de benoeming van fanatieke volgelingen van de nieuwe orde in het Brusselse Stadsbestuur, had de Raad namelijk een voorstel tot verandering van de Raad van Beheer op de agenda gezet. Men wilde de vertegenwoordiging van de stad Brussel — de stad mocht ambtshalve beheerders aanduiden — uit de statuten schrappen. Van den Dungen legde aan Walz uit dat de Universiteit zich zo aan elke politieke inmenging onttrok. Dit was geenszins naar de zin van de Duitsers die door de aanwezigheid van 'vertrouwensmannen' in de Raad, dachten er een beslissende invloed uit te kunnen oefenen. Walz verzette zich tegen de maatregel die op 19 april werd gestemd, maar hij ging niet verder. De vertegenwoordigers van de stad Brussel zetelden voortaan ten persoonlijke titel in de Raad.

Walz belegde op 30 april een vergadering met de voorzitters van de Faculteiten en Scholen. Hij poogde de door de bezettende macht genomen maatregelen t.o.v. de Universiteit te verantwoorden (hij maakte een allusie op de ondertekening van het manifest), bepleitte dat de Universiteit zich zowel naar het Westen als naar het Oosten zou oriënteren en vroeg de U.L.B. om meer professoren met de Duitse Universiteiten uit te wisselen. Hij sprak ook opnieuw over het plan om studiedagen over de koloniën te houden. De rector ging op het voorstel tot samenwerking in en wees erop dat sommige professoren reeds persoonlijke contacten met hun Duitse collega's hadden, maar — en dit was de echte reden voor zijn soepelheid — de samenwerking zou veel makkelijker verlopen indien de nog krijgsgevangen gehouden professoren, assistenten, technische en administratieve personeelsleden en de studenten vrijgelaten zouden worden. Hij voegde bij zijn schrijven een lijst van alle nog in de *Oflags* of *Stalags* vastgehouden personen die nauw met de U.L.B. verbonden waren.

Op de Universiteit zelf vorderden de besprekingen over het voorstel van Walz om Belgisch-Duitse studiedagen over de koloniën te organiseren.

Buiten de Duitse 'vertrouwensman' op de Universiteit, Ledoux, was iedereen van mening dat men zich niet moest laten manipuleren. In de polytechnische afdeling verklaarde men dat geen enkele cursus verband hield met deze materie behalve die van Ledoux, en dat eerst de gevangen gehouden collega's vrijgelaten dienden te worden. Aan de *Ecole des Sciences Politiques* verzette Henri Rolin, inmiddels door de Duitse autoriteiten geschorst, zich heftig tegen elk samenwerkingsvoorstel. Op de vergadering van 30 april werd Commissaris Walz' zwanezang gezongen: de Universiteit had concessies gedaan doch had niet toegegeven, terwijl een andere Duitse commissaris, Ipsen, aan de Antwerpse Universiteit wel geslaagd was in zijn missie. Omdat Walz ondoeltreffend was, verving de *Militärverwaltung* hem door Ipsen.

Commissaris Ipsen en de Universiteit: de breuk

De militaire administratie verwachtte van Commissaris Ipsen een veel energiekere houding dan van Walz. Bovendien had de bezetter zich een nieuw politiek doel gesteld: ze wilde de macht van de Staat in de U.L.B. versterken om haar de hoedanigheid van vrije Universiteit te doen verliezen.

Op 4 juli stelde de afdeling *Kultur* van de *Militärverwaltung* haar jaarverslag op. De bezetter wilde de beginselen van de Belgische liberale Staat en de grondwettelijke vrijheid van onderwijs opheffen, de politieke en culturele strekkingen heroriënteren, de culturele tegenstelling tussen Vlamingen en Walen accentueren en vooral de dominante Frans-Westerse invloed in het land tegengaan. Aangezien de U.L.B. de spil was van anti-Duitse manoeuvres in de Universiteiten, werd de commissaris gevraagd er het professorencorps in Vlaamse optiek te veranderen. Zo zouden de banden van de U.L.B. met het Westen losgemaakt worden. De inschrijving van 400 Vlaamse studenten voorzien voor volgend academisch jaar, zou hem hierbij helpen. Hij zou de mentaliteit van de studenten in het voordeel van de Vlaamse beweging en van Duitsland moeten omvormen. Als eerste bres in de vrije culturele ontwikkeling van België moest hij de banden van de Universiteit met de Staat verstevigen. De cursussen van gastprofessoren moesten — eerst onder de vorm van facultatieve vakken, zodat hun titularissen zouden kunnen tussenkomen in het beheer van de Universiteiten — geïntegreerd worden in de programma's.

Na het overlijden van Paul Hymans werd de Universiteit getroffen door de dood van Lucien Graux, die hem als voorzitter was opgevolgd. Op

3 juni werd Charles Frérichs, een industrieel die perfect Duits kende, tot voorzitter benoemd. 's Anderdaags ontmoette Ipsen de rector en sneed meteen verschillende kernvragen aan: Welke leden van het professorenkorps konden in beide talen doceren? Kon de Raad van Beheer zijn bevoegdheden delegeren aan het Bureau? Zou het niet beter zijn de banden tussen Universiteit en Staat te versterken?

Ipsen bracht op 7 juni de problematiek over de vacante leerstoelen te berde, en dit in bijzijn van Héger. Die merkte op dat de Faculteiten moesten beslissen of leerstoelen al dan niet vacant waren. Ondanks dit bezwaar eiste Ipsen toch een lijst van vacante plaatsen. Drie dagen later vergeleek Ipsen zijn lijst met deze van de beheerder. Op 12 juni, tijdens een bespreking tussen de commissaris, de rector en de beheerder, presenteerde Ipsen een lijst met de namen van 44 geschorste professoren. Hij had er de overledenen en gepensioneerden in opgenomen. Men besliste dat 19 leerstoelen weg konden vallen of gegroepeerd konden worden met andere cusussen; 22 leerstoelen bleven te begeben en over 2 leerstoelen werd geen beslissing genomen.

Ipsen begreep dat hij niet op medewerking moest rekenen. Hij concludeerde daaruit dat men de Raad, die systematisch gekant was tegen elke door de commissaris voorgestelde maatregel, alle macht moest ontzeggen en haar bevoegdheden naar het Bureau moest overhevelen. Vanaf 13 mei al had hij daar in de Raad over gesproken. Ook de invoering van de tweetaligheid en de bezetting van vacante leerstoelen was toen aan bod gekomen. In zijn rapport van 19 juli voorzag hij de nodige maatregelen om de Universiteit te laten bijdraaien: men moest de statuten van de U.L.B. wijzigen en er een Staatsuniversiteit van maken, men moest de vacante leerstoelen volgens de uitgestippelde Duitse politiek opvullen en daarom alle bevoegdheden van de Raad aan de commissaris overdragen. Bij hevig verzet diende men de sluiting van de Universiteit zo lang mogelijk te vermijden teneinde geen werkloos professorenproletariaat te creëren. Dit laatste beangstigde de Duitsers. De door de rector afgeleverde lijst van tweetalige professoren was indrukwekkend. Ze was verdeeld in drie categorieën: de tweetaligen, de 'bijna tweetaligen' en de eentalig Fransen. Weliswaar hadden heel wat professoren bewust hun taalkundige vaardigheden wat overschat, niet uit misplaatste zelfoverschatting, maar om het universitaire politieke doel te dienen. Het kwam erop aan zoveel mogelijk aanstellingen van ongewenste elementen op de vacante plaatsen te vermijden. Zo doceerden in alle faculteiten amper 45% uitsluitend Franstaligen; in de Faculteit Letteren en Wijsbegeerte kende slechts 30% van de professoren alleen Frans.

Op 11 juni had Ipsen aan erevoorzitter Marcq een nota gestuurd waarin hij de overdracht van bevoegdheden van de Raad aan het Bureau eiste. Hij hoopte dat hij de tegenstand van de bureauleden, die met weinigen waren, gemakkelijker kon overwinnen dan de oppositie van de Raadsvergadering met haar 30 leden.

De Universiteit had op 4 juli laten weten dat voor haar enkel de leerstoelen waarvan de titularis overleden of ontslagen was vacant waren. Omdat in aanmerking komende kandidaten wegens de omstandigheden niet bereikbaar waren, kon er in geen geval sprake zijn van nieuwe benoemingen. De titularissen van de op Duits bevel verlaten leerstoelen moest men beschouwen als afwezig en niet als ontslagnemd, het volstond dus hun cursussen te verzekeren door plaatsvervangers. Op 10 juli wilde Ipsen niet langer meer wachten: het was mogelijk de kandidatuur van krijgsgevangenen in aanmerking te nemen, de afgezette professoren dienden beschouwd te worden als definitief uit hun ambt ontzet, en hij eiste binnen de acht dagen de publicatie van de vacante leerstoelen.

Ipsen liet op 14 juli Marcq, Cornil, Van den Dungen en Héger komen, hetgeen een beperkt U.L.B.-Bureau was, aangezien Frérichs nog niet was aanvaard door de Duitsers. Hij eiste een machtsoverdracht van de Raad aan het Bureau evenals de benoeming van tweetalige kandidaten voor de vacante leerstoelen, voor zover dat tenminste mogelijk was. Hij steunde zich op het feit dat er aan de Universiteit van Gent vacatures voorzien waren; Luik zou binnenkort volgen. Daarop haalde Cornil een juridisch argument aan: secretaris-generaal Nyns was tot benoemingen overgegaan krachtens de bevoegdheden die hem waren verleend door de Wet van 10 mei 1940. In die wet stond uitdrukkelijk vermeld dat de beslissingen genomen tijdens de bezetting nietig verklaard konden worden binnen de drie maand volgend op de bevrijding van het grondgebied. Hetzelfde gold niet voor de U.L.B. waar de genomen beslissingen definitief zouden zijn. Er ontstond een druk die meer op chantage leek: voorzitter Frérichs zou door de bezettende macht pas aanvaard worden na delegatie van de bevoegdheden. Ipsen voegde eraan toe dat indien aan zijn eisen niet voldaan werd, men rechtstreeks op de verstaatsing of zelfs de sluiting van de Universiteit afstevende.

De rector werd op 29 juli bij generaal von Craushaar, adjunct-chef van de militaire administratie, die zich liet bijstaan door Petri en Ipsen, geroepen. Von Craushaar beval in alle vacante leerstoelen te voorzien en dreigde de Universiteit te sluiten: de fondsen zouden geblokkeerd worden en de studenten zouden verbod krijgen hun studies voort te zetten. Mocht de Raad niet instemmen met de overdracht van de

bevoegdheden aan het Bureau dan zou zij gewoon opgeheven en vervangen worden door de commissaris. Dit ultimatum verstreek op 20 augustus.

De Raad van Beheer vergaderde op 5, 12 en 19 augustus onder voorzitterschap van Frérichs. De Raad bleef unaniem bij zijn beslissingen over de organisatie van de cursussen in het Nederlands en weigerde de bevoegdheden aan het Bureau over te dragen. Over de bezetting van de vacante leerstoelen waren de meningen verdeeld. Sommigen stelden voor tot het einde van de bezetting op 22 vacante leerstoelen hoogleraren te benoemen. Ze vreesden voor het lot van de studenten indien de Universiteit gesloten zou worden. Anderen voorspelden dat er onaanvaardbare kandidaten benoemd zouden worden en dat de commissaris gebruik zou maken van zijn veto. Zij gingen er vanuit dat het beter was te vallen over een principiëskwestie dan over personenkwesties. De eerste strekking haalde het met 18 stemmen tegen 3.

Het antwoord kwam niet van Ipsen maar van Reeder zelf: geen enkele resolutie van de Raad werd door de Duitsers aanvaard. Ondanks het ultimatum van 20 augustus werden de contacten hernomen, ditmaal met Petri. De rector, Cornil, Lucien Thomas en René Dekkers gingen hem opzoeken. Petri vroeg bevestiging dat het Nederlandstalig onderwijs in principe zou uitgebreid worden, en wilde op de hoogte gehouden worden van de maatregelen die de Universiteit zou treffen en de publiciteit die ze zou maken voor het opvullen van de vacante leerstoelen. Bovendien wilde hij de verzekering dat de benoemingen zouden doorgaan binnen dezelfde termijn als voor de Staatsuniversiteiten gold, en eiste hij dat de Raad bereid was zijn standpunt te herzien zodra de hij voorzitter Frérichs erkende. Kortom, voor wat hoorde wat: de erkenning van voorzitter Frérichs voor de delegatie van de bevoegdheden aan het Bureau.

De Raad vergaderde op 1 september en besliste het bericht over de vervanging van de door de bezetter afgezette professoren niet in het *Staatsblad* te laten publiceren. De rector zou aan de wetenschappelijke instituten van de Universiteit meedelen dat de vacante leerstoelen op bevel van de bezetter bekleed moesten worden, maar hij zou aan de kandidaten uitleggen dat de benoemingen slechts voor de bezettingsperiode zouden gelden. Over de overdracht van bevoegdheden zou men pas discussiëren wanneer de voorzitter bekend was. De rector stuurde meteen een brief met de beslissingen van de Raad naar Petri en vroeg een onderhoud aan. Op 2 september bracht hij, samen met Dekkers, Petri een bezoek. Deze stelde zich nogal toegeeflijk op en zei zelfs: *'Ik wou dat men kon zeggen: Petri heeft gelijk gehad geen breuk te willen'*.

Hierboven is reeds aangehaald waarom hij gekant was tegen de sluiting van de Universiteit.

Het onderhoud met de rector en de commissaris op 4 september was positief. De vacatures voor de cursussen hoefden niet in het *Staatsblad* gepubliceerd te worden. Maar Ipsen wou dat de kandidaten via de wetenschappelijke instellingen op de hoogte gebracht zouden worden van het feit dat men liefst tweetaligen wenste. Hij verdedigde dit criterium met een financieel argument: men moest het budget van de Universiteit niet overladen.

Frérichs werd op 5 september ontvangen door Ipsen. Het gesprek mondde uit op de delegatie van de bevoegdheden. Bij de stemming ervan zou de benoeming van Frérichs aanvaard worden. De commissaris drong er op 8 september bij de rector op aan hem de namen van kandidaten voor de vacante leerstoelen mee te delen zodra het dossier aan de Faculteiten zou zijn overgemaakt. Dit moest hem toelaten inlichtingen in te winnen. Hij vroeg zich tevens af of het mogelijk zou zijn ook buiten de Universiteit, en zelfs in Nederland, te rekruteren. Hij kwam ook terug op de aankondiging van de opsplitsing van de cursussen in de pers. De rector had hem door en zei dat hij de verdubbeling eigenlijk zelf kon aankondigen in de *Brüsseler Zeitung*.

De hele pro-Duitse pers in België en elders, tot zelfs in Noorwegen, kondigde immers al snel, en zonder rechtstreekse tussenkomst van de Universiteit, de vervlaamsing van de Universiteit aan. Over de Rijn gaf men het plan grote ruchtbaarheid, en dat terwijl de clandestiene *La Libre Belgique* zich verontrustte over de maatregelen die men tegen de Universiteit zou nemen. Maar de activistische Vlaamse pers nam er geen genoegen mee; de U.L.B. had met dit alles haar maçonnieke en anti-Vlaamse connotaties niet verloren. Dat was trouwens ook de mening van Ipsen en zijn diensten. Dat 48% van de professoren het lef had zich tweetalig te verklaren, werd door hem en door de activistische Vlamingen beschouwd als komedie. De Duitsgezinde Vlaamse pers deed moeite om Vlaamse studenten in groten getale aan de U.L.B. te laten inschrijven. Maar de *Propaganda Abteilung* had aan de Vlaamse activistische pers laten weten dat ze geen victorie kon kraaien.

De Raad besloot op 13 september haar bevoegdheden om de vacante leerstoelen toe te kennen voor één jaar aan het Bureau te delegeren. Daardoor werd Frérichs door de bezettende autoriteit aanvaard. De poging om de Duitse wetenschap langzaam op de Universiteit te laten doordringen begon met de eis tot verandering van de vrije cursus van Teske in een opdracht van vier verplichte cursussen, twee in de kandidaturen en twee in de licenties. Wijlen professor Beckenhaupt uit de

afdeling Germaanse talen was hier titularis van geweest. Ondanks het aandringen van de commissaris zal het Bureau aan Teske op 20 november slechts de titel van geaggregeerd professor verlenen en weigert ze zijn cursus voor de studenten te verplichten.

Intussen beloofde Ipsen dat hij zijn invloed zou gebruiken om de beledigende campagne van de collaborerende pers te laten ophouden. Het was inderdaad onlogisch dat de Duitse autoriteiten dit toelieten, daar hun wens was 'weldenkende' Vlaamse studenten naar de U.L.B. te lokken. Ipsen verklaarde bovendien dat hij zelf het probleem van de organisatie van Vlaamse studenten zou aanpakken, met als gevolg... dat het Bureau enkel de *Association Générale des Etudiants* erkende.

De Faculteiten en Scholen hadden systematisch voorgesteld de plaatsvervangers die vroeger reeds de cursussen verzekerden, de functie van docent te laten uitoefenen. Daarnaast werden nieuwe cursussen in de Nederlandse taal meestal toevertrouwd aan de professoren of assistenten van de U.L.B.. Voor deze laatste waren wel enkele kandidaturen uit Gent binnengekomen, maar slechts één uit Leuven. Petri verweet dit aan Mgr. Van Waeyenbergh, en benadrukte dat men een nieuwe mentaliteit aan de U.L.B. wilde invoeren en dat de clause over het geloof werd geschrapt. De rector magnificus antwoordde dat de Leuvense professoren niet de gewoonte hadden op een leerstoel in een andere instelling te solliciteren.

De commissaris weigerde systematisch alle kandidaten voor de vier Nederlandse leerstoelen en nam eindelijk zijn masker af. Hij verklaarde dat de benoemingen conform de richtlijnen van de militaire administratie dienden te zijn, en bijgevolg eiste hij de benoeming van: Antoon Jacob voor Geschiedenis van de grote stromingen in de Litteratuur, Van Roosbroeck voor Historische Kritiek, De Maeyer voor Instellingen van de Oudheid en Herman Jacob voor Handelsrecht. Het Bureau reageerde dadelijk: het was helemaal niet mogelijk om personen te benoemen die tot een minoritair Vlaams milieu behoorden. Dit zou de eenheid van het land, die de U.L.B. wilde bevorderen, niet dienen. Daarbij was het totaal uitgesloten dat Antoon Jacob, die in 1919 ter dood veroordeeld werd wegens verraad, lid zou worden van de Universiteit.

Op zaterdag 22 november werden Héger en Van den Dungen bij von Craushaar geroepen. Petri en Ipsen waren eveneens aanwezig. De *Militärverwaltung* had nagedacht en gaf toe dat ze de leden van het Bureau niet kon dwingen maatregelen te treffen die strijdig waren met hun geweten. Ze had beslist tot een krachtproef: Ipsen benoemde Antoon Jacob als gewoon hoogleraar en Van Roosbroeck en De Maeyer als docenten; de kopieën van de benoemingsbrieven werden aan de

RESOLUTION PRISE PAR LE CONSEIL D'ADMINISTRATION, le 25
NOVEMBRE 1941.

Après avoir entendu le Recteur en son rapport sur les entretiens de ce jour, avec les représentants de l'Autorité militaire, le Conseil estime à l'unanimité :

qu'il ne pourrait revenir sur sa décision du 24 novembre 1941, de suspendre l'enseignement, que si le choix des membres de son corps professoral était à nouveau pleinement reconnu à l'Université sous la seule réserve du droit de veto du Commissaire, et si, en application de cette règle les nominations de Messieurs Antoine JACOB, et consorts ne sortaient pas leurs effets.

POUR COPIE CERTIFIEE CONFORME.

LE PRESIDENT DU CONSEIL D'ADMINISTRATION,

Ch. FRERICHS

LE SECRETAIRE DE L'UNIVERSITE,

A. MORISSENS

De breuk is een feit: de Raad van Beheer kondigt aan dat de lessen vanaf 25 november 1941 geschorst worden.

vertegenwoordigers van de U.L.B. overhandigd.

Op 24 november riep de voorzitter de Raad van Beheer samen en bracht die op de hoogte van de gebeurtenissen. De voorwaarden die de U.L.B. bij de heropening had gesteld, waren door de bezetter niet gerespecteerd. Hoewel de commissaris slechts een vetorecht had en Ipsen zelf had toegegeven dat alleen het Bureau het initiatief tot benoemingen kon nemen, was men overgegaan tot de benoeming van personen die de U.L.B. nooit zou gekozen hebben. Het besluit luidde als volgt: *'Considérant que dans la situation créée par l'autorité militaire, l'Université libre de Bruxelles ne pourrait poursuivre son enseignement sans manquer à ses devoirs à la Patrie, que le Conseil de son côté, ne pourrait le faire sans méconnaître les intérêts moraux dont il avait la garde et sans participer lui-même et sans exposer les membres du Corps enseignant à participer à la transformation d'une institution nationale, le Conseil d'Administration décidait, à l'unanimité, de suspendre l'enseignement et de porter immédiatement cette résolution à la connaissance de l'autorité militaire.'*

Men besliste dat de maatregel geheim zou blijven tot de volgende dag; om 10 uur 's morgens zouden de voorzitters van de Faculteiten de opschorting van de lessen aan de studenten meedelen, terwijl de rector de tekst met het besluit van de Raad aan de Duitse autoriteiten zou overhandigen. De rector informeerde eerst Petri, dan Löffler. De Duitse reactie volgde onmiddellijk: men verklaarde de beslissing nietig omdat de militaire administratie niet vooraf op de hoogte werd gebracht en de Raadsleden werden persoonlijk verantwoordelijk gesteld voor de direct te treffen tegenmaatregelen. Het bestuur werd aangemaand om het besluit tot opschorting niet verder te verspreiden en de lessen onmiddellijk te laten hervatten.

Andrée Despy-Meyer en Georges Despy

Het onderwijzend personeel in de storm

In het begin van het academisch jaar 1939-40 telde de U.L.B. zowat 300 docenten, waarvan twee derden tegelijkertijd professor waren. Het onderwijzend personeel werd meermaals geconfronteerd met de militaire gebeurtenissen die West-Europa gedurende lange jaren met bloed zouden besmeuren.

Van 1 september 1939 tot 10 mei 1940

Op 1 september 1939, wanneer de vijandelijkheden tussen Frankrijk en Engeland enerzijds, en het Hitleriaanse Duitsland anderzijds, beginnen, werd het Belgisch leger voor de eerste keer op versterkte vredesvoet gezet. Een gedeelte van het onderwijzend personeel, diegenen die jonger dan 35 jaar waren — dus eerder assistenten en vorsers dan professoren — was mobiliseerbaar. Daarentegen werden de oudere professoren die het statuut van reserve-officier of reserve-onderofficier hadden, geleidelijk gemobiliseerd. Zo werd op 12 oktober 1939 een eerste lijst van mobiliseerbaren opgesteld. Ze bevatte een vijftigtal professoren uit de Geneeskunde, de Farmacie en de Tandheelkunde, die aan de medische diensten van het leger werden toegewezen; een veertigtal uit de Wetenschappen die moesten dienen in de artillerie; een twintigtal juristen en een twintigtal professoren uit de Letteren en Wijsbegeerte, Sociale en Politieke Wetenschappen die vooral gebruikt zouden worden op administratieve posten. Uit een steekproef van 26 september 1939 blijkt dat op de 120 leden van het professorencorps die militaire verplichtingen hadden, 43 professoren en assistenten onder de wapens waren en 14 uitstel hadden gevraagd teneinde het academisch jaar 1939-40 te kunnen aanvatten. Op 27 november 1939 waren 26 leden van het onderwijzend personeel gemobiliseerd, 16 die hadden wekelijks deeltijds verlof gekregen om hun cursussen te kunnen geven en 3 waren gedemobiliseerd. Men moet hier de Franse professoren die naar of in hun eigen land teruggeroepen of gemobiliseerd werden, bijtellen. Dit waren er vier:

DESPY-MEYER en DESPY

Germain Bazin en Léon Herrmann uit de Letteren en Wijsbegeerte; Pierre Gourou en Emile Henriot uit de Wetenschappen.

Op 20 april 1940 waren 11 professoren uit de Letteren en Wijsbegeerte — onder wie 2 Fransen —, 5 uit de Rechten, 16 uit de Wetenschappen — onder wie P. Gourou —, 17 uit de Geneeskunde, 22 uit de Polytechnische afdeling en 2 van de *Ecole des Sciences Politiques et Sociales*, gemobiliseerd.

Op 30 april vroeg de Universiteit dat een dertigtal gemobiliseerde professoren hun functies zouden kunnen hernemen om de examensessie van juli te kunnen organiseren. Een soortgelijke toestemming werd voor het onderwijzend personeel van de Geneeskunde en de Polytechnische afdeling gevraagd, zodat de studenten hun laatste jaren konden afmaken.

Van 10 mei 1940 tot 12 november 1940

De Duitse invasie van 10 mei 1940 maakte voortijdig een eind aan het academisch jaar. Het onderwijzend personeel werd zwaar beproefd: bepaalde van haar leden, gemobiliseerd in het Belgisch leger, werden gevangen genomen en overgebracht naar kampen in Duitsland. Het gaat hier om de professoren Robert Godeau (Polytechnische afdeling), Claude Decroly (Wetenschappen), Alexandre Gardedieu (Handelschool), Marcel Hombert (Letteren en Wijsbegeerte) en Jacques De Busscher (Rechten); de assistenten Raoul Ghislain (Wetenschappen), Jean Dumoulin en Jacques Walton (Toegepaste Wetenschappen) en de aspiranten van het Nationaal Fonds voor Wetenschappelijk Onderzoek Pierre Defrise en Richard Gaspart (Wetenschappen) evenals Albert Henry (Letteren en Wijsbegeerte).

Tijdens de vijandelikheden van 10 tot 28 mei 1940 had een wanordelijke evacuatie plaats. Enkele professoren trachtten naar Engeland te vluchten, zoals drie professoren van de Faculteit Letteren en Wijsbegeerte, Charles Beckenhaupt, Werner Kamps en Henri Laurent; zij verdronken op 28 mei. Sommige professoren verlieten België nooit, anderen werden door de chaotische omstandigheden eerst langs de Belgische kust verspreid, en bereikten dan geleidelijk Artois, Normandië en Bretagne, later de vallei van de Loire en uiteindelijk kwamen de meesten aan in de streek van Toulouse en Montpellier.

Vanaf 25 mei 1940 had de voorzitter van de Raad van Beheer, Paul Hymans, zich na lange zwerftochten te Poitiers gevestigd. Hier ontmoette hij een zeker aantal naar Frankrijk gevluchte professoren, met

de bedoeling hen op financieel vlak te helpen. Toen ontstond de idee de professoren van de U.L.B. te groeperen in de vier grote Universiteiten van het zuiden, Toulouse, Bordeaux, Aix en Montpellier, om er Belgische universitaire centra op te richten. Doch begin juni 1940 werd het plan teruggevoerd tot twee centra: Toulouse en Montpellier. Op 10 juni werd een oproep gedaan in de pers. De in Frankrijk verblijvende professoren van de U.L.B. moesten contact opnemen met Paul Hy-mans, teneinde in deze twee steden een examensessie te houden voor de naar het zuiden gevluchte U.L.B.-studenten. We weten dat aan het honderdtal professoren van de U.L.B. dat — naar men dacht — in de streken van Toulouse en Montpellier domicilie had gekozen, principieel voorlopige vergoedingen in de vorm van voorschotten op hun wedde voor de maanden mei en juni werden toegekend. De Universiteit had in mei 1940 een landgoed in Sarthe verworven: misschien gebeurde dit toen men nog geloofde in een zegevierend tegenoffensief van het Franse leger op de Somme of de Marne en in de illusie de U.L.B. eventueel in Poitiers te kunnen installeren. Het landgoed werd in 1941 verkocht. Door de nederlaag van het Franse leger vielen de grote plannen voor de Universitaire centra in Toulouse en Montpellier in duigen. Vanaf eind juni groeide de idee dat de U.L.B. haar activiteiten in België moest hernemen en dat het noodzakelijk was terug te keren. Sommige profes-soren meenden dat het gevaarlijk was om terug te keren: Serge Chlep-ner, omdat hij jood was; anderen omwille van politieke houdingen die ze aangenomen hadden en die hen nu represailles konden opleveren. En zo vertrokken de professoren Marcel Barzin, Henri Grégoire en Serge Chlepner naar de Verenigde Staten, om er les te gaan geven aan Amerikaanse Universiteiten.

Vanaf 2 juli kwam de Raad van Beheer samen om de vervanging van professoren die België verlaten hadden, te regelen. Begin augustus meldde rector Van den Dungen dat de Universiteit haar activiteiten hervatte en het onderwijzend personeel best terugkeerde om de cursussen te hernemen. Hij liet in de Franse kranten een bericht publiceren waarin een eerste examensessie (vanaf 2 september) gemeld werd. Hij hoopte in oktober een tweede examensessie te kunnen organiseren en de cursussen op de normale datum te laten hervatten.

In de bijna ondenkbare chaos van de evacuatie naar Frankrijk in mei 1940, was de helft van het professorencorps ten zuiden van de Loire verspreid. Hun toekomst was onzeker. Sommigen werden als snel aangesteld voor welbepaalde opdrachten. Enkele professoren in de geneeskunde werden te Cahors bij het Rode Kruis van België gevoegd. Andere professoren werden in de kantonadministraties, voorzien voor

het onderbrengen van mobiliseerbare Belgen tussen 16 en 35 jaar oud, geplaatst. Eind juni 1940 ging men er vanuit dat amper 35% van het professorencorps in Brussel ter plaatse gebleven was.

Maar er zou een grote ommekeer plaatsvinden door de op 18 juli 1940 gepubliceerde verordening van het Duits militair bestuur, dat de ambtenaren van de Belgische Staat verbood hun onderwijs te hervatten tenzij ze een vragenlijst invulden. Deze informeerde naar de redenen die hen ertoe gebracht hadden op 10 mei 1940 'hun post te verlaten' en naar hun activiteiten tussen die datum en de dag van hun terugkeer in België. Op 16 augustus liet de rector weten dat deze regel ook van toepassing was op het onderwijzend personeel van de U.L.B.. Het Duits militair bestuur wendde voor op die manier de activiteiten van het onderwijzend personeel na te gaan. Maar achter deze maatregel lag een andere bedoeling verborgen: de Duitsers wilden alleen aan de professoren die zij geschikt vonden, toestaan om hun cursussen te hernemen. Diegene die ze niet geschikt vonden wilden ze weigeren en de bezette leerstoelen vacant verklaren. Immers, vanaf 20 juni 1940, kloeg de *Kulturabteilung* van de Duitse militaire administratie het 'liberaal-socialistisch' politiek engagement evenals het vrijmetselaarskarakter van een groot gedeelte van het professorencorps van de U.L.B. aan. Een Commissie, waarvan de leden aangeduid werden door de secretaris-generaal van het ministerie van Openbaar Onderwijs, zou het dossier van iedere professor of docent die België verlaten had afzonderlijk beoordelen.

Deze enquêtes moesten dus eigenlijk leiden tot, enerzijds, het vacant verklaren van alle cursussen gegeven door docenten die niet naar het land teruggekeerd waren tegen de herfst 1940 en, anderzijds, de vervanging van teruggekomen docenten aan wie de Commissie zou verbieden hun activiteiten te hernemen. Dit was het eerste grote probleem waar het bestuur van de U.L.B. mee geconfronteerd werd. Alleen door zelf voorlopige aanstellingen te doen, kon men vermijden dat professoren vreemd aan het professorencorps van voor 10 mei 1940 op de Universiteit zouden infiltreren. Dit om te vermijden dat, enerzijds, personen die niet voldeden aan de principes van de Universiteit van buitenaf zouden worden opgelegd en, anderzijds, dat de rechten van de momenteel uit hun functies geschorste leerkrachten zouden worden aangetast.

Het probleem stelde zich reeds bij de organisatie van de eerste examensessie in september 1940. Op 26 augustus zag de voorlopige situatie er als volgt uit: in de Letteren en Wijsbegeerte konden 9 afwezigen professoren voor de examens vervangen worden, en waren 4 professoren (Georges Smets, Lucien-Paul Thomas, Félicien Favresse en Julia Bastin) onvervangbaar; in de Rechten konden er 4 vervangen worden, 5 niet

Le 16 août 1940

Le Recteur

Remis aux Professeurs seulement

(Réservé chez le Trésorier les
enveloppes des absents à la date
du 16 août)

Mon cher Collègue,

9-1

Je crois utile d'attirer votre attention sur l'ordonnance du 18 juillet 1940 aux termes de laquelle toute personne exerçant une activité directrice dans le pays ne peut reprendre son activité, si elle a quitté le territoire depuis le 10 mai, que sur autorisation du Commandant Militaire pour la Belgique et le Nord de la France.

Je vous rappelle que ne sont pas soumises à cette autorisation les personnes qui ont quitté la territoire comme membres de l'armée ou pour l'accomplissement de leurs obligations militaires.

Les membres du personnel enseignant des Universités sont touchés par cette ordonnance et ils seront prochainement invités à produire à ce sujet une déclaration dont je vous ferai connaître l'objet incessamment.

J'apprends que le Secrétaire Général du Ministère de l'Instruction Publique vient de faire part aux Universités de Liège et de Gand que les membres du personnel enseignant qui ont quitté le pays après le 9 mai ont été invités à ne pas fréquenter les locaux de leur Université avant qu'une Commission n'ait statué sur la déclaration précitée.

Je viens vous prier dans votre propre intérêt comme dans celui de notre Université d'observer scrupuleusement la même attitude.

En vous demandant de m'accuser réception de la présente, je vous prie d'agréer, mon cher Collègue, l'expression de mes sentiments les meilleurs.

LE RECTEUR,

Fr. van den Dungen

P.S.- Dès à présent, des dérogations provisoires à ces mesures peuvent être accordées à titre exceptionnel; toute demande à ce sujet me sera adressée par écrit.

D'autre part, la question de la participation aux examens, des professeurs tombant sous le coup de l'ordonnance, sera résolue prochainement.

Brief waarin de rector de professoren informeert over de inhoud van de verordening van 18 juli 1940.

(Henri De Page, Georges Van Bladel, René Marcq, Gustave Winkelmolen en Pierre Graux); in de Wetenschappen konden er 8 vervangen worden, 6 niet (Théophile De Donder, Alexandre Pinkus, Paul Brien, Marcel Denaeyer, Maurice Leriche en Constant Lurquin); in de Geneeskunde konden er 14 vervangen worden, één niet (Jean La Barre); in de Toegepaste Wetenschappen konden ze alle 14 vervangen worden; aan de *Ecole des Sciences Politiques et Sociales* konden er 6 vervangen worden, 4 niet (Raymond Olbrechts, Maurice Robert, Frans van Kalken en Eugène Dupréel); aan de Handelsschool konden er 3 vervangen worden, 2 niet (Georges De Leener en Félix Leblanc). In totaal konden er dus 58 professoren vervangen worden en 22 niet. Het ministerie van Openbaar Onderwijs meldde op 9 september 1940 aan het rectoraat de oprichting van een Enquêtecommissie voor de 80 professoren die verplicht waren een verklaring af te leggen over hun activiteiten in het buitenland tussen 10 mei 1940 en de dag van hun terugkeer in België. Op 17 september maakte de militaire administratie elke nieuwe benoeming in het professorencorps afhankelijk van haar goedkeuring. Eén enkele professor, Gustave Winkelmolen, titularis van het Handelsrecht aan de Nederlandstalige sectie van de Rechtsfaculteit, weigerde de door de Duitse autoriteit opgelegde vragenlijst in te vullen. Hij werd dus verplicht pensioen te nemen; zijn cursus werd toevertrouwd aan Gustave Van Geyt, een vervanger.

De redenen waarom professoren door het Duits gezag geschorst werden zijn zeer uiteenlopend. Men kan de 47 ondertekenaars van het manifest daterend van 13 oktober 1939 dat gepubliceerd werd in het liberaal tijdschrift *Le Flambeau*, dat Duitsland ervan beschuldigde verantwoordelijk te zijn voor de pas uitgebroken oorlog, niet gelijkstellen met diegenen die door de verordening van 18 juli 1940 getroffen werden. In werkelijkheid stelde de Duitse administratie op 5 november 1940 een namenlijst op van 76 professoren aan wie toegestaan werd hun cursussen te hernemen. Veertien werden geweigerd terwijl, merkwaardig genoeg, onder hen slechts 8 — Emile Allard, Jules Berchmans, Maurice De Laet, Eugène Dupréel, Paul Erculisse, Fernand Neuman, Pierre Orts en Frans van Kalken — het manifest hadden ondertekend. Aan deze 8 professoren had de Duitse administratie er 6 toegevoegd: Maurice Leriche, Alexandre Pinkus, René Sand, Georges Smets, Oscar Weill, en Paul Brien welke laatste op 30 januari 1941 zijn cursus zal mogen hervatten. Over 17 anderen werd geënquêteerd: 12 mochten op verschillende data in december 1940 of januari 1941 hun cursussen hervatten, terwijl onder hen 10 ondertekenaars van het manifest voorkwamen (Frédéric Bremer, Robert Danis, Paul de Reul, Richard Desprets,

Marcel Denaeyer, Théophile Lepage, Raymond Olbrechts, Ernest Renaux, Fernand Vandenbranden en Edmont Warnant). Vijf anderen werden dus geschorst (Louis D'Haenens, Alfred Errera, Jean Lameere, Louis Maricq die op 8 april 1941 mocht herbeginnen, en Maurice Robert) van wie 3 het manifest hadden ondertekend (Alfred Errera, Louis Maricq en Maurice Robert). Voor de schorsing van zeven professoren die het manifest niet ondertekend hadden (Oscar Weill, Alexandre Pinkus, Maurice Leriche, René Sand, Georges Smets, Jean Lameere en Louis D'Haenens), kan men — bij gebrek aan toegang tot de archieven van de Duitse militaire administratie¹ om de juiste motieven voor hun uitschakeling op te zoeken- veronderstellen dat ze geschorst werden omwille van reële of door het Duits bewind veronderstelde politieke motieven. Vreemd genoeg beschikten de Duitse autoriteiten niet over de lijst van professoren van de U.L.B. die in 1933 een anti-nazistisch manifest hadden ondertekend. Hiermee was geprotesteerd tegen de afzetting van Duitse professoren om racistische redenen. Evenmin over deze van januari 1939, tegen de pogroms in Duitsland, dat gepubliceerd werd in het tijdschrift *Solidarité*. Even merkwaardig is dat de Duitsers die de U.L.B., zoals ze het vanaf 20 juni 1940 stelden, als een nest van vrijmetselaars beschouwden, geen namen kenden van professoren die effectief tot de vrijmetselarij behoorden.

Pas op 22 februari 1941 meldt een algemene nota over de Rechtsfaculteit vrijmetselaarsactiviteiten van sommige docenten. Deze nota noemt een zeker aantal professoren bij naam en verklaart dat ze 'misschien vrijmetselaar zijn' en voegt erbij dat 'tussen de oudere professoren waarschijnlijk veel vrijmetselaars zijn'. Pas op 14 maart 1941, wanneer er sprake is van eventuele reïntegratie van 9 geschorste docenten, zal er één uitdrukkelijk als vrijmetselaar beschouwd worden. Toch beschikte de bezetter in zijn dossiers over een kopie van een brief van 7 juni 1938 m.b.t. de mening van de Grootloge over het plan om de voorbereidende (Nederlandstalige) kandidatuur in de Rechten te Antwerpen te vestigen, en een nota van 25 september 1940 waarin een arts van Sint-Pieter, op eigen initiatief, de aanwezigheid in dat ziekenhuis aangaf van verscheidene joodse professoren en artsen die allen vrijmetselaars zouden zijn. Bovendien was er na 1939 een aan P. Ouwerx toegeschreven werk tegen vrijmetselarij verschenen dat de namen van meerdere vrijmetselaars in België vrijgaf². De Duitsers schorsten op 5 november 1940 dus een aantal docenten. Daarbij zal de bezetter op 28 oktober 1940 een verordening uitvaardigen tegen Joodse professoren. De Duitsers zullen deze professoren op 31 december 1940 op non-actief zetten.

In deze tragische omstandigheden trachtte het bestuur van de Universi-

DESPY-MEYER en DESPY

UNIVERSITE LIBRE DE BRUXELLES

SECRETARIAT.

Bruxelles, le 10 janvier 1941

9544

Monsieur le Professeur,

Nous venons d'être avisés par l'Autorité occupante, que l'ordonnance du 28 octobre 1940 est applicable à tous les Israélites attachés, à quelque titre que ce soit, à l'Université.

L'ordonnance du 19 décembre 1940 nous fait une obligation de mettre ces personnes à la retraite à partir du 31 décembre 1940.

Si, dans votre service, un membre du personnel tombait sous le coup de ces ordonnances, nous vous prions de bien vouloir lui dire de se présenter d'urgence au Secrétariat de l'Université.

Veuillez agréer, Monsieur le Professeur, l'expression de nos sentiments les plus distingués.

L'ADMINISTRATEUR DE L'UNIVERSITE,

F. Heger.
F. HEGER.

LE SECRETAIRE DE L'UNIVERSITE,

A. De Hertogh.
A. DE HERTOGH.

Circulaire van de administratie om de verordening van 28 oktober 1940, die de joden de toegang tot bepaalde ambten verbood, toe te passen, 10 januari 1941.

teit tactvol en gematigd te handelen. In plaats van zelf een lijst aan de bezetter over te maken van de professoren die door de verordening getroffen werden, stuurde het rectoraat een rondschrijven aan elke professor. Deze moest zo zelf uitmaken of hij onder de anti-joodse verordening viel. Als gevolg van deze procedure kon de Universiteit op 11 januari 1941 een lijst met 3 namen aan de Duitse autoriteiten voorleggen: Marcel Alexander, Jacques Schwetz en Chaïm Perelman. Alfred Errera³ en Dolly Ledent-Eliasberg, assistente, kwamen daar in februari bij. Op 25 juli volgden, Michel Huisman⁴, Alexandre Pinkus en Oscar Weill. Tenslotte werd ook Frédéric Sohr op de lijst geplaatst, maar hij voelde zich ten onrechte geviseerd: ondanks zijn Joodsaandoende naam waren zijn ouders van Arische afkomst en protestant. Er deden zich ook moeilijkheden voor in verband met sommige professoren van de Faculteit Geneeskunde, die terzelfder tijd diensthoofd waren in Brusselse ziekenhuizen. De Commissie voor Openbare Onderstand wilde hen schorsen omdat zij het land in mei 1940 hadden verlaten. Doch toen de Universiteit sommige suppleanten voorstelde, stelde de Commissie zich gedurende heel het jaar 1941 terughoudend op over hun functie in het ziekenhuis, omdat één van beide ziekenhuizen, nl. Brugmann, door het Duitse leger opgevorderd was. Daarnaast stelde zich een ander probleem in het Instituut voor Oosterse en Slavische talen: omdat de meeste docenten België definitief verlaten hadden, werd op 19 oktober 1940 beslist het instituut voorlopig te sluiten.

Van 12 november 1940 tot 25 november 1941

Toen de cursussen op 12 november 1940 hervatten, nam dus een verkleind en gewijzigd professorencorps de lessen op zich. Het zou voor de U.L.B het enige en laatste academisch jaar tijdens de oorlog worden. De vermindering van het onderwijzend personeel was te wijten aan vier factoren:

- de in Duitsland krijgsgevangen gehouden professoren (hierboven vermeld) waren afwezig.
- Eugène Dupréel, Jean Lameere, Georges Smets, Frans van Kalken (Letteren en Wijsbegeerte), René Sand (Rechten), Alfred Errera, Maurice Leriche, Alexandre Pinkus, Maurice Robert (Wetenschappen), Maurice De Laet, Oscar Weill (Geneeskunde), Emile Allard, Louis D'Haenens, Paul Erculisse (Toegepaste Wetenschappen) waren geschorst.
- een aantal professoren waren in hun land gebleven: Isidore Lévy,

DESPY-MEYER en DESPY

Edouard Michel, Germain Bazin, Georges Contenau, Pierre Gourou, Léon Herrmann en Emile Henriot zaten in Frankrijk; Auguste Piccard en Ernest Stahel zaten in Zwitserland, Johan von Schmid in Nederland. Hier dienen twee Luxemburgse professoren van de Rechtsfaculteit, Charles Hammes en Paul Weber, aan toegevoegd te worden. Zij werden burgers van het *Reich* na de annexatie van het Groothertogdom door Duitsland.

- een aantal professoren hadden België verlaten en waren dus afwezig: Marcel Barzin, Jules Berchmans, Henri Grégoire, Jacques Pirenne, Serge Chlepner, Marcel de Baer, Maximilien Philonenko, Marcel Roost, Eugène Soudan, Edouard-Jean Bigwood, Lucia de Brouckère, Jean Timmermans, Raymond Braillard, Jacques Errera, Fernand Vanlangenhove, Arthur Wauters, Jean de Sturler, David van Buuren, Charles Cohen en Eugène de Barsy. Bovendien waren er professoren die de pensioengerechtigde leeftijd bereikt hadden voor 12 november 1940, en hadden de professoren van het Instituut voor Oosterse en Slavische talen het land verlaten, zoals hogervermeld. Van de ongeveer 250 professoren in functie voor de vijandelijkheden bleef ongeveer 50% actief.

Dit zelfde professorencorps was, door het invoeren van een door de Universiteit zelf georganiseerd vervangingssysteem, gewijzigd. En dit met de goedkeuring van de Duitse militaire autoriteit die vanaf 31 oktober 1940 een Commissaris had benoemd, en die onder meer moest waken over de herstructurering van het lerarencorps. Van 31 oktober 1940 tot half mei 1941 werd deze functie uitgeoefend door G. Walz, professor aan de Rechtsfaculteit van de Universiteit van München. Onder diens commissariaat bracht de aanduiding van vervangers niet te veel problemen met zich mee. Zelfs iemand als Leroy kon, hoewel hij krijgsgevangen was, tot plaatsvervanger worden benoemd. Hij kon zijn functie pas na de bevrijding uitoefenen. De enige incidenten die zich onder het commissariaat van G. Waltz voordeden waren ten eerste, een poging tot vervanging aan de faculteit Geneeskunde van de nog geschorste Ernest Renaux door een professor van de Universiteit van Berlijn, Dr. Wohlfeil, voor de cursus bacteriologie; ten tweede, de oprichting aan de Rechtsfaculteit van twee vrije cursussen die aan Duitse gastprofessoren zouden worden toevertrouwd.

Deze twee manoeuvres werden op 14 november 1940 door de Raad van Beheer verworpen. Dit belette niet dat de Duitse commissaris uiteindelijk aan de Rechtsfaculteit cursussen gegeven door Fritz Reu, professor aan de Universiteit van Breslau, oplegde. De Faculteit Letteren en Wijsbegeerte werd gedwongen in het kader van de leerstoel van Charles

Beckenhaupt, die de commissaris vacant wou laten verklaren maar waarvan de lessen reeds toevertrouwd waren aan vervangers van de Faculteit, een vrije cursus van Hans Teske te accepteren. Commissaris Walz poogde ook tevergeefs professor Mackensen, oud-leraar aan de Universiteit van Riga en vervangend professor te Gent, op te dringen. Ook slaagde hij er niet in de plaats van Henri Laurent door de Gentse historicus Fritz Quicke te laten innemen, noch daarna door Jan Denucé. Hiermee stopten de aanspraken van de commissaris.

De echte moeilijkheden zouden zich rond 15 mei 1941 voordoen, met de komst van een nieuwe Duitse commissaris, H.-P. Ipsen, professor aan de Rechtsfaculteit van de Universiteit van Hamburg. Deze vroeg direct een namenlijst van de leden van het professorencorps die zowel in het Frans als in het Nederlands konden doceren. Hij wilde zo de algemene taalkundige opsplitsing van de Universiteit voorbereiden. Dit kwam overeen met de positie die de U.L.B. volgens de *Kulturverwaltung* diende in te nemen in het algemene politieke concept over de Belgische Universiteiten. Vanaf 20 juni 1940 wilde deze er — met medewerking van Vlaamse professoren — een ‘intellectueel bolwerk tegen westelijk Europa’ van maken. Deze nieuwe Brusselse Universiteit moest de Vlaamse tegenhanger worden van de Duitse Universiteiten van Praag en Poznan — en later die van Agram (Zagreb) voor Kroatië — een bestemming die in het tweede rapport van 15 november was opgenomen.

De resultaten van het onderzoek naar de talenkennis van de professoren werden op 11 juni afgegeven. Vanaf de 13de echter, wilde de nieuwe Duitse commissaris de 22 pensioengerechtigde, ontslagnemende of door de Duitse verordeningen geschorste professoren definitief laten vervangen en tweetaligheid in heel de Universiteit invoeren. De professoren Rolin, Barzin, Cohen, Chlepner, Chavanne, Grégoire, Henriot, Michel, Philonenko, Pirenne, Soudan, Timmermans, Weill, Pinkus, Leriche, Neuman, van Kalken, Dupréel, Smets, Robert, Rolin junior en Winkelmolen moesten vervangen worden; Ipsen voegde er Huisman, Bigwood en Walter Ganshof van der Meersch aan toe.⁵ Op 4 juli beslist de Raad van Beheer het Nederlandstalig onderwijs gedeeltelijk uit te breiden: de volledige kandidatuur in de Letteren en Wijsbegeerte ter voorbereiding van het doctoraat in de Rechten wordt verdubbeld: en er worden facultatieve cursussen Nederlandse terminologie aan de Faculteit Geneeskunde en aan de Polytechnische School ingevoerd. Maar terzelfdertijd pleegde het bestuur van de Universiteit obstructie in verband met de opvulling van de leerstoelen. Volgens haar diende men een onderscheid te maken, voor leerstoelen die vrijkwamen wegens

ontslag of pensioen van professoren kon geen vacature worden uitgeschreven, omdat niet alle mogelijke kandidaten, in het bijzonder de krijgsgevangenen, bereikt konden worden. Er konden ook geen vacatures uitgevaardigd worden voor de plaatsen van door de Duitse verordeningen geschorste professoren. In dat geval moesten de professoren als afwezig beschouwd worden en moesten er plaatsvervangers worden aangeduid. De spitsvondigheden van de Universiteit werden op 10 juli door de commissaris verworpen; hij eiste, binnen de 8 dagen, een aantal effectieve benoemingen op de vacante plaatsen. Uiteindelijk werden op 18 juli 5 Vlaamse leerstoelen en 4 gewone, (2 van overleden professoren -Marc-Antoine Kugener en Werner Kamps- en 2 van professoren die de pensioengerechtigde leeftijd hadden bereikt — Fernand Neuman en Herbert Speyer-) vacant verklaard.

Op 29 juli bevestigde de Duitse militaire administratie haar eisen opnieuw. De universiteit moest bekend maken dat 22 leerstoelen vacant waren; deed zij dit niet dan riskeerde zij sluiting, opschorting van wedde van de professoren en verbod voor de studenten hun studies aan andere Universiteiten voort te zetten. In de Raad van Beheer tekenden zich op 5, 12 en 19 augustus twee stromingen af: sommigen meenden dat alles in het werk gesteld moest worden om de sluiting te vermijden, anderen waren ervan overtuigd dat de Duitse administratie van de omstandigheden gebruik zou maken om kandidaten op te dringen. De voorstanders van deze laatste houding verkozen dat de U.L.B. over een principiële kwestie eerder dan over de persoon van de kandidaten zelf zou vallen. Om uiteindelijk te vermijden dat bij een sluiting de studenten getroffen zouden worden, besloot de Raad van Beheer, met een meerderheid van 18 stemmen tegen 3, 'tot het einde van de bezetting te voorzien' in de 22 vacante plaatsen. In deze termen zou een bericht in het *Staatsblad* gepubliceerd worden. De formule 'tot het einde van de bezetting' kon uiteraard de Duitse militaire administratie alleen maar ergeren. Teneinde de spanning te drukken, aanvaardde de Raad van Bestuur op 1 september 1941 over te gaan tot de vervanging van de 22 professoren, niet door publicatie in het *Staatsblad*, maar door persoonlijke contacten van de rector met de eventuele kandidaten die alleszins slechts als plaatsvervangers voor de bezettingstijd benoemd zouden worden. Ipsen aanvaardde dit voorstel op 4 september. Op 11 september werden 11 leerstoelen, waarvan 5 in de Letteren en Wijsbegeerte en 3 in de Toegepaste Wetenschappen, vacant verklaard. Het betrof 65 Franstalige en 20 Nederlandstalige cursussen. Op 9 september werd hierover een rondschrijven verstuurd; de kandidaturen moesten op 28 september ingediend zijn. Bij het onderzoek van deze kandidaturen zou de situatie

explosief worden.

Volgens Commissaris Ipsen dienden, in de Letteren en Wijsbegeerte, de cursussen van Charles Beckenhaupt, reeds door de Universiteit toevertrouwd aan drie plaatsvervangers, toegekend te worden aan Hans Teske die al houder van een vrije leeropdracht als gastprofessor was. Het Bureau van de Universiteit beperkte er zich toe op 20 november aan Teske de titel van geaggregeerd professor te verlenen terwijl zijn onderwijs een vrije cursus bleef. Op dit punt raakte men dus in een definitieve impasse. Voor de andere cursussen duidde de Universiteit op 21 en 24 oktober over het algemeen de reeds in functie zijnde plaatsvervangers aan als tijdelijke houders van leeropdrachten. In globo aanvaardde de commissaris de verschillende voorstellen. De ernstigste moeilijkheden zouden zich evenwel voordoen aan de Faculteit Letteren en Wijsbegeerte in verband met sommige nieuw gecreëerde Nederlandstalige cursussen.

Op 28 oktober verwierp de commissaris verscheidene door de Universiteit weerhouden kandidaten. Hij verkoos Antoon Jacob boven Paul De Smaele (Moderne Letterkunde), en F. Blockmans of Robert Van Roosbroeck in de plaats van Aloïs Gerlo (Latijnse Litteratuur) en John Gilissen (Historische Kritiek). Ook Claire Préaux (Geschiedenis van de Oudheid) verwierp hij omdat ze niet van Vlaamse afkomst was. De commissaris was bovendien gekant tegen het bezetten van universitaire leerstoelen door vrouwen. Aan de Rechtsfaculteit verwierp hij Jean Limpens (Handelsrecht) en in de Toegepaste Wetenschappen Van Bergen (Analytische Mechanica). Ipsen leek de kandidatuur te steunen van M. Van Dingenen, assistent aan de Leuvense Universiteit, die door die Universiteit ontslagen was omdat hij bij de U.L.B. had gekandideerd. Op 31 oktober zat de situatie nog steeds vast: de commissaris drong aan op de benoeming van Antoon Jacob, die gedurende de Eerste Wereldoorlog professor aan de Universiteit van Gent en tussen de twee oorlogen aan de Universiteit van Hamburg was geweest. Hij bleef bij zijn voorkeur voor Van Roosbroeck, een Vlaamse nazigezinde historicus — terwijl de Faculteit als alternatief voor John Gilissen opteerde voor Charles Verlinden, professor in Gent. Hij verwierp nogmaals de kandidatuur van Claire Préaux. In de plaats van Limpens, wiens kandidatuur de eerste keer verworpen was, had de Faculteit Gustave Van Geyt voorgesteld. Ipsen verwierp ook hem en eiste dat een Vlaams advocaat uit Antwerpen, Herman Jacob, aangewezen zou worden. In de Wetenschappen schraptte hij de naam van Romaan Ruysen, nochtans een Gents professor, en wilde hij Hector Van de Walle opdringen. In de Toegepaste Wetenschappen bleef hij M. Van Dingenen prefereren

op Uytterhoeven.

Op 4 november voerde het Bureau van de Universiteit een nieuw maneuver uit: in de Rechten zou Handelsrecht aan Georges Van Bladel toegewezen worden; maar in de Wetenschappen zou Algemene Scheikunde aan Hector Van de Walle — die de voorkeur genoot van Ipsen — worden gegeven. Toch bleef het Bureau ontoegeeflijk voor Antoon Jacob, al was het bereid nieuwe oplossingen te zoeken voor de drie overblijvende betwiste cursussen, nl. die van Robert Van Nuffel (Moderne Litteratuur), Pierre Lambrechts (Geschiedenis van de Oudheid) en F. Blockmans (Historische Kritiek). Op 12 november verwierp Ipsen Georges Van Bladel en eiste nogmaals Antoon Jacob, Robert Van Roosbroeck, de Gentse archeoloog Robert De Maeyer (Geschiedenis van de Oudheid) en Herman Jacob (Handelsrecht). Op 12 november namen de zaken een onverwachte wending. De voorzitter en de rector van de U.L.B. werden bij generaal von Craushaar geroepen die hen te kennen gaf dat de Duitse militaire administratie die dag zelf overgegaan was tot de benoeming van Jacob, Van Roosbroeck en De Maeyer. De Raad van Beheer was zo voor een voldongen feit geplaatst en besloot alle cursussen aan de Universiteit te schorsen.

Noten

1. Van deze archieven blijven jammer genoeg alleen de stukken bewaard in de Archives Nationales de Paris over. Zie A. DESPY-MEYER, *Inventaire des archives de l'Administration militaire allemande pour la Belgique et le Nord de la France concernant l'histoire de l'U.L.B. de 1940 à 1945 conservées à Paris*, in *Quarantième anniversaire de la fermeture de l'Université Libre de Bruxelles (25 novembre 1941)*, Bruxelles, 1982, pp. 53-111.
2. P. OUWERX, *Les précurseurs du communisme. La Franc-maçonnerie peinte par elle-même*, Bruxelles, 1940, pp. 117-220.
3. Alfred Errera verklaarde op 10 januari 1941 dat hij onder zijn familie alleen twee joodsgelovige grootouders had. Wegens het twijfelachtig karakter van zijn zaak, schorsten de Duitsers hem op 10 februari, niet omdat hij Joodse familie had maar omdat hij afwezig was.
4. Op 14 januari 1941 verklaarde Michel Huisman dat zijn situatie niet duidelijk was; op 13 februari was er nog geen beslissing genomen over zijn dossier, maar op 25 juli werd hij uiteindelijk geschorst als Israëliet.
5. Deze zal toestemming krijgen om zijn cursussen op 24 november 1941 te hernemen (Arch. U.L.B., 1P827).

Andrée Despy-Meyer

Studenten achttien maanden
onder Duits bewind

Van 10 mei 1940 tot 25 november 1941

Een anarchistische mobilisatie

Op 10 mei 1940 werden de cursussen aan de Universiteit geschorst en het uitstel ingetrokken voor de zowat 2.000 mannelijke studenten. Ze kregen meteen het bevel zich met eigen middelen naar de geïmproviseerde huisvestingscentra van Ieper, Kortrijk, Poperinge en Roeselare te begeven. Door de snelheid waarmee de Duitsers oprukten diende snel over het vertrek naar Frankrijk beslist te worden. Zo verspreidden groepen jongeren zich in de grootste verwarring richting Zuid-Frankrijk; sommigen gingen met de trein, meestal in goederenwagens, anderen met de fiets. Enkelen werden door de Duitse troepen ten noorden van de Somme tegengehouden, doch de meesten slaagden erin het zuiden te bereiken, waar ze opgenomen werden in de Recruiteringscentra van het Belgisch leger (de R.C.B.L.). Sommigen zaten gekantonneerd in de streek van Gers, Ariège, Haute-Garonne, Toulouse, anderen in het kamp van Agde.

Na de capitulatie van België werd het leven voor deze in kleine dorpjes opgenomen jongeren moeilijk, de bevolking aanzag ze immers voor verraders. Maar weldra legden ook de Franse troepen de wapens neer. De R.C.B.L. keerden terug, de mannen waren nu burgervluchtelingen geworden. Opnieuw gebeurde de repatriëring in de grootste wanorde: voor de meesten in beesten-of goederenwagens, voor de anderen met de fiets, zoals ze gekomen waren. Op het einde van augustus was het gros van het contingent terug in het land. Voor de studenten Geneeskunde was de situatie anders. Op 10 mei 1940 werden ze in Gent gemobiliseerd om er, samen met hun medestudenten van de drie andere Universiteiten, het Opleidingscentrum voor de Gezondheidsdienst te vormen. Ze verlieten Gent op 16 mei per spoor naar Abbeville, van waar ze bevel kregen zich naar Nantes of Bordeaux te begeven. Uiteindelijk bevonden

Tous les jeunes gens qui habitent au Nord du Canal Albert doivent se rendre à EECLOO, munis d'une couverture et de vivres pour 48 heures.

Les jeunes gens qui habitent à l'Est de la Meuse doivent se rendre à BINCHE, munis d'une couverture et de vivres pour 48 heures.

x

x x

Toutefois, ceux d'entre eux qui résident à Bruxelles peuvent y rester.

x

x x

LES COURS SONT SUSPENDUS A L'UNIVERSITE LIBRE DE BRUXELLES
JUSQU'A NOUVEL ORDRE.

De opschorting van de lessen op 10 mei 1940: de studenten worden gemobiliseerd en moeten zich gaan aanbieden bij de recruteringscentra van het Belgisch leger.

sommigen zich te Sables d'Olonne en anderen zich nabij Montpellier. Ze zouden in de loop van augustus gerepatriëerd worden. Sommigen werden echter na de Belgische capitulatie naar de streek van Hérault geëvacueerd en werden verpleger voor de Belgische afdeling van het Rode Kruis te Cahors of in het kamp van Agde.

Vanaf 12 juni 1940 had het naar Poitiers gevluchte bestuur van de Universiteit een lijst van over Frankrijk verspreide studenten willen opstellen, teneinde een examensessie te kunnen organiseren voor het academisch jaar 1939-40. Men deed een oproep in de pers: de examens zouden plaatshebben in de Belgische Universitaire Centra van Toulouse en Montpellier. Zo konden sommige studenten genieten van de door een

of andere professor 'in open lucht' gegeven cursussen. De Franse capitulatie zou dit plan verhinderen.

Onder de U.L.B.-studenten van de R.C.B.L. werden sommigen opgenomen in de Arbeiderscompagnieën om loopgraven uit te graven in Lotharingen. Toen het Franse leger in elkaar stortte werden ze meegenomen naar Zwitserland meegenomen, waar men hen gevangen nam. Ze zouden pas in februari 1941 vrijgelaten worden als niet-oorlogvoerenden. Anderen, die individueel handelden, poogden de Spaanse grens nabij Bayonne te bereiken, doch kregen niet genoeg geld bij mekaar voor de smokkelaars. Er waren ook studenten in België gebleven die naar Engeland wilden gaan, Congo of Noord-Afrika wilden bereiken, maar geen boot naar die bestemmingen vonden.

Een groot percentage van de studenten slaagde erin Zuid-Frankrijk te bereiken. Anderen hadden dezelfde intentie maar geraakten er nooit omdat de Duitse militairen veel sneller oprukten dan ze hadden verwacht. Ze konden alleen op hun stappen terugkeren en huiswaarts gaan. Nog anderen zouden Brussel nooit verlaten. De studenten Geneeskunde bijvoorbeeld die opgevorderd werden in het St-Pieter-Ziekenhuis, waar ze als internen in de plaats van gevluchte of gemobiliseerde artsen een deel van de wacht konden verzekeren. Of studenten die als gemobiliseerde burgers ingezet werden in bepaalde administraties.

De studenten van de Koninklijke Militaire School bevonden zich in een speciale situatie. Sommigen onder hen werden gevangen genomen en pas vrijgelaten nadat de Polytechnische School van de U.L.B. en de Militaire School in oktober 1940, met instemming van de Duitse autoriteiten, een akkoord hadden gesloten opdat ze hun studies als regelmatig ingeschreven studenten konden verderzetten.

De archieven verwijzen eveneens naar een bijzondere groep studenten. Een lijst van 5 september vermeldt 12 krijgsgevangen studenten, op 16 december 1940 was hun aantal al opgelopen tot 24. Waarschijnlijk hadden ze hun uitstel voor de invasie van mei 1940 afgebroken om in het Belgisch leger te dienen tijdens de Achttiendaagse Veldtocht.

De heropening van de Universiteit

September 1940. Voor het academisch jaar 1939-40 kon er een eerste examensessie gehouden worden voor de studenten. Een tweede zou doorgaan in oktober; het academisch jaar zou dan op 12 november starten. Voor het merendeel van de studenten ging het leven weer zijn gewone gang, zelfs nu het professorencorps verkleind en gewijzigd was, en nu de Universiteit sinds begin november onder het voogdijschap van

een Duitse commissaris stond. Voor de studenten sloeg deze Duitse aanwezigheid alleen op de administratie van de Universiteit en belemmerde ze geenszins het verloop van hun activiteiten op de campus. Het stoorde enkelen als ze in een auditorium een Duits soldaat zagen. Maar hun houding werd vooral bepaald door de houding van de professoren: sommigen onder hen weigerden hun les te beginnen wanneer een soldaat in uniform zich in de zaal bevond; anderen gaven, in samenspraak met de studenten, een 'privés' aan de aanwezige militair en herhaalden de les voor hun studenten het volgende uur of een week later. De studenten Geneeskunde die aan de Hallepoort werkten kwamen meer in contact met Duitsers, daar het Bordet Instituut opgevorderd was. Toen de Rechtsfaculteit Duitse gastprofessoren moest aanvaarden, kwamen zeer weinig universiteitsstudenten naar hun lessen. Deze studenten waren echter niet op de hoogte van de spanningen tussen het bestuur van de U.L.B. en de Duitse administratie, en stelden zich geen vragen over de afwezigheid van sommige professoren. Wat hen stoorde was het feit dat ze niet meer op de Campus konden verblijven, noch in de Cité Universitaire, die bezet werd door de Duitse vrouwelijke hulpkrachten, 'grijze muizen' genoemd, de maaltijden konden gebruiken. Daarom moesten ze logement te zoeken bij particulieren. De verdwijning van de wekelijkse thé-dansants trof hen blijkbaar het meeste. Gedurende lange maanden deed de Melkerij van Terkamerenbos dienst als universitair restaurant. Daarnaast werden de sportieve inrichtingen opgevorderd door de Duitsers, wat de studenten verplichtte buiten de Universiteit aan sport te doen. Verder hadden deze twintigjarigen meestal een kalme en vreedzame jeugd zonder zich zorgen te maken over de gebeurtenissen die Europa en hun eigen land dooreenschudden.

Weliswaar waren enkelen meer geëngageerd en deelden pamfletten uit die opriepen tot verzet of juist tot collaboratie. De *Association Générale des Etudiants* (A.G.) en de *Cercle du Libre Examen* voerden een gezamenlijke actie tegen de bezetter, evenals de politieke vereniging van de *Etudiants Socialistes Unifiés*. Op initiatief van de A.G. werd er op 11 november 1940 een plechtigheid georganiseerd op het Poelaertplein en aan de Onbekende Soldaat. Er werd daar een bloemenkrans neergelegd. De A.G. liet op de plechtigheid, die voor velen het symbool van een verre vrede was, een groot aantal Universiteitsstudenten bijeenkomen. Door de taalkundige opsplitsing van bepaalde cursussen ging de A.G. over tot het oprichten van Vlaamse culturele secties. Wat de Nederlandstalige studentenvereniging 'Geen Taal, Geen Vrijheid' niet belette zeer actief te blijven. Eveneens dank zij de A.G. en het universitaire Rode Kruis, werd vanaf januari 1940 een *Comité d'Aide Universi-*

20.11.194

U.L.B.
-:-

classer

APPEL AFFICHE PAR LES ETUDIANTS LE 19 NOVEMBRE 1940

-i-i-i-i-i-i-i-

Camrades,

C'est ce mercredi qu'a lieu la St. Verhaegen.

Vous nous avez naguère investi de votre confiance. Nous vous faisons appel aujourd'hui et vous adjurons, à l'occasion de cet anniversaire, de ne vous livrer à aucune manifestation de quel que nature qu'elle soit. Songez que le moindre geste peut avoir de conséquences incalculables.

Etudiantes et étudiants, faites que la St. Verhaegen se déroule dans le calme et la dignité.

Que ce jour soit pour vous un jour de recueillement. N'arbores ni pennas, ni faluches et ne vous livrez à aucune activité dont vous agrémentiez autrefois ce jour de liesse, nous vous en supplions.

Les Présidents de tous les Cercles Etudiantins.

Na de manifestatie van 11 november 1940 roepen de voorzitters van de kringen de studenten op tot een kalm Sint-Verhaegen.

taire de Bruxelles opgericht, bedoeld als hulp aan studenten die niet genoeg geld hadden. De studentenpers was in 1940 gestopt met verschijnen en zou pas eind 1944 herbeginnen. Een van de zeldzame tijdschriften die opnieuw verschenen in april 1941, met instemming van Commissaris Walz, was dat van de Polytechnische School die haar twintigjarig bestaan vierde. Bij de aankondiging van de dood van de oud-voorzitter van de Raad van Beheer, Paul Hymans, 'brosten' op 12 maart 1941 heel

wat studenten spontaan de die dag gegeven cursussen en organiseerden een manifestatie ter zijner nagedachtenis.

Ondanks alles bleef de studentenfolklore levendig: de dopen hadden traditioneel plaats; bij de luidruchtige zwerftochten van de ene naar de andere kroeg moest men alleen met de laatste tram en vooral met de avondklok rekening houden. De doop van de Solvay-kring had gewoon plaats op 14 november 1941, een tiental dagen voor de schorsing van de cursussen.

Privé-evenementen gingen door, de publieke werden onderbroken. Traditiegetrouw staakte de Universiteit op 20 november 1940 en 1941 haar activiteiten; geen enkele plechtigheid was toegelaten, de voorzitters van Faculteitskringen hadden de studenten opgeroepen die dagen hun studentenpet in de kast te laten en de situatie te overpeinen. Er werden echter toch verdoken, drukbezochte, Sint-Verhaegen-vieringen georganiseerd, nl. in 1941, toen in plaats van de gebruikelijke stoet een cantus van — antifascistisch getinte — studentenliederen gehouden werd. Diezelfde dag organiseerde de *Association Sportive Universitaire de Bruxelles* (A.S.U.B.) een groot sportief feest. In aanwezigheid van de Duitse commissaris beëindigde men de feestelijkheden met de uitvoering van de *Semeur*.

Van zijn kant organiseerde de kring van Geschiedkundigen in 1940 twee activiteiten als huldebetoon aan twee van hun docenten: Pierre Gourou, die teruggeroepen was naar Frankrijk als reserve-officier, en Frans van Kalken, die geschorst was door de Duitsers. Het *Jeune Théâtre*, gedurende die periode de *Groupe théâtral libre de l'Université* genoemd, ging in 1940 en 1941 met zijn activiteiten door. Het had zelfs besloten in juni 1941 *Intermezzo* van Jean Giraudoux op te voeren. Hoewel dit stuk door de Duitse censuur verboden was, werd het met twee bedrijven ingekort en in het Parktheater opgevoerd.

Het studentenleven was door de gebeurtenissen wat verstart. Hoewel bepaalde cursussen soms verstoord werden door de aanwezigheid van soldaten in uniform, hadden de studenten en studentinnen nooit gedacht dat ze de ochtend van 25 november 1941 van hun professoren zouden horen dat de cursussen voortaan geschorst waren en dat ze naar huis konden. Deze maatregel zou hen al snel dwingen om zich bewust te worden van de ernst van de situatie. Ze waren hier niet op voorbereid. Toch waren ze verplicht een keuze te maken die hun leven nog lang zou beïnvloeden.

Hoofdstuk 2
25 november 1941:
De Universiteit sluit haar deuren

Didier Devriese

Verbazing bij de studenten over de schorsing van de cursussen

'Mijne Heren, wegens moeilijkheden die gerezen zijn tussen de Universiteit en de bezettende macht, heeft de Raad van Beheer beslist de cursussen op 25 november om 10 uur te schorsen. Het is 10 uur. De cursussen zijn geschorst.' Zo luidde de mededeling die op 25 november 1941 aan de studenten werd gedaan. Opdat geen enkele informatie de Duitse autoriteiten zou bereiken, besliste de Raad van Beheer, de op de vooravond gestemde resolutie zeer snel in praktijk te brengen. De studentengemeenschap werd niet verwittigd en zij ontdekte dus op abrupte wijze dat de cursussen geschorst waren. Voor de meeste studenten was het een totale verrassing!

Het gerucht over sluiting

Een paar studenten, vaak de zonen van leden van het academisch personeel, zoals Jean-Paul Haesaert en Lucien Paul Janson, werden wel ingelicht over een mogelijke schorsing van de lessen. Ze vrezen hiervoor, maar niets laat op dat moment vermoeden dat een dergelijke resolutie zal gestemd worden. Precies tijdens de zomer, terwijl de Raad voor 't eerst de schorsing overweegt, doet er een meer algemeen gerucht als zou de Universiteit sluiten, de ronde. Een student besluit daarom *in extremis* zijn licentieverhandeling in oktober in te leveren omdat hij vreest dat hij zijn studies in de Germaanse Filologie anders niet zal kunnen afmaken.¹ Maar in de herfst wordt de Universiteit niet gesloten; de academische opening heeft wel degelijk plaats. Volgens sommige studenten is de sfeer echter geladen, ondanks de weinig opvallende Duitse aanwezigheid op de campus. Geen enkele informatie bevestigt het gerucht, zodat de studenten toch plotseling vernemen dat de lessen onderbroken worden.

Variërende berichten

De schorsing van de cursussen gebeurde op heel verschillende manieren. De rectoren en voorzitters van de Faculteiten en Scholen verwittigden de in de grote auditoria aanwezige studenten. Elders vertelden de professoren of assistenten het nieuws. Soms onderbraken ze hiervoor hun lessen. Men herinnert zich ook dat een lang belsignaal de mededeling aankondigde en haar derhalve een nog dramatischer karakter gaf. Later namen de vertegenwoordigers van de *Association Générale des Etudiants* het initiatief om hun medestudenten te verwittigen. Uiteindelijk gaat het nieuws van mond tot mond. De afwezigen zullen het via de pers of via radio-uitzendingen vernemen. Dit alles maakt de boodschap alsmar verwarder. Om de afwezige studenten precies in te lichten en de versnippering van de berichten tegen te gaan, laten de vertegenwoordigers van de A.G. de volgende dagen informatie circuleren, terwijl ze pamfletten verspreiden die de beslissing van de academische autoriteiten ondersteunen.

Verbazing, vertwijfeling en instemming

Hoe zal de studentenbevolking reageren op een gebeurtenis die haar toekomst — maar is ze er zich reeds van bewust? — blijvend zal beïnvloeden? De getuigenissen variëren en er valt geen enkele reële consensus uit af te leiden. We moeten onthouden dat de aankondiging van de schorsing niet altijd duidelijk was: de werkelijke motieven ervoor zijn bij de meeste studenten onbekend. Sommigen denken dat de sluiting tijdelijk zal zijn. Dat geloof wordt soms bevestigd door de houding van een paar leden van het wetenschappelijk personeel of van de professoren. We moeten in herinnering brengen dat de professoren het stopzetten van de activiteiten niet unaniem goedkeurden, en dat menig assistent niet beter ingelicht was dan zijn studenten.

Terwijl enkele studenten meteen hun steun aan de Raad van Beheer betuigen, is het voor anderen het moment van bewustwording. 'Mischien heb ik op dat moment, door dat feit, dat me trof, sterk aangevoeld wat de Nieuwe Orde ons ging brengen' schreef E. Delatte, die toen student Geneeskunde was. Sommigen stemmen maar na een periode van bezinning met de schorsing in. Iets meer dan twee derden van de studenten zullen het besluit goedkeuren.

De bezinning is des te noodzakelijker, want de werkelijke motieven van de Raad worden slecht aangevoeld en de toekomst is verward. De

studenten in de voorhoede nemen duidelijker stelling. Zij die via politieke of culturele kringen betrokken waren bij het universiteitsleven, betuigen hun principiële instemming. Deze houding is niet politiek getint maar eigen aan studenten van alle strekkingen. Ze domineert uiteraard bij een kleine groep studenten die opkomt voor het ideaal van het vrij onderzoek, dat ze meestal van huis uit hebben meegekregen. Dezen sluiten zich soms automatisch aan bij de manier van denken van de Alma mater. Doorgaans komen deze jongeren uit de Brusselse bourgeoisie. De schorsing maakt voor enkelen een eind aan een dubbelzinnige situatie. Omdat de oorzaak van de malaise uitgeschakeld wordt, brengt ze werkelijk opluchting teweeg!

Eén derde van de studenten keurt het besluit af

Uit de getuigenissen blijkt dat één derde van de studenten tegen de sluiting gekant is. Men moet de studenten die denken dat de schorsing van de cursussen opgelegd is door Commissaris Ipsen hier van aftrekken. Zij wensen de Universiteit open te houden om zich tegen de bezetter te verzetten; ze zijn eigenlijk voorstander van een verzetshouding naar analogie met de studenten die het besluit van de Raad goedkeuren. De echte afkeurende reacties kunnen verklaard worden door de onderzochte schok enerzijds en door het gebrek aan informatie omtrent de redenen tot schorsing anderzijds. Angst of woede — omdat de studies moeten worden stopgezet — drijft de studenten die gekant waren tegen de sluiting. Velen zijn bang voor een onzekere toekomst, omdat ze deze breuk als definitief aanvoelen, vooral wanneer ze moeilijkheden onderzochten om zich op de U.L.B. in te mogen schrijven. Als terughoudende ouders bij het begin van de studies dienden overtuigd te worden of als er een financiële inspanning nodig was, kon de schorsing van de cursussen de aanleiding vormen voor een definitief veto! De studenten vreesden ook dat ze waren overgeleverd aan de grillen van de bezetter. Een soortgelijk gevoel leefde onder de professoren; zij hadden dit zelfs enigszins aan de studenten doorgegeven.

Uit de getuigenissen blijkt de indruk dat men doorgaans weinig of niet geïnformeerd was. Veel studenten hebben op 25 november negatief gereageerd omdat ze de oorzaken van de schorsing niet kenden. Waarom deze situatie aanvaardden terwijl er schijnbaar niets veranderd was? Zij hebben de stemming niet voelen versomberen en hebben de — zeldzame — tekenen, zoals de onverklaarbare verdwijning van professoren, niet opgemerkt. Het merendeel van de studenten had geen weet

van wat zich achter de schermen had afgespeeld. De getuigenissen brengen ons niet op het spoor van voorstanders van de Nieuwe Orde, die de Duitse autoriteiten zouden gesteund hebben, en zich daarom tegen de schorsing van de cursussen zouden gekeerd hebben.

Het engagement van de studentenbewegingen

De A.G. is het vertegenwoordigend orgaan van de studenten bij de academische autoriteiten: ze verenigt de verantwoordelijken van de belangrijkste studentenverenigingen, waaronder de faculteitskringen. De A.G. verkondigt op 25 november dat zij 'de houding van de Universiteit volledig steunt en er haar om feliciteert; ze besluit dat de studenten tot nader order zullen afzien van het volgen van de cursussen, zelfs indien men deze onder dwang van een autoriteit vreemd aan de Universiteit, zou hernemen' (6). Deze motie is ondertekend door Jean Mardulyn, Jan Du Four, Denis des Cressonnières, R. Ewalenko, R. Lipper, J.-L. Servais, J. Schmidt, P. Rebuffat, J. Leten en Jean Thys. Deze besluiten worden de volgende dagen via communiqués en pamfletten aan de studenten bekend gemaakt. In het vooruitzicht van een spoedig hernemen van de cursussen wil de A.G. doelbewust een echte *staking* opzetten. De vertegenwoordigers organiseren een dagelijkse permanentie in het Café de la Tourelle op de Generaal Jacqueslaan, zoals een rondschrijven van 30 november duidelijk stelt. Op die datum is de hoop op hervatting van de cursussen evenwel verdwenen, en is men al bezig met de reorganisatie van de 'wetenschappelijke activiteit' van de studenten.

Parallel met deze actie betuigen vele politieke studentengroeperingen (die vaak eveneens onder leiding stonden van de hogervermelde ondertekenaars) individueel hun steun. Er zijn weinig sporen van de houding van de vaak ontbonden politieke studentengroeperingen, maar we onthouden de hevige reactie van de Brusselse afdeling van de *Etudiants Socialistes Unifiés*.² Terzelfdertijd ontvangt de Brusselse studentenbevolking andere steunbetuigingen. 'Jullie strijd is deze van de hele jeugd' zegt de *Fédération Bruxelloise des Jeunes Gardes Socialistes*.

Het engagement van de studentenvertegenwoordigers zal door de Duitse autoriteiten gesanctioneerd worden. Mardulyn, Servais, des Cressonnières, Bruneel en Rebuffat zullen in december opgesloten worden in de gevangenis van Sint-Gillis of in de citadel van Hoei. In de loop van 1942 worden ze afzonderlijk en geleidelijk vrijgelaten. Tenslotte verklaart de vereniging 'Geen Taal, Geen Vrijheid', die de Vlaamse studen-

A S S O C I A T I O N G E N E R A L E D E S E T U D I A N T S

D E L'U.L.B.

Cher Camarade,

L'Association Générale des Étudiants de l'U.L.B. tient à te faire savoir qu'elle continue son activité malgré les événements.

Il est rappelé que son activité consiste à défendre les intérêts des étudiants et à maintenir entre eux les contacts nécessaires, et cela en rapport constant avec les autorités académiques.

Il t'est conseillé de ne prendre aucune décision, ni de ne faire aucune démarche avant qu'il ne te soit indiqué une ligne de conduite.

Pour ce faire, l'A.G.E. a décidé d'établir une permanence aux fins de maintenir le contact entre étudiants. Cette permanence se tiendra tous les jours de 10 heures à midi au Café de la Tourelle, boulevard Général Jacques. Elle permettra de te donner des instructions et renseignements dont tu pourrais avoir besoin.

Donc, 1°) Ne prends aucune initiative (inscription dans une autre université) avant de telles instructions;

2°) Maintiens-toi en contact avec nous et tes camarades grâce à la permanence;

3°) Tu recevras incessamment de nos nouvelles: nous nous efforçons de résoudre toutes les questions qui t'inquiètent (Cours, contacts, activités estudiantines ou autres);

4°) Veille à ce que ces instructions soient diffusées et à cette fin, répands les.

BRUXELLES, le 30 novembre 1941

Pour l'Association Générale,

Le Bureau.

De Association Générale des Etudiants probeert na de schorsing de activiteiten van de studenten te reorganiseren. Pamflet van 30 november 1941.

ten verenigt, zich via haar voorzitter, Jan Du Four, solidair met de academische autoriteiten. Hij behoorde, zoals gezegd, tot de ondertekenaars van het eerste rondschrijven van de A.G. Deze stellingname heeft de bezettende macht alleen misnoegd. Haar plan om de studentengemeenschap in twee taalkundige blokken op te splitsen, was totaal mislukt.

DEVRIESE

De studenten moesten het hoofd bieden aan een gebeurtenis waar ze niet op voorbereid waren. Dit betekent dat ze dikwijls heel snel ingrijpende beslissingen moeten nemen. Soms zijn deze beslissingen instinctief. Zo redt de penningmeesteres van de vereniging van klassieke filologen de kassa van de vereniging en koopt daarmee een aantal standaardwerken die zullen dienen voor de clandestiene cursussen. Deze werken zullen bij de bevrijding nagelaten worden aan de nieuwe vereniging!

Veel studenten verwarren de sluiting met de schorsing van de cursussen. In de praktijk is het verschil ook eigenlijk miniem, daar alleen de bibliotheek min of meer toegankelijk blijft. De steun aan de Raad van Beheer vormt voor veel studenten een verzetsideaal. Spijtig genoeg heeft de tijd vele nuances uitgewist: iedere oud-student veralgemeent vandaag zijn eigen mening over de schorsing voor de hele studentenbevolking.

Noten

1. Getuigenis van G. DEKNOP, student Germaanse filologie.
2. In de loop van de maand december werd door de E.S.U. een pamflet verspreid dat opriep om het standpunt van de U.L.B. tegen de Duitsers te steunen.

Het nieuws van de dag

De door de Raad van Beheer afgekondigde schorsing van de cursussen zal heel wat reacties teweegbrengen. Het onderwerp komt zowel in de Duitse pers, in de collaboratiepers als in de clandestiene pers en in de Belgische milieus te Londen, aan de orde. De lectuur van deze teksten laat ons toe beter te omschrijven hoe de verschillende hoofdrolspelers, Vlamingen en Franstaligen, dit feit geïdealiseerd hebben of er een symbool van hebben gemaakt.

Didier Devriese

Franstalige reacties op de schorsing van de cursussen ¹

De Duitse en collaborerende pers

Lang voor de schorsing van de cursussen had de collaborerende pers tegen de Universiteit stelling genomen. Enkele artikels schilderden de Universiteit af als de geprivilegieerde plaats voor joods-maçonnieke samenzweringen. Daarbij speelde ook het verlangen haar te recupereren, om ze in dienst te stellen van de 'hedendaagse revolutie' van de Nieuwe Orde. G.A. Pirsch spoorde in *Le Soir* van 23 april 1941 de U.L.B.-studenten aan hun ouderwetse en afwachtende houding achterwege te laten en deel te nemen aan de collectieve inspanning. Hij richtte zich tot de verantwoordelijken van studentenorganisaties als de A.S.U.B. of het *Jeune Théâtre*, en verklaarde: '(...) het zou volstaan om het programma, dat in zulke instellingen gevolgd wordt, aan te passen aan de huidige noden, opdat de U.L.B.-studenten zouden kunnen meedoen aan de inspanningen die geleverd worden om België op te bouwen'.²

Deze stelling (hier als voorbeeld aangehaald) zou tot ver na 25 november worden verdedigd. Met andere argumenten wilde men aantonen dat

Wissenschaft als Tarnung

Selbst guten Schauspielern passiert es gelegentlich, dass sie aus der Rolle fallen. Das Publikum nimmt das zwar übel, ist aber meist gern bereit, diesen Fehler zu vergessen, wenn der Schauspieler wenigstens das nächstmal wieder gute Leistung zeigt. So dachten wohl auch der Verwaltungsrat der Universität Brüssel und die Professoren, als sie unlängst eigenmächtig den Universitätsbetrieb einstellten, weil einmal etwas nicht so gegangen war, wie sie es sich gedacht hatten. Vielleicht spekulierten sie auch auf einen stimmungsmässigen Publikumerfolg oder auf eine Kompromisslösung. Mag dem sein, wie ihm will, die Herren der Universität Brüssel sind jedenfalls schlechte Schauspieler, doch das kann man ihnen nicht so sehr übel nehmen, dies ist ja auch nicht ihr Metier. Sie sind — und das ist schon bedenklicher — offensichtlich auch schlechte Psychologen und sie sind ausserdem noch schlechtere Realpolitiker, obwohl sie sich unzweifelhaft berufen glaubten, und etwas darauf einbildeten, die Wissenschaft zu tarnen und so auch in Politik zu machen. Man kann aber nie zwei Herren dienen. Man muss sich vielmehr klar entscheiden, ob man als Vertreter einer in Europa unrettbar verlorenen Politik inaktiviert werden oder als Wissenschaftler leben und weiterarbeiten will. Wer sich zum Wissenschaftler berufen glaubt, wird sich für die Wissenschaft entscheiden; wer die Wissenschaft zum Instrument destruk-

ohne diese Bindung aufzugeben, aus politischen Gründen ausserdem Liberalismus alten Schlags auch dem von Emile Vandervelde, dem einstigen Präsidenten der Dritten Internationale vertretenen marxistischen Sozialismus huldigte. Das Wort «frei» bedeutete im Titel der Universität Brüssel keine Charakterisierung ihrer wissenschaftlichen Arbeit, sondern war und blieb eine vielleicht bewusst irreführende Ursprungsbezeichnung. Für denjenigen, der dies weiss, wird es damit klar und verständlich, warum in dieser Universität seit 1933 jede innere Berührung mit dem deutschen Geistesleben peinlich vermieden wurde, warum sich diese Universität zur Hochburg deutschfeindlicher Propaganda entwickelte und aus welchen Gründen etwa 100 Professoren der Brüsseler Hochschule Ende 1939 ihre Unterschrift unter das berüchtigte «Brüsseler Manifest» der belgischen Intellektuellen setzten, in dem Polen verherrlicht wurde und Deutschland die Schuld am Ausbruch des Krieges zugeschoben werden sollte. Die wilden deutschfeindlichen Manifestationen der Brüsseler Studenten im Frühjahr 1940 zeigten nur zu deutlich, welche gelehrige Schüler die politisierenden Kathederhelden gefunden hatten. Auch die masslosen Schmähungen, mit denen geflüchtete Professoren der Brüsseler Universität den belgischen König nach der Kapitulation überschütteten, werden stets ein niederschmetterndes Zeugnis für die Geschichte der

Duitse kritiek op de U.L.B.: de *Brüsseler Zeitung* van 2 december 1941.

het noodzakelijk was om een reële tweetaligheid aan de Brusselse Universiteit in te voeren.³ Men gebruikte hiervoor een bewijsvoering die achteraf nog opgang zou maken: de U.L.B. had het merendeel van haar financiering (60%) aan de Staat te danken, en kon daarom Staatsinterventies in haar interne zaken niet weigeren.⁴ Er bestonden voor de schorsing van de lessen dus al enkele belangrijke grieven tegen de Universiteit. De eerste reacties op de schorsing waren afkomstig van de Duitse militaire autoriteiten, die via het agentschap Belgapress communiqués publiceerden.⁵

Rond deze communiqués zal men eerst in de Duitse pers — de *Brüsseler Zeitung* —, en vervolgens in de collaboratiepers, artikels schrijven, die de communiqués becommentariëren en er de hoofdideeën uithalen. De analyse van de Duitse versie van het gebeuren vat dus vaak de essentie van de aangehaalde argumentatie samen. Op 30 november — vijf dagen na het stopzetten van de activiteiten aan de Universiteit — verschijnt, tegelijk in de *Brüsseler Zeitung* en in de *Pays réel.*, het eerste communiqué. 's Anderdaags zal het opgenomen worden in andere dagbladen als *Le Soir*, *Le Journal de Charleroi*, enz. Onder de titel *Mesures contre l'Université*, wat het accent legt op de genomen sancties, beklemtoont de tekst dat de Universiteit eigenmachtig handelt. Derhalve is de beslissing, evenals de aansporing tot staken, onwettig, daar ze zonder instemming van de militaire macht genomen is. De tekst probeert de Raad van Beheer van de Universiteit verantwoordelijk te stellen en de militaire autoriteit in een goed daglicht te plaatsen (zij is geenszins verantwoordelijk voor het gebeuren). De militairen willen de gunst van de lezers krijgen door de studenten — zelfs de professoren — te beklagen als slachtoffers van de manoeuvres van hun verantwoordelijken. Daarna kondigt men het 'uitstel van de maatregelen', getroffen tegen de zogenaamde verantwoordelijken, aan. Deze verduidelijking, die wordt gedrukt op een ogenblik dat de Duitsers de Universiteit proberen te 'redden',⁶ is eigenlijk een aansporing om de cursussen te hervatten. In dat geval zouden de sancties wegvallen. Dit getuigt van de Duitse behoefte om de Universiteit open te houden. De oorzaken en omstandigheden van het conflict worden daarom niet behandeld. Het communiqué wordt zonder commentaar in de hogervermelde Franstalige kranten weergegeven.

Op 2 december daarentegen verschijnt in de *Brüsseler Zeitung* een lang artikel onder de sprekende titel *Wissenschaft als Tarnung* (Wetenschap als camouflage). De auteur wil aantonen dat de academische autoriteiten anti-Duitse politieke strekkingen achter (slechte) wetenschappelijke voorwendsels verbergen. Hij geeft de historiek van de standpunten van

de Universiteit sinds 1933, en beklemtoont hierbij haar maçonnieke karakter, haar verouderd liberalisme, haar marxistisch socialisme en zelfs haar anti-royalisme. De tekst beschouwt de uitgekomen *staking* slechts als gemarchandeer waar zeker niet aan toegegeven zal worden. Daarnaast legt de auteur nogmaals het accent op de door de beheerders genomen verantwoordelijkheden en op de lastige gevolgen van hun daad voor de 'meer dan 3000 studenten en professoren' (het cijfer is onderlijnd).

Hoewel dit artikel meer uitleg verstrekt dan het communiqué van 30 november, geeft het weinig informatie over de motieven voor de breuk tussen de Universiteit en de militaire macht. De auteur benadrukt wel de grootmoedigheid van de Duitse autoriteit die de heropening van de Universiteit, ondanks haar zware tekorten, mogelijk maakte! Onder deze tekorten noemt hij uiteraard de onwil van de U.L.B. om een reële tweetaligheid in te voeren. De drie door de Duitsers voorgestelde kandidaten zijn niet alleen Vlamingen maar ook van hogere wetenschappelijke waarde dan de kandidaten die de Universiteit zelf voorstelt... Zo is de auteur opnieuw bij zijn uitgangspunt gekomen: hij wil bewijzen dat het wetenschappelijk argument voor de U.L.B. niet prijmeert.

Ter ondersteuning van de Duitse pogingen om de cursussen te laten hervatten, verschijnt 's anderendaags een nieuw communiqué van Belgapress, dat het artikel in de *Brüsseler Zeitung* dat we zojuist onderzocht hebben, van commentaar voorziet.⁶ Ditmaal worden de oorzaken van de schorsing duidelijk omschreven: de weigering van de U.L.B. om drie Vlaamse professoren te benoemen. De houding van de Universiteit wordt met een juridisch argument aangeklaagd. De drie verworpen professoren werden *wettelijk* door het departement van Openbaar Onderwijs in een Staatsuniversiteit (Gent) benoemd en derhalve valt de U.L.B., door hen een plaats in Brussel te weigeren, de Belgische openbare overheid af. Zo stelt een *privé*-autoriteit zich in de plaats van de — Belgische — 'hoogste en enige macht'. Men is geshockeerd over deze procedure, temeer daar de Staat het gros van het universitaire budget financiert (wat een welbekend argument is). Dit alles is er eens te meer op gericht om de Universiteit, zowel tegenover de Staat als tegenover de hele gemeenschap, in het ongelijk te stellen. Bovendien geeft de tekst de *Militärverwaltung* een tweederangsrol, waardoor het conflict als een Belgische interne aangelegenheid wordt afgeschilderd.

De hele argumentatie (onwettelijkheid van de beslissing, weigering van de tweetaligheid, enz.) zal vanaf 10 december, na de aanhouding van de universitaire verantwoordelijken, hernomen worden.

Die dag melden verschillende dagbladen⁷ dat er tegen de beheerders van de U.L.B. sancties genomen zijn. Maar de tekst heeft eigenlijk een ander doel. Het communiqué verduidelijkt, naast het feit dat de cursussen slechts met toelating van het militair gezag zullen hervatten (wat het probleem omkeert), dat provocaties, van waar ze ook komen, niet onbestraft zullen blijven. Hieruit blijkt dat de intellectuelen niet ontzien zullen worden; dit was tegelijk een waarschuwing aan het adres van andere Universiteiten.

De geruchten over verduitsing van de Universiteit waren volgens het communiqué volledig ongegrond! De aangehaalde thema's worden overvloedig uitgewerkt in de *Brüsseler Zeitung* van die dag, waarin men de financiële middelen van de academische autoriteiten nagaat en stelt dat deze middelen de extremistische maçonnieke en bourgeois-intellectuelen toelaten hun vergrijp te plegen... Na die datum maakt 'de informatie' in de collaborerende pers plaats voor een debat over de toekomst van de Universiteit. Voor het eerst blijken de auteurs onderling duidelijk tegengestelde visies te hebben. In *Le Soir* van 13 december publiceert R. De Becker een tekst waarin hij de houding van de Universiteit enerzijds afkeurt (de weigering van tweetaligheid is een symbool van de weigering van de Nieuwe Orde), maar waarin hij anderzijds een pleidooi houdt voor de Universiteit, omdat hij het nodig vindt een niet-katholieke intellectuele elite te behouden. Hij steunt daarom de idee van heropening van de Brusselse Universiteit; een heropening die beroep kan doen op de 'nieuwe elementen' van de Nieuwe Orde en op de bestaande professoren.

Het rexistisch tijdschrift *Cassandre* antwoordt op deze stelling (13/12/1941). Het stelt dat de schorsing van de lessen het resultaat is van een marxistisch joods-maçonniek complot, beraamd door 'vreemde agenten' als Marcel Barzin en Henri Grégoire. In tegenstelling tot *Le Soir* steunt het rexistisch tijdschrift de *verstaatsing* van de Brusselse Universiteit.

De standpunten van de twee persorganen zullen alsmaar verder van elkaar verwijderd raken. *Cassandre* zal het verstaatsingsthema herneemen door een studentenbrief, die haar stelling steunt, te publiceren.⁸ R. De Becker zal erop antwoorden met een zeer anti-katholieke uiteenzetting; hij valt 'diegenen die de Nieuwe Orde, waarvoor wij strijden, willen identificeren met een christelijke, zelfs katholieke orde (...)' aan.⁹ Als men deze aangrijpende verdediging van 'het vrij onderzoek als methode voor wetenschappelijk onderzoek (...)' nu leest, moet men onwillekeurig glimlachen. Het debat zal in de pers worden voortgezet, maar dit kadert niet meer in wat wij hier behandelen. Het lot van de

U.L.B. zal in januari en februari 1942 opnieuw door de collaborerende pers behandeld worden. Hij zal de mislukking van de laatste pogingen die ondernomen zijn om een staatsonderwijs in de plaats van de Universiteit te organiseren, schetsen, maar ook preciseren dat de 'voormalige' U.L.B.-studenten, die zich ingeschreven hebben aan andere Universiteiten, voor de Centrale Examencommissie kunnen verschijnen.¹⁰

De ondergrondse pers

De eerste ondergrondse krant die op de schorsing van de cursussen reageert, is *La voix des Belges*. Dit is het orgaan van het *Mouvement National Belge*, die conservatief katholiek en koningsgezind is. De krant publiceert op 30 november (gezien de inhoud, in werkelijkheid een latere datum) een artikel onder de titel '*Réveil de l'Université*'. De teneur van het artikel is als volgt: de auteur betreurt eerst de 'rare concessies', maar verheugt zich daarna over de 'categorieke, beslissende, ferme' daad van de Universiteit. De krant geeft het preciese verhaal van de gebeurtenissen en om de schandelijkheid van de Duitse procédés te tonen, staat de auteur stil bij de persoon van Antoon Jacob, die kandidaat was voor een Brusselse leerstoel. Kortom, de eer is gered en deze daad stelt een voorbeeld. Hier en daar zullen deze verschillende thema's opnieuw opduiken in de ondergrondse pers. *La Lanterne* (katholiek royalistisch, uitgegeven te Halle) valt op 10 december eveneens de vroegere zwakheden van de Universiteit aan en geeft een onbetrouwbaar relaas van de gedachtenwisselingen tussen 'een afgevaardigde' van de Universiteit en Duitse vertegenwoordigers. *Le Belge*, katholiek en Brussels, hoopt dat de daad van de Universiteit de secretarissen-generaal tot voorbeeld zal dienen en verheugt zich over de solidariteit tussen studenten en professoren.

Deze clandestiene krant publiceert trouwens een lange rechtzetting, die de Duitse versie, gegeven door de collaborerende pers, aanklaagt. Verder roept men de andere Universiteiten, wegens de aanhouding van de leden van de Raad van Beheer, op tot solidariteit en spoort men de universitaires aan tot staking.¹¹ Deze solidariteitsoproep krijgt positief gehoor bij de *Coq victorieux* die, onder de titel '*Un bel exemple*' (een goed voorbeeld), de Luikse studenten aanspoort om eenzelfde vastberadenheid tegenover de bezetter te tonen, mocht die 'genadeloos (...) een van de meest vijandige milieus, het Luiks studentenmilieu, treffen'.¹² *La Libre Belgique* (de *Peter Pan* genoemd), waarschijnlijk de belang-

V L'ESPOIR V

ORGANE DE COMBAT ET DE LIBERATION NATIONALE

MAGISTRATS ET BOURGMESTRES !

**Jusque quand accepterez-vous d'être les boucs émissaires de l'autorité occupante ?
Le Pays attend de vous des exemples de civisme.**

ARCHIVES
DU
ROYAUME DE BELGIQUE

Lettre ouverte aux Bourgmestres belges

Après le cuivre, le caoutchouc. Après le caoutchouc, la laine. Vous serez bientôt chargés d'aller déshabiller à domicile vos concitoyens. La machine de guerre allemande, tenue en échec par l'Armée rouge, contrebattue à Moscou et en Afrique, a besoin de toujours plus de matériel, de toujours plus d'équipement; il lui faut faire face à une épouvantable usure, et ses gigantesques stocks s'épuisent à une allure vertigineuse. Aussi, est-elle obligée de ramener la guerre, une fois de plus, sur le plan civil. Tous les citoyens des pays occupés s'y trouvent engagés.

Vous-mêmes, en tant que bourgmestres, vous venez de prendre position dans la bataille du cuivre.

A ceux d'entre vous, malheureusement trop peu nombreux, qui ont refusé d'obtempérer aux ordres de la Kommandantur, nous n'avons qu'à dire : Bravo ! Bravo et Merci ! Maintenez votre élan, faites front à nouveau. Galvanisez les énergies autour de vous, et sachez que tous les patriotes, et en tout premier lieu vos concitoyens, vous admirent et comptent sur vous.

Par contre, à ceux qui, dès le premier jour, ont cru devoir céder; à ceux qui se sont mués en exécuteurs des basses œuvres de l'occupant, à tous ceux-là nous affirmons : prenez garde ! La loi belge et la loi internationale s'accordent sur ce point, que les coupables d'actes favorables à l'ennemi sont passibles des peines applicables en cas de haute trahison. La livraison de métaux à l'armée occupante est un acte net, caractérisé, de haute trahison. Toutes les arguties des Leemans, Romsée et tutti quanti n'y changeront rien. Que ceux dont le seul souci, n'est d'apaisant devant les embocchés, est de sauvegarder leur précaux personne, sachent bien que leur calcul est faux; et qu'en agissant de cette façon, ils ont tout simplement scellé leur sort. Mais il est une autre catégorie.

Bourgmestres !

Vous avez accepté l'honneur de votre charge. Sachez, l'heure venue, faire face à ses exigences. Que ceux d'entre vous qui veulent avoir le droit d'appartenir encore à notre peuple belge, fassent désormais, fièrement, simplement, leur devoir.

Que les lâches et les traîtres cèdent : ils se sont mis déjà au ban du pays et, demain, ils paieront leur trahison.

Pour les autres, tous les autres, que le mot d'ordre soit :

Plus une once de fourniture à l'ennemi !

A aucun prix, sous aucun prétexte !

Soyez des hommes, Messieurs. Et son des chiffres.

La trahison des clercs n'aura pas lieu

L'agression dont l'Université libre de Bruxelles est l'objet a commencé au milieu de 1940 par la désignation d'un « commissaire » chargé d'exercer un contrôle politique.

En novembre 1940, les Nazis imposent la mise à pied provisoire d'un certain nombre de professeurs juifs, étrangers ou entachés d'une tare qui n'a pas été spécifiée. Au mois d'août 1941, ils obtiennent que le Conseil d'Administration délègue une partie de ses pouvoirs au Bureau; ils exigent le remplacement définitif de professeurs dont la mise à pied n'avait été consentie auparavant par l'Université qu'en raison de son caractère temporaire; ils obtiennent enfin que l'Université procède au dédoublement linguistique des cours de première année.

Sur 18 candidats présentés à leur ratification, les Nazis en ont accepté deux au début de novembre. Puis, le « commissaire » informe l'Université que, « devant récompenser le Dr Jacob pour les services rendus en 1914-18 », il l'a désigné lui-même au titre de professeur ordinaire en même temps qu'il a nommé Van Roonbroeck et De Meyer aux fonctions de chargé de cours.

De sluikpers is unaniem: 'De intellectuelen pleegden geen verraad', L'Espoir, december 1941.

rijkste ondergrondse krant door zijn oplage en de kwaliteit van zijn informatie, wijdt, gespreid over de periode van 15 december 1941 tot 15 februari 1942, een lange serie artikels aan de schorsing van de cursussen. De serie start met een getrouwe historiek van de geschillen tussen de academische autoriteiten en de bezettende macht.¹³ Ze wil de Duitse argumentatie ontkrachten en verzet zich vooral tegen het juridisch argument over de benoeming aan de Staatsuniversiteit van Gent van de door de U.L.B. afgewezen professoren. De ondergrondse roept de andere Universiteiten op tot solidariteit en haalt het verraad van de 'Herren secretarissen-generaal' door het slijk (secretaris-generaal van Openbaar Onderwijs Nyns inbegrepen). De krant van 1 januari geeft

de lezers veel gedetailleerde informatie; ze neemt de tekst van de resolutie van de Raad van Beheer van 24 november, evenals een protest vanwege de Orde van Advocaten bij het Hof van Cassatie tegen de aanhouding van U.L.B.-professor René Marcq, haar vroegere deken, op. Op 15 januari volgt de publicatie van de 'volledige' lijst van 'collaboratiegezinde professoren', die aanvaardden de cursussen te hervatten. Uiteindelijk publiceert *La Libre* in februari een artikel van drie kolommen dat gedetailleerde informatie verstrekt (met bronvermelding) over de pogingen die zijn ondernomen om — in de plaats van de Universiteit — Staatsonderwijs te organiseren. De auteur klaagt de algemene onderworpenheid van de Belgische openbare autoriteiten aan en onderstreept de symbolische betekenis van de verzetsdaad van de U.L.B., als *corps constitué*.¹⁴

Al deze artikels beogen twee zaken. Enerzijds wil men de door de Duitse en collaboratiepers gegeven informatie weerleggen, de feiten weergeven zoals ze werkelijk waren, en aldus de houding van de Universiteit voor het volk rechtvaardigen. Anderzijds wil men hierdoor de schorsing van de lessen een symbolische waarde geven die oproept tot een grote eenheid tegen de bezetter. Alles bij elkaar heeft *La Libre Belgique* de meest volledige en preciese versie van de feiten gegeven.

In december 1941 verschijnt *Le Peuple* opnieuw in zijn clandestiene vorm. Men moet weliswaar tot januari 1942 wachten alvorens de schorsing van de cursussen erin ter sprake komt. Onder de titel '*Les clerics n'ont pas trahi*' (de intellectuelen pleegden geen verraad) (gelijkend op die in *l'Espoir*, een ander socialistisch orgaan), publiceert de sluikkrant een kort artikel dat de morele betekenis van de daad van de beheerders en professoren van de U.L.B. benadrukt. Een dergelijke 'gewetensplicht' zal de studenten er vanzelfsprekend toe brengen de houding van het bestuur te begrijpen en als voorbeeld te nemen. De auteur toont impliciet zijn ongerustheid over het lot van deze 3000 studenten die hun studies moeten onderbreken.

De U.L.B. zal later weer aan bod komen in de kolommen van *Le Peuple* die, begaan met de 'gijzelaars van Hoei', aandacht zal schenken aan de door de rectoren ondernomen stappen om hen vrij te krijgen. De krant schenkt als enige secretaris-generaal van Openbaar Onderwijs Nyns vergiffenis omdat hij 'de bezieler was van een onderhoud dat gepland was om de gevangenen vrij te krijgen'.¹⁵

In de ondergrondse pers van de communistische partij en het *Front de l'Indépendance*, vindt men de meeste kranten die door jongerenorganisaties worden uitgegeven en voor hen bestemd zijn. Rond een studenten-kern uit de *Etudiants Socialistes Unifiés* ontstaat een bredere beweging:

het *Rassemblement Etudiantin*. Hun respectievelijke kranten besteden veel plaats aan de schorsing van de cursussen, en daarna aan de gebeurtenissen die eruit zullen volgen. Behalve in deze specifieke pers klinkt het verzet van de Vrije Universiteit ook op een meer algemene manier door in de communistische pers. Onder de sobere titel '*L'Université de Bruxelles refuse de collaborer*' start *Le Drapeau Rouge* een reeks artikels gewijd aan de opschorting van de cursussen. De tekst legt het accent op de weigering van de U.L.B. om Antoon Jacob, die 'nazi-agent is geworden', te benoemen, en beklemtoont het enthousiasme van studenten en professoren over de aankondiging van deze beslissing. Het is een van de enige sluikkranten die erop wijst dat de studenten 'pas hun inschrijvingsgeld betaald hadden' en daaruit besluit dat de bezetters erop rekenden zo de strijd lustigheid van de studenten te breken. De tekst wil tonen dat dit verzet niet verslagen is en hoopt dat het naar andere Universiteiten zal overslaan. De boodschap is duidelijk: het verzet van de U.L.B. — en in het bijzonder dat van de studenten — is een te volgen voorbeeld.¹⁶ De aanhouding van de leden van de Raad van Beheer geeft de *Drapeau Rouge* de kans om het verzet van de professoren te prijzen en aan te dringen op de (noodzakelijke) solidariteit tussen intellectuelen en arbeiders.¹⁷ *L'Enseignement* van 15 december 1941 belicht de band tussen de bevolking en de Universiteit; het artikel wil vooral het conflict tussen de Universiteit en de commissaris exact weergeven. *Libération*, de eerste ondergrondse krant van het *Front de l'Indépendance* in Brussel, kondigt in zijn eerste nummer, in januari 1942, aan dat de essentie van dit conflict berust op het feit dat de U.L.B. een 'verzetshaard' geworden was.

De eerder aangehaalde ondergrondse kranten van studentenorganisaties zullen talrijke bladzijden aan de schorsing, haar oorzaken en gevolgen, wijden. Zo ook het eerste *Bulletin d'Information* van januari 1942 van het *Rassemblement Etudiantin*, dat een pagina besteedt aan 'het verhaal over de feiten' en aan het formuleren van instructies als 'draagt fier jullie studentenpet!' Dezelfde maand nodigt het *organe wallon du Rassemblement National des Etudiants*, het *R.E.*, uitgegeven in Luik, 'alle studenten uit front te vormen tegen het innemen van onze Universiteiten door nazi-professoren'. Met andere woorden, Luik wordt aangespoord het Brusselse voorbeeld te volgen! De jongerenpers, zoals *Jeunesse Nouvelle*, het orgaan van de *Fédération Nationale des Jeunes Gardes Socialistes*, zal deze solidariteitsboodschap blijven uitdragen.¹⁸ Het enige wat het pleidooi voor solidariteit licht verstoort, is het conflict over de leerstellingen, dat communisten en trotskisten tegenover elkaar plaatst: *l'Etudiant* tegenover *La voie de Lénine*.

DEVRIESE

We kunnen dus twee thema's onderscheiden die de Franstalige communistische pers met graagte behandelt. Ten eerste de solidariteit van de intellectuelen met de hele bevolking, en ten tweede de solidariteit van de universitaires onderling. De schorsing van de activiteiten van de U.L.B., als symbool van verzet, kan dus nuttig dienst doen als een poging om de beweging — in 't bijzonder bij jongerenorganisaties — een bredere basis te geven. Maar de 'vrijwillige sluiting' geeft een antwoord op het credo van deze studenten, die sinds de jaren '30 de antifascistische beweging in België animeren.

De vrije pers

De vrije pers in Londen publiceert ten eerste perscommuniqués (in december), over de moeilijkheden waarmee de academische autoriteiten geconfronteerd werden, over de oorzaken van de breuk tussen de universitaire en de bezettende autoriteiten, en de aanhouding van de voornaamste verantwoordelijken van de Universiteit.¹⁹ Ten tweede worden er in *Belgium* verscheidene artikels, toegeschreven aan René Hislaire²⁰ en aan Henri Rolin, uitgebracht.²¹ Hislaire stelde dat het onmogelijk was onder de Nieuwe Orde een onderwijs te behouden dat gebaseerd is op het beginsel van het vrij onderzoek; Henri Rolin schetste een preciese historiek van de feiten, en bevestigde de respectievelijke motieven en de wil van de Duitse bezetter de Université Libre de Bruxelles te 'verstaatsen' om er 'the instrument for the nazification of *Belgium*' van te maken.

Besluit

De analyse van de verschillende kranten, zowel Duitse of Duitsgezinde als ondergrondse, laat weinig onverwachte stellingen blijken. De lectuur van de *Belgapress*-communiqués geeft aan hoe graag de Duitsers een goed figuur wilden slaan; ze probeerden daarom de verantwoordelijkheid voor de 'sluiting' van de U.L.B. van zich af te schuiven. Ze willen het conflict in een Belgisch kader plaatsen, zodat de Universiteit gewoon overkomt als een extremistisch eilandje in 't hart van een gemeenschap die voor de Nieuwe Orde gewonnen is. De collaboratie toont ter gelegenheid van de schorsing eveneens haar geschillen: 'neutrale' en katholieke milieus komen tegenover elkaar te staan. De ondergrondse pers daarentegen, zwijgt over haar eventuele tegenstellingen; ze wil voor

alles de eenheid tegenover het fascisme bewerkstelligen. In Londen besluit men logischerwijs dat een vrije Universiteit in bezet België onmogelijk te behouden is. De taalbekommernissen blijven relatief afwezig in de Franstalige pers, behalve in de collaboratiepers, die zich verheugt op een nationale verzoening. De schorsing van de cursussen aan de Université Libre de Bruxelles heeft hoe dan ook een symbolische betekenis verworven.

Dirk Martin

Vlaamse reacties op de sluiting van de U.L.B.

De Vlaamse reacties op de sluiting van de Universiteit kunnen in concreto op drie niveaus bestudeerd worden: de gecensureerde pers, de sluikpers en tenslotte de pers in Londen en Radio België. Uiteraard betreft het hier een bijzonder klein gedeelte van de publieke opinie, dat gedeelte van de publieke opinie dat reeds partij gekozen had en dan nog degenen die zich konden of wilden uitspreken.

Van collaboratiezijde

De reacties van Vlaamse collaboratiezijde varieerden van negatief tot vernietigend. Ondanks de gelijkschakeling van de informatiepers blijkt dus dat — naargelang de krant en de richting die deze vertegenwoordigde — verschillende accenten gelegd werden. Wij moeten daar even op ingaan. Terwijl de moeilijkheden eind november nog niet tot de pers doorgesijpeld waren,²² zou dat vanaf 1 december veranderen. De Vlaamse krantelezer kreeg op die datum een door het persagentschap Belgapress verspreid en wellicht door de *Militärverwaltung* geïnspireerd kort communiqué onder ogen over de 'eigenmachtige' sluitingsbeslis-

sing van de Raad van Beheer na de weigering van de benoeming van het trio Jacob-Van Roosbroeck-De Mayer. Het was een 'aansporing tot staking' die ernstige gevolgen kon hebben, aldus het communiqué. Op dat ogenblik had nog geen enkele krant commentaar bij de gebeurtenissen. Enkele dagen later, op 3 december, verschenen de eerste gestuurde commentaren die eigenlijk rechtstreeks van de bezetter kwamen. Inderdaad, verschillende kranten — maar eigenaardig genoeg niet het V.N.V.-orgaan *Volk en Staat* — meldden dat zij via Belgapress 'van bevoegde zijde (...) beschouwingen' hadden gekregen die vervolgens weergegeven werden. Het betrof de bekende Duitse versie van het conflict, verhuld als intern Belgisch probleem. De Vrije Universiteit had zich het recht aangematigd 'het hoogste gezag op onderwijs-gebied (secretaris-generaal Nyns) in het openbaar te desavoueren' (waren de drie gewraakte kandidaten geen 'staatsambtenaren' van de R.U.G.?). Van een Universiteit die 60% van haar begroting van de Staat ontving, kon men toch verwachten 'dat zij het enig verantwoordelijk gezag in het land in gewichtige aangelegenheden als deze om richtlijnen had verzocht'...

Men bemerkte dat er tot nu toe geen sprake was van 'ideologische' argumenten — (genre 'vrijmetselaarsburcht' enz.). De eerste krant die daar verandering in bracht, was het Brusselse *Laatste Nieuws*²³ dat aan de gedicteerde beschouwingen een commentaar toevoegde dat uit de *Brusseler Zeitung* stamde. Daarin werd gesteld dat de Universiteit moest kiezen: als vertegenwoordiger 'van een in Europa reddeloos verloren politiek werkeloos blijven of als vertegenwoordiger van de wetenschap voortleven en werken'. En dan kwam het zwaar geschut: de Universiteit als exponent van de vrijmetselaarsloge, het liberalisme, het marxistisch socialisme, de anti-Duitse propaganda.²⁴ Maar zoals wij reeds zagen, beperkte de rest van de pers — en dan nog niet alle kranten — zich tot de tekst van Belgapress.

Het weekblad *De SS Man*, emanatie van de SS-richting in de collaboratie, bracht met enige vertraging als eerste een eigen opiniërend artikeltje over de gebeurtenissen. Zoals gewoonlijk kenmerkten de commentaren zich hier niet door hun diplomatische taal. Inderdaad, het blad bestempelde de houding van de beheerraad, zekere (sic) professoren en studenten als 'onvruchtbaar en steriel gedoe' dat het bewijs leverde van een 'erbarmelijke geestelijke achterlijkheid'. Niet te verwonderen van een 'anti-Vlaams reactionnair logenest', een 'stinkerig vuilnest' bemand met 'verlepte baasjes'. Het was overigens de eerste maal dat het zogenaamde anti-Vlaamse karakter van de U.L.B. als argument werd gebruikt. De *SS Man* besloot trouwens met de suggestie dat men van de

gelegenheid gebruik kon maken om 'op de Vlaamse grond, Brussel, meteen ook een Vlaamse hogeschool te heroveren'.²⁵

Zoals men weet had de *Militärverwaltung* van de Universiteit geëist dat deze haar maatregel zou intrekken en haar enkele dagen respijt gegeven tot de 4e december. De Raad van Beheer bleef echter bij zijn beslissing. Het zou nog een kleine week duren eer de collaboratiepers reageerde, waarschijnlijk wachtend op een fiat van de *Propaganda Abteilung*. De meeste kranten meldden op 10 en 11 december ('Belgapress... de militaire overheid deelt mede' dat de 'militaire bevelhebber' de maatregelen die men kent, tegen de Universiteit had getroffen. In de koppen van het bijhorende communiqué werd vooral de aanhouding van tien leden van de Raad van Beheer als gijzelaar beklemtuond.

In de dagen die volgden, zouden eindelijk enkele originele hoofdartikels aan de zaak gewijd worden. 'Eindelijk', want de berichten over de gebeurtenissen aan de Vrije Universiteit verdronken in het andere Belgische en wereldnieuws: het huwelijk van Leopold III, het oprichten van de zogenaamde Jodenvereniging, de strijd voor Moskou, de herinrichting van de Rijkswacht, Pearl Harbour en zelfs de 'aardappelkwes-tie'.

Wat er ook van zij, het was in *Het Algemeen Nieuws*²⁶ dat op de eerste bladzijde onder de titel *De Brusselse universiteit hervalt in haar vorige fouten* een lang artikel verscheen over de sluiting. Het ging hier niet om vaderlandsliefde, aldus Verax, integendeel, de rust in het land werd verstoord door de 'sabotage van het Vlaams rechtsherstel'. De Universiteit had alleen naar de letter vervlaamst; het kon ook niet anders in een citadel van loge-invloeden, 'germanophobie', marxistische en communistische ideeën en Vlamingenhaters. De Raad van Beheer beseftte maar al te goed dat de 'zuiver Vlaamse infiltratie' (sic) als 'actieve factor in het cultureel offensief voor de nationale bewustwording der hoofdstad' zou gebruikt worden en had daarom afgehaakt. Trouwens, de Universiteit was niet konsekvent: eerst richt zij Vlaamse leergangen in met inachtneming van de voorwaarden van de bezetter, om dat initiatief daarna zelf te saboteren... Kortom, het was een 'potsierlijke zaak' en men kon zich afvragen waarom de bezetter niet vroeger ingreep. Maar de tijd van de 'bazige en doortrapte politieke loerdraaiers en logemannen' van de Raad van Beheer en van het 'laatdunkend professoren-corps' (de studenten waren al niet veel beter) was nu voorbij. Verax besloot zijn artikel met de bedenking dat het professorencorps en de academische overheden zich wellicht zouden bezinnen met een mogelijke hervatting na nieuwjaar als gevolg. Een reële ontduubeling zou dan zijn uitstraling op het 'kulturele leven van de hoofdstad' en zijn dienst

aan de 'Vlaamse volksgemeenschap' niet missen.²⁷ Het *Algemeen Nieuws* zag de zaak dus duidelijk in een Vlaams-nationalistisch daglicht. Dat was niet helemaal of zelfs helemaal niet het geval in het hoofdartikel dat *Het Laatste Nieuws* enkele dagen later aan de kwestie wijdde.

J. Verplaetse²⁸ begon met zich af te vragen waarom na de 'momentele bezetting' van het land en na 'de dood van de ideologie' de Universiteit 'de nieuwe toestand' toch niet erkend had als 'werkelijke grondslag en vertrekpunt voor nieuw werk'. Maar integendeel, de atmosfeer werd er 'meer en meer vijandig tegenover leven en volkstraditie'. Verplaetse achtte het echter niet nodig nog op het verleden in te gaan. Belangrijk was nu een realistische oplossing te vinden, bevredigend voor de 'nationale belangen'. Volgens Verplaetse moest deze zich rond drie krachtlijnen ontwikkelen. Een eerste krachtlijn: de Brusselse Universiteit is een 'Belgische Universiteit' die door haar geografische vestiging een nationale instelling moest zijn. Wel te verstaan impliceerde dat de gelijkberechtiging van Nederlands en Frans. Dat impliceerde ook dat de Universiteit volks moest zijn en niet voorbehouden aan een 'kaste' (alias de 'vrijmetselaars- en Jodenkliek'). En het diende eveneens duidelijk te zijn dat het 'demokratische stelsel' had afgedaan en de Universiteit er een van 'orde' moest zijn, orde die wetenschap en volk diende, orde die alle partijpolitiek — oude en nieuwe (een verwijzing naar de concurrentie tussen de collaboratiebewegingen?) — uitsloot.

Tweede krachtlijn: de vernieuwing kon enkel onder voogdij van de staat. De 'ideologie' had immers bewezen dat ze zich niet kon of wilde aanpassen. Derde krachtlijn: een bepaalde continuïteit moest niet uitgesloten worden. Alle 'voor gezondmaking gewichtige krachten' van de oude Universiteit die opbouwend aan de 'orde' wilde meewerken, waren welkom. En Verplaetse besloot: een volksverbonden en volkseigen *universitas populi* zou zo in de plaats komen van nationale versplintering, sociale afzondering en geestelijke ontbinding.²⁹ Alhoewel de Vlaamse oplossing van het katholiek-Vlaams-nationalistische *Algemeen Nieuws* helemaal niet dezelfde was als de Belgicistische van het 'vrijzinnige' *Laatste Nieuws*, dachten beide kranten dus toch aan een of andere voortzetting van de Universiteit.

Dat was blijkbaar niet het geval met *De SS Man* waar redacteur S. T.³⁰ het — negatieve — standpunt van de Vlaamse SS-kringen verwoordde. Volgens Trio was men nog veel te tegemoetkomend geweest voor de Universiteit, maar nu was het gedaan met het 'vrijmetselaars-frankiljonisme' dat Vlaanderen zo dikwijls 'striemende kaakslagen' had toegediend. De kogel wilde men niet eisen voor de 'Vlaamshaters' van de

De Brusselsche Universiteit (

Haar rol in het verleden en haar taak in de toekomst

DE politieke ideologie, waarop de Brusselsche Universiteit gebouwd was, kreeg door de gebeurtenissen van Mei 1940 een doodelijken slag, welke ook de verdere ontwikkeling moge wezen van de internationale en nationale omwenteling.

Daardoor werd ook de organisatie der Universiteit zelf zwaar getroffen, zowel in wezen en doelstelling als in geest en leeraarskorps.

Nochtans lag de redding voor het grijpen, ni, den nieuwen toestand erkennen als werkelijken grondslag en vertrekpunt voor nieuw werk. De nieuwe toestand, d.w.z. de momenteele bezetting van het land en de noodzakelijke omwenteling voor de toekomst. Het werk lag besloten in de medewerking aan de herwording van ons volk.

De Universiteit echter heeft de levende werkelijkheid miskend en zich aan een strak verleden vastgeklampt. De ideologie was dood en de ideologen wilden de hoogeschool in den dood meeslepen en met haar de jeugd en het volk in nood. Daarom werden de tallooze openstaande leerstoelen niet bezet en bleven ter beschikking van de Joden en vreemdelingen die het hazenpad gekozen hadden. De atmosfeer werd meer en meer vijandig tegenover leven en volkstraditie, meer en meer doordrongen van verderf en verval.

Het bleef duren tot de Duitsche overheid ingreep en de Universiteit toegaf. De orde zou in de Universiteit hersteld

hoorigheid, iets wat totnogtoe niet het geval was.

Dat de vrijheid door tucht zal beheerscht worden, want elk van de leeraren en leerlingen kan maar vrij zijn op voorwaarde dat ons volk niet verknecht is.

Dat het Nederlandsch op hetzelfde peil zal staan als het Fransch en dat derhalve de Neederlandsche kursussen nooit door Vlaamschiaters of Vlaamsch-onkundigen of wetenschappelijk minderwaardigen zullen gedoceerd worden.

Dat de Universiteit volksch moet worden en dat namelijk het recht van vrijheid ook de plicht weze de vrijheid aan het gansche volk te gunnen en niet aan een kaste voor te behouden. De veto's ter wille van «subversieve» gedachten waardoor armtierige venerabelen gezonde krachten meenden te verpletteren zijn wel nooit verzmachtend geweest omdat de dragers der «subversieve» gedachten sterk genoeg waren om hun vrijheid strijdend te heroveren maar zij hebben zwaar gewogen en wegen nog zwaar op ons volk. De vrijmetseleers- en Jodenklek die ons volk in het verderf heeft gestort, moet onverbiddeijk uitgesloten worden.

Dat de hernieuwing een orde moet scheppen. Deze orde moet de wetenschap en het volk dienen. Partijpolitiek van welken aard ook, oud of nieuw, moet streng geweerd worden in de organisatie en bij de benoemingen: Indien geen

Het plan van Verplaetse voor de Universiteit, *Het Laatste Nieuws*, 14 december 1941.

U.L.B., maar laat ze bv. in de mijnen gaan werken om daar te bewijzen dat ze kunnen 'offereren en lijden voor een ideaal'. Dan zouden ze weten wat men de activisten van '14-'18 had aangedaan. Dat het afgelopen was met de Universiteit scheen overigens een uitgemaakte zaak voor Trio, want over eventuele alternatieven werd met geen woord gerept.³¹ Naast de alternatieven uit 'niet-gebonden hoek' en het negatieve standpunt van de *SS Man* bleek de Eenheidsbeweging V.N.V. eigenaardig genoeg nog steeds geen commentaren te ventileren bij de gebeurtenissen. In elk geval ging *Volk en Staat* er ook nu niet nader op in. Was het een teken van desinteresse — maar de Vlaamse herovering van Brussel lag de beweging toch nauw aan het hart — of wist men dat een Vlaamse of Dietse Universiteit niet in de plannen van de bezetter voorkwam?

Maar ook in het algemeen ging de belangstelling voor het probleem nu terug naar nul. Enkel *Het Laatste Nieuws* bleef het nog kort hebben over een hervorming van de Universiteit. Men verwees er naar een voorstel van adj. secretaris-generaal van Onderwijs De Vleeschauer in de zin van een verstaatsing van de Universiteit. De krant bleef trouwens duidelijk voorstander van een voortzetting van het onderwijs. Men kon natuurlijk niet doen of er niets gebeurd was, maar er is 'een traditie die, zuiver wetenschappelijk gezien, niet mag verloren gaan' als de tweetalige Universiteit maar bevrijd werd van de 'burgerlijk reactionnaire' invloeden. In elk geval was nieuw bloed nodig, vooral in die vakken 'waarvan het onderricht een rechtstreekse verantwoordelijkheid jegens de gemeenschap medebrengt', met name in de 'wijsgerige, juridische, politieke en sociale wetenschappen'.³² Ook enkele dagen later had de krant het in een hoofdartikel nog eens over de toekomstige 'Vlaamse leergangen van de Brusselse Universiteit'.³³ Maar ook *Het Laatste Nieuws* zag tenslotte in dat er niets meer zou bewegen — of kreeg men een richtlijn in die zin van de *Propaganda Abteilung?* — en zweeg voortaan over de kwestie. Ze was al met al een maand in het nieuws geweest...

Paradoxaal genoeg had men kunnen vaststellen dat de 'echte' collaboratiepublicaties, gebonden aan enerzijds het VNV en anderzijds de Vlaamse SS-milieus, zich het minst druk maakten. De kranten daarentegen die nog op een of andere manier erfgenaam waren van vooroorlogse toestanden, zagen 'constructief' tegen de problemen aan. Desondanks bleek overduidelijk dat ook deze accommodatie- (eerder dan collaboratie-) kranten de échte U.L.B. geen overlevingskansen gunden.

LEVE DE VRIJE UNIVERSITEIT

De lezer kent waarschijnlijk voldoende de gebeurtenissen die zich in de Vrije Universiteit te Brussel hebben afgespeeld, zodat we kort kunnen zijn in onze historische. Er is dan het volgende gebeurd :

De nazi's die het niet goed hadden aangedurfd de Vrije Universiteit, -dese haard van vaderlandsliefde, rechtvaardigheid en vrijheidsdrang, -te sluiten, beproefden hier hun systeem van onderdrukstelling en geleidelijke insijpeling. Eerste etape : het aanstellen van een Duitschen commissaris die voor taak kreeg de leden van den beheerraad naar zijn nazi-pijpen te laten dansen. Hoe heerlijk is dat wakkert! Vorige maand stelde hij de kandidaturen voor van drie nieuwe professoren. En dese kandidaten waren drie oud-activisten, die zich in 1940 op nog plattere en schunniger wijze dan in '14-'18 in

dienst hebben gesteld van den bezetter Anton Jacob, Dr. Martens en De Myser. Hoe meer de Herr Kommissar ook aandrong en met alle nazi-blikken dreigde, hoe meer hij ook bijgestaan werd door een beheerraadlid, den verrader Hendrik de Man, - de beheerraad verzetste zich met een aanmoedigen tegen de drie kandidaturen. Toen de nazi's tegen den wil van den beheerraad in, de benoemingen "mannen militair" wilden doordrijven, heeft de beheerraad de staking uitgeroepen.

Even schamen de nazi's terug te krabbelen. De beheerraad kreeg "bedenktijd". De sekretaris-generaal van Openbaar Onderwijs werd aangesteld als "bemiddelaar". Doch de beheerraad was niet bereid te kapitulieren. De beheerraad heeft liever de Universiteit zien sluiten, liever dan te wijken voor de nazi-ontzag. Liever dan de Vrije Universiteit te laten aankomen door de Hitler-post.

Er dachtte heeft de Beheerraad gehandeld, maar den zin van de reusachtige moedigheid van ons volk ! De leden van den Unievanstandbeheerraad hebben door hun sluis, zamenloofde houding de bewondering van alle patriotten afgedrongen.

Tien honderd zijn als gijzelaars aangehouden. De professoren zijn tot werkloosheid gedoemd. Drie duizend studenten zijn tijdelijk in hun studie belemmerd. Een intellectueel kapitaal gaat tijdelijk verloren... Maar de patriotische en de gevechtvaardigen mannetjes uiting van verzet temeer is op het Derde Front geregistreerd. Aan Hitler werd eens temeer bewezen dat ons volk zich niet laat knieken !

Patriotten, heb af voor de fiere beheerders van de werkelijk VRIJE Unievaniteit ! Solidair met de getroffensten !

Een verheugend nieuws.

Een verheugend nieuws heeft ons bereikt. Bij den inzet van het overvloedig Russisch tegenoffensief dat de vernietiging van soevereine Duitse divisies voor gevolg had, werd ook een divisie bijna volledig in de pan gehakt die ons bijzonder na aan het harte ligt : namelijk de S.S.-Standarte Westland-Vikingen.

Waarom deze divisie ons zoo na aan het harte ligt ? Welke ze voornamelijk samengesteld was uit het gaspis dat in de Zwarte Brigade, Duitse Militie en Hex-formaties gerekruteerd was.

Den hartelijk woord van dank aan onze Russische bondgenooten die dat karweitje voor ons hebben opgeknapt !

'Leve de Vrije Universiteit', België Vrij, januari 1941.

In de sluikpers

Die echte U.L.B. en de schorsingsbeslissing van haar overheden vormde voor de Vlaamse sluikpers van allerhande strekking een van de vele gelegenheden om tegen bezetter en collaboratie van leer te trekken. De niet-kommunistische sluikpers, met name *De Werker*, orgaan van de clandestiene Socialistische partij, en *Vrij!*, de zgn. *Vlaamse Libre Belgique*, was de eerste die reageerde.

De Werker benadrukte dat de U.L.B. principieel tot de taalontdubbeling had besloten en dat er tot nog toe weinig wrijvingen waren geweest. Nu haar echter Vlaamse kandidaat-professoren³⁴ werden opgedrongen die niet alleen tegen de vrijheid en de onafhankelijkheid van België waren gekant, 'doch van wie er bovendien één zijn dokterstitel haalde

in de Katholieke Universiteit van Leuven', had de 'Universiteit der Vrije Gedachte' terecht besloten haar deuren te sluiten. Na de Duitse represailles op de korrel te hebben genomen, besloot het socialistische blad nogmaals met een vrijzinnige uithaal: men betreurde het dat er van de andere Belgische Universiteiten (bedoeld was ongetwijfeld de K.U.L.) 'nog geen enkel teken van solidariteit' gekomen was.³⁵

De levensbeschouwelijke toon van het *De Werker*-artikel was helemaal niet terug te vinden in het bericht dat *Vrij!* aan de zaak wijdde. Na een vette titel en een pluim voor de 'flinke leraars en studenten' vergenoegde het blad zich grotendeels met het overnemen van de tekst van de oproep van het Algemeen Hoogstudentenverbond van de U.L.B.. *Vrij!* besloot dat het nu overduidelijk was geworden dat de bezetter zich op elk vlak in intern Belgische zaken mengde ('ondermijningspolitiek tegen de natie!') en stelde vast dat 'onze intellektuelen' naast de 'overgrote meerderheid onzer handenarbeiders' op hun stuk stonden tegen 'de vijand en zijn trawanten'.³⁶ Terwijl *De Werker* de aparte positie van de Universiteit belichtte, benadrukte het meer burgerlijke *Vrij!* naar aanleiding van dezelfde feiten dus eerder de eenheid van het verzet.

Ook een artikel van *België Vrij*, een vroeg O.F.-blad, ging in dezelfde richting. In een korte analyse had men het over de 'geleidelijke inzijpeling' in de U.L.B., die 'haard van vaderlandsliefde', nazi-inzijpeling geholpen door 'een beheerraadslid, de verrader Hendrik de Man'. Maar de beheerraad zwichtte niet voor de 'nazi-chantage'. Zoals de andere sluikbladen vond *België Vrij* de zaak niet leuk voor de studenten, maar 'de patriottische eer' was gered en 'een machtige uiting van verzet temeer op het Derde Front' geregistreerd.³⁷ De retoriek van het blad was dus duidelijk onrealistischer dan die van de twee voorgaande.

Ook de reactie van *Vrije Jeugd*, het orgaan van de Revolutionaire Volksjeugd, bleek niet vrij van enige bombast. De hogeschool had juist gekozen: 'liever geen les dan de goebbelse verbeesting opgelegd door verraders en pathologische gevallen'. De strijd van de Brusselse intellectuelen, 'nauw verbonden met alle lagen der bevolking', kon tot voorbeeld strekken voor alle scholen in Vlaanderen.

Het kommunistische blad riep dan ook op tot een voortdurende strijd en voor de waarden van geest en cultuur en voor de kleinste materiële verzuchting.³⁸ Het was dus duidelijk dat 'Vrije Jeugd' de kwestie van de U.L.B. inpaste in de kommunistische visie op wat het (jeugd-)verzet moest zijn.

Dat bleek ook het geval met de klandestiene 'Roode Vaan'. Die stelde vast dat de plannen van de nazis en de binnenlandse fascistten (met name secretaris-generaal Nyns) mislukt waren en haalde enkele eerder toeval-

lige verzetsakties in een paar Vlaamse scholen aan om te bewijzen dat de solidariteit op gang kwam. Alleen de R.U.G. en de K.U.L. ontbraken nog. Hooggestemd besloot het orgaan van de Vlaamse K.P. 'schouder aan schouder met de arbeiders vormen de intellectuelen front tegen de nazi-gelijkschakeling, voor de bevrijding'(39) en herhaalde daarmee bijna wat *Vrij!*, dat toch aan de andere kant van het ideologische spectrum stond, enkele weken geleden geschreven had. In elk geval bleken de sluikbladen die over de zaak schreven — en dat deden ze zeker niet allemaal — eigen accenten te leggen in hun commentaren. Maar dat men de U.L.B.-beslissing goedkeurde, stond als een paal boven water. Toch bleek de kwestie geen echte prioriteit voor de Vlaamse sluikpers.

Te Londen

Ook de Vlamingen te Londen hadden blijkbaar andere katten te gese-
len. Men kan stellen dat zowel de officiële pers (*Onafhankelijk België*)
als Radio België slechts het minimum deden. *Onafhankelijk België* had
het begin december 1941 vooral over de successen van 'onze vliegers',
over de sabotage, over de V.S. in oorlog enz.. Wel werd in twee korte
artikeltes de feitelijke gang van zaken (min of meer correct) geschetst.⁴⁰
De eerste en laatste geschreven opiniëring in verband met de zaak kwam
van de liberale onderstaatssecretaris J. Hoste die het onder de titel *Twee*
hogescholen gesloten over de 'oude vrijheidsgeest' van de Universiteiten
van Leiden en Brussel had. Hoste wees erop dat de U.L.B. reeds voor
de oorlog Vlaamse leergangen had ingericht en dat nu onder voorwend-
sel van een ontdebbling 'nationaal-socialisten' werden opgedrongen.
Hij besloot dat de Vlamingen die voorstanders waren van een Vlaams
hoger onderwijs te Brussel het besluit van de beheerraad zonder voorbe-
houd zouden goedkeuren.⁴¹ Met dat thema van de Vlamingen te Brussel
— dat in de sluikpers helemaal ontbrak — sneed Hoste dus hetzelfde
probleem aan dat in bepaalde collaboratiekranten aan bod was geko-
men...

Een tweede Londense reactie kwam van Radio België met een praatje
van Nand Geersens ('Jan Moedwil') die het schorsingsbesluit als een
ware opoffering zag ('een intellectueel kapitaal gaat teloor').⁴² Het was
het gevolg van het plan van de Duitse 'bruten' om 'een midden van
wetenschap en met haar de vrije meningsuiting' uit te schakelen en 'de
vernietiging van België' te bevorderen. Hun middel: de opgedrongen
vervlaamsing. Geersens meende echter dat Vlamingen 'meer dan ont-

stemd (zouden) zijn ten opzichte van dit manoeuvre', temeer daar een gedeeltelijke ontdebbling aan de gang was. De conclusie van Jan Moedwil: binnen het kader van 'fascisme, hitlerisme of nazisme' was er geen plaats voor de vrije ontplooiing van de wetenschap.⁴³

Conclusie

Het was opvallend dat de Londense Vlamingen een eventuele anti-Franstalige reflex poogden te voorkomen en de nadruk legden op de reeds ingezette taalontdebbling van de U.L.B.. Die aandacht voor de conflictas van de taalverhoudingen bleek in de Vlaamse sluiipers quasi afwezig. Daar ging het er blijkbaar vooral om een solidaire verzetsaktie tegen bezetter en collaboratie te stimuleren.

Voor de Vlaamse collaboratiepers bleek het taalaspect een van de belangrijkste. Op haar manier betrok zij ook het sociaal-maatschappelijke bij de zaak: de U.L.B. als loge — en kaste Universiteit. Die idee van een hervormde Universiteit ten dienste van de hele gemeenschap werd noch in de sluiipers noch te Londen aangeraakt. Het levensbeschouwelijk aspect tenslotte werd door niemand in rekening gebracht behalve door de clandestiene socialistes...

Men heeft dus kunnen merken dat tegen de achtergrond van de algemene strekking van de Vlaamse commentaren bij de sluiting (voor of tegen de U.L.B.) er nog een kaleidoscoop van analyse-elementen en meningen voorkwam. Maar kwantitatief scheen de belangstelling relatief klein en ebde vrij vlug weg. En zeker voor de man in de straat bleven de aardappelkwestie en het huwelijk van Leopold III belangrijker dan de gebeurtenissen in een overwegend Franstalige hoofdstedelijke Universiteit.

Noten

1. Mijn oprechte dank gaat naar M.E. Josse, licentiaat Geschiedenis, die veel heeft bijgedragen tot het verzamelen en selecteren van de voor dit artikel nodige documentatie.
2. *Le Soir*, 23/4/1941, 'L'U.L.B., le dernier repaire d'une démocratie agonisante'.
3. De 'harde' collaboratiepers, zoals de rexistische pers, zal het woord 'libre' vanaf de herfst van 1940 uit de naam van de Universiteit verwijderen. Sommige meer gematigde dagbladen zouden de correcte benaming van de instelling behouden.
4. *Le Pays réel*, 18/9/1941, 'L'enseignement flamand sera introduit progressivement à l'Université de Bruxelles'.
5. Het persagentschap 'Belga', 'Belgapress' geworden, stond eigenlijk onder de bevelen van de 'Propaganda Abteilung', een organisme dat officieel afhankelijk was van de burgerlijke afdeling van de 'Militärverwaltung' geleid door E. Reeder, maar eigenlijk eveneens in de plaats stond van het 'Reichsministerium für Volksaufklärung und Propaganda'; voor dit punt, zie E. De Bens, 'La presse aux temps de l'occupation de la Belgique', 1940-41, *Revue d'Histoire de la Deuxième Guerre Mondiale*, 1970, pp. 1-11.
6. *Le Soir*, 3/12/1941, en *Le Pays réel*, 3/12/1941.
7. *Le Soir*, 10/12/1941, *Le Journal de Charleroi*, 10/12/1941, enz.
8. *Cassandra*, 21/12/1941; de argumenten in het voordeel van een verstaatsing zullen later opgenomen worden in *Cassandra*, 28/12/1941, nl. door de maatregelen aan te geven die het behoud beogen van het gebruik van haar patrimonium door de U.L.B..
9. *Le Soir*, 22/12/1941.
10. nl. *Le Journal de Charleroi*, 11/2/1942.
11. *Le Belge*, nr 65, 66 en 67.
12. *Le Coq victorieux*, nr. 40.
13. *La Libre Belgique*, 15/12/1941.
14. *La Libre Belgique*, 15/12/1942.
15. *Le Peuple*, nr 5, februari 1942.
16. *Le Drapeau Rouge*, nr 14, december 1941.
17. *Le Drapeau Rouge*, nr 15, december 1941.
18. *Jeunesse Nouvelle*, januari-februari 1942.
19. Communiqué — Archieven Inbel nr 1188, *Belgium*, vol. II, 16/3/1942.
20. *Belgium*, vol II, 2/1/1942.
21. *Belgium*, vol III, 16/4/1942.
22. Op 25 november had *Het Laatste Nieuws* het in een kort badinerend stukje nog over Sint Verhaegen ('verwaterde studentenfeesten').
23. Dat nog verschillende medewerkers telde uit de vooroorlogse liberaal-vrijzinnige krant en niet als extreem-collaborationistisch doorging.
24. *H.L.N.*, 3/12/41.
25. *De SS Man*, 6/12/1941.
26. Duidelijk een emanatie van de vooroorlogse katholieke *De Standaard* en net als *Het Laatste Nieuws* niet aan een specifieke collaboratiegroep gebonden.
27. *H.L.N.*, 11/12/1941.
28. Die men later in de redactie van de gestolen *Le Soir* zou terugvinden.
29. *H.L.N.*, 14/12/1941
30. Seraf Trio, afdelingsleider Voorlichting van de *DeVlag*.

MARTIN

31. *SS Man*, 20/12/1941.
32. *H.L.N.*, 21/12/1941.
33. *id.*, 31/12/1941.
34. Onder hen vernoemde het blad... dr. Martens.
35. *De Werker*, s.d. (dec. 1941).
36. *Vrij!*, dec. 1941
37. *België Vrij*, jan. 1941
38. *Vrije Jeugd*, s.d. (begin 1942)
39. *R.V.*, febr. 1942
40. *Onafhankelijk België*, 4 en 25/12/1941.
41. *Id.*, 1/1/1942
42. Even verder zou Geersens het feit aanraken dat 'voor sommigen' een sluiting
blijkbaar toch niet zo evident was.
43. Radio België, uitzending van 13/12/1941.

Hoofdstuk 3
De Universiteit
na de schorsing
van de cursussen

Een moeilijke keuze voor de studenten

Christine Denuit-Somerhausen

Naar andere Universiteiten

Wanneer men, op 25 november 1941 om 10 uur, aan de studenten mededeelt dat de U.L.B. besloten heeft de cursussen te schorsen, wordt hen -zonder verdere officiële aanwijzing-eveneens gevraagd in kalmte uiteen te gaan.

De *Association Générale des Etudiants* (A.G.), die de leiders van de studentenverenigingen groepeerd, neemt duidelijk stelling: op 25 november steunt ze de beslissing te sluiten en, vanaf 30 november, raadt ze de studenten af zich aan een andere Universiteit in te schrijven, maar contacten met de A.G. te onderhouden en instructies af te wachten. Deze laten niet op zich wachten. In december 1941 bericht een pamflet van de A.G. welke gedragslijn de studenten dienen te volgen. Ze moeten verder doorwerken om zich voor te bereiden op de examens die na het conflict zullen worden georganiseerd; ze moeten per jaar studiegroepen vormen om gebruik te maken van de cursussen en seminaries, die clandestien gegeven zullen worden. Maar hoeveel van de 3125 studenten ingeschreven voor het academisch jaar 1941-42¹ heeft deze richtlijnen bereikt?

Het merendeel van de studenten, totaal verrast door de schorsing van de cursussen, toont begrip en steunt het besluit. Maar niettemin zijn velen persoonlijk ongerust of vrezen hun studies niet te kunnen voortzetten. Er doen zich verschillende mogelijkheden voor. De meest eenvoudige oplossing is waarschijnlijk zich aan een andere Universiteit in te schrijven. Maar dat is ook de duurste oplossing omdat ze extra verplaatsings- of logementskosten met zich meebrengt. Een andere mogelijkheid bestaat eruit zich — eventueel via clandestiene cursussen die al snel georganiseerd worden, zoals hierna zal blijken — alleen of in groep voor te bereiden op de Centrale Examencommissie.

De studenten laten zich bij deze moeilijke beslissing leiden door diverse overwegingen: hun filosofische of politieke overtuiging, hun economische en familiale omstandigheden en hun praktische verplaatsings- of verblijfproblemen spelen een rol. Het zou verkeerd zijn als men de studenten die clandestiene lessen volgden en examens voor de Centrale Examencommissie of zelfs clandestiene examens aflegden, zou stellen tegenover diegenen die hun studies voortzetten aan andere Universiteiten. De realiteit is, zoals blijkt uit de talrijke getuigenissen van oud-studenten van de U.L.B., veel complexer en genuanceerder.

De wil om zich op hun manier te verzetten tegen de Duitse bezetter, de trouw aan het principe van het vrij onderzoek, maar vaak ook geldzorgen of familiale problemen dwongen heel wat studenten in Brussel te blijven om eerst clandestiene cursussen te volgen en dan voor de Centrale Examencommissie te verschijnen. Doch veel van die 'clandestiene' studenten gaan na het beëindigen van een academiejaar of een cyclus (zoals de kandidaturen), voor een licentie of een doctoraat naar andere Universiteiten, waar ze diegenen die zich meteen na de sluiting van de U.L.B. hebben ingeschreven, terugvinden. Degenen die de clandestiene weg kozen, bezoeken de andere Universiteiten alleen maar voor bepaalde cursussen: dit is het geval voor kandidatuurstudenten Geneeskunde, die alleen naar Leuven gaan voor het uitvoeren van dissecties op lijken die aan de U.L.B. toebehoren! Ook de doctoraatstudenten Geneeskunde gaan alleen voor de klinische lessen naar Luik of naar Leuven, omdat een aanwezigheidsattest voor deze lessen noodzakelijk is om toegelaten te worden tot de Centrale Examencommissie. Groepen studenten pendelen voor deze klinische lessen samen per spoor naar Luik. Wanneer de bombardementen tijdens de laatste maanden van de bezetting de wegen zeer gevaarlijk maken, organiseren de studenten zelfs een onderlinge beurtrol om minder personen aan het gevaar bloot te stellen.

De meest gebruikte oplossing om de studies — in 1941-42 of later — voort te zetten is naar een andere Universiteit gaan. De Leuvense Rector Magnificus, Mgr. Van Waeyenbergh, schat het aantal U.L.B.-studenten dat zich tijdens het academiejaar 1941-42 aan de U.C.L. heeft ingeschreven op ongeveer 600.² Maar een deel van de inschrijvingen is fictief: de studenten moesten een officiële bezigheid hebben om te ontsnappen aan de verplichte tewerkstelling, die voor werklozen vanaf maart 1942, en voor de eerstejaarsstudenten vanaf de lente 1943 was ingevoerd. Het veelbewogen universitair parcours van vele studenten, in het bijzonder van toekomstige artsen bij wie de studies zeven jaar duren, bestond uit fictieve inschrijving, bijwonen van clandestiene

N° du rôle : 162

Bruxelles, le 21. FÉV. 1942

AUX ETUDIANTS INSCRITS AU ROLE DE L'U.L.B.

Monsieur,

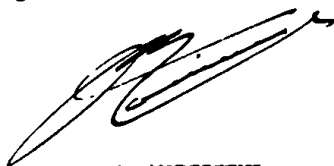
J'ai l'honneur de vous faire connaître que Monsieur le Dr IPSEN, Commissaire désigné par l'Autorité militaire allemande auprès de l'Université de Bruxelles, n'élève aucune objection contre le fait, pour les étudiants qui étaient inscrits à l'Université, de prendre une inscription dans une autre Université, ou pour le grade légal, de se présenter aux épreuves d'Etat (Jury Central).

D'autre part, il autorise le remboursement du montant des droits de fréquentation des cours et des laboratoires acquitté en octobre-novembre 1941.

Dans le cas où vous demandez le remboursement, veuillez retourner au Secrétariat de l'Université (Office des Renseignements Universitaires), 50, avenue des Nations à Bruxelles, le bulletin ci-joint, dûment complété, et y annexer votre carte d'étudiant.

Si vous n'êtes pas majeur, le bulletin doit être complété et signé par votre père (ou votre tuteur).

Veillez agréer, Monsieur, l'expression de mes sentiments distingués.

A. MORISSENS,
Secrétaire de l'Université

Monsieur Robert DEGUIDE

Circulaire van 21 februari 1942 van de secretaris van de Universiteit, waarin aangekondigd wordt dat Commissaris Ipsen de studenten van de U.L.B. toestaat om zich aan andere universiteiten in te schrijven. Het inschrijvingsgeld wordt terugbetaald.

cursussen, afleggen van de examens voor de Centrale Examencommissie en ten slotte het hernemen van de cursussen aan de U.L.B. na de bevrijding. De *Université Catholique de Louvain* is in dit opzicht zeer welwillend. Rector Magnificus Mgr. Van Waeyenbergh aanvaardt de fictieve inschrijving van heel wat studenten van wie hij pertinent weet dat ze omwille van hun filosofische overtuigingen de cursussen in Leuven nooit zullen volgen. Dit is een grootse uiting van interuniversitaire solidariteit.

Via de huidige gegevens en door de vele fictieve inschrijvingen, is het niet mogelijk te preciseren hoeveel studenten hun studies werkelijk voortzetten aan andere Belgische Universiteiten. De enquête gevoerd bij de voormalige studenten van de U.L.B., heeft de belangrijkste criteria naar voren gebracht die de keuze van een nieuwe Universiteit beïnvloedden. De studenten hebben naast ideologische criteria, de geografische ligging van de Universiteiten of de mogelijkheid bij hun familieleden in een universiteitsstad te logeren, in overweging genomen. Wie het ideologisch criterium vooropstelde, ging doorgaans naar Luik omdat van deze Staatsuniversiteit een filosofische neutraliteit verwacht werd die in Leuven onmogelijk was. Diegenen die, uit geldgebrek, moesten kiezen voor een Universiteit die dichtbij lag, gingen massaal naar Leuven. Het dagelijks traject kon met de tram, de trein, zelfs met de fiets afgelegd worden; zo spaarde men verblijfskosten. Bij deze moeilijke keuze is de invloed van de ouders vaak voelbaar: sommigen staan radicaal vijandig tegenover de Leuvense Universiteit, anderen, zelfs vrijdenkers, geven hun dochters geen andere keuze dan dagelijks naar Leuven te pendelen omdat ze hen alleen thuis willen laten logeren. De keuze voor Leuven, omwille van geografische en financiële overwegingen, gebeurde meestal tegen de diepe filosofische overtuigingen van de studenten in. Ondanks het onthaal — zonder bekeringsijver — waarvan de Leuvense autoriteiten blijk gaven, brengt deze filosofische tegenstelling een aantal studenten ertoe Leuven na een studiecycclus te verlaten en naar de Universiteit van Luik over te stappen. Dit is het geval voor toekomstige artsen, die hun kandidaturen in Leuven afmaken en daarna de doctoraatscycclus in Luik aanvatten, om uiteindelijk na de bevrijding hun universitaire studies aan de Universiteit waar ze debuteerden, namelijk in Brussel, te beëindigen. Studenten met kortere studies die hun licentie in Leuven beëindigen, lossen hun filosofisch probleem op door een ander diploma, zoals het aggregaat, voor de Centrale Examencommissie te behalen, of door na de bevrijding naar de U.L.B. terug te keren, om er een doctoraat voor te bereiden. Vele U.L.B.-studenten studeerden dus, tegen hun filosofische overtuigingen, verder in Leuven.

De weinige katholieke studenten, die hun studies aan de Brusselse Universiteit startten omdat deze zich dichter bij hun woonplaats bevond (dit verminderde de financiële lasten voor hun familie) lieten zich bij de sluiting van de U.L.B. natuurlijk in Leuven inschrijven.

Een aantal U.L.B.-studenten kozen voor andere Universiteiten. Studenten in de Toegepaste Wetenschappen verkozen hun studies verder te zetten aan de *Faculté Polytechnique de Mons (Ecole des Mines)*. Het *Institut Warocqué* in Bergen onthaalde de studenten van de Handelschool; waarschijnlijk schreven velen zich fictief in, want volgens de getuigenis van een oud-Solvaystudent, waren de studenten van deze School er allen ingeschreven zonder de lessen te volgen, en waren ze 'automatisch ingeschreven voor de examens, geaggregeerd en gepromoveerd naar het volgend jaar'. Gent liet de studenten Romaanse of Germaanse Filologie, of studenten afkomstig uit de streek toe. De *Faculté Saint-Louis*, gunstig gelegen, neemt eveneens enige studenten op. Enkele studenten uit Lessines of Edingen denken eraan zich in te schrijven aan de Universiteit van Rijsel. Het bezette Noord-Frankrijk valt, net als België, onder de bevoegdheid van Generaal von Falkenhauzen. Maar zij zien van hun plan af omdat de verschillen in de programma's hen verplichten een jaar over te doen.

De Brusselse studenten worden overal goed opgevangen. Het onthaal door de *Université Catholique de Louvain* is, ondanks de tegenstellingen tussen de U.C.L. en de U.L.B. op filosofisch vlak, buitengewoon. De voormalige U.L.B.-studenten zijn vol lof over het medeleven — vooral van professoren — tijdens hun verblijf in Leuven. Het onthaal wordt heel positief als 'warm', 'uitstekend' of 'perfect' omschreven. Dit onthaal is niet geïmproviseerd. Professoren van de U.L.B., onder wie Dr. Albert Dustin, oud-rector, legden sinds de schorsing van de cursussen contacten en bereidden zo het onthaal voor.³ De U.C.L. heft voor de studenten die van de U.L.B. komen, het artikel van het universiteitsreglement dat de Leuvense studenten ertoe verplicht de katholieke godsdienst te belijden, op. Voor de nieuwkomers wordt de godsdienstles dus op verzoek geschrapt. Merkwaardiger nog is dat Mgr. Suenens, destijds Vice-Rector van de U.C.L., zich spontaan tot enige studenten richt om hen te zeggen dat het onthaal aan de U.C.L. geen enkele verplichting, noch invloed op filosofisch of religieus vlak zal meebrengen.⁴ Verder aarzelen vele professoren niet stukken van hun cursus te herhalen om hun onderwijs aan te passen aan de kennis van de U.L.B.-studenten die, voordat ze zich in Leuven inschreven, dikwijls verscheidene maanden cursus gemist hebben. Alleen een paar Vlaamse studenten van Leuven manifesteerden soms hun vijandelijkheid ten opzichte

van de komst van de U.L.B.-ers. Eén van hen herinnert zich de slogan 'Weg met de vrijmetselaars' op de stadsmuren te hebben gezien. In Leuven moeten de studentes zich evenwel aan totaal verschillende levensomstandigheden aanpassen. Bij veel onafhankelijke jonge vrouwen komen de gewoontes van de U.C.L. ouderwets en storend over. Zij die ter plaatse logeren worden verplicht zich in een 'peda' te installeren, een inrichting die uitsluitend voor meisjes bestemd is, waar een vrij strikte discipline heerst, en die meestal door zusters geleid wordt. Daar eten zij ook; jonge meisjes worden niet toegelaten in studentencafés. In de collegezaal moeten meisjes op de eerste rijen zitten, gescheiden van de jongens.

De Universiteit van Luik geeft de vele U.L.B.-studenten, in 't bijzonder de studenten Geneeskunde, eveneens een goed onthaal. Om de verplaatsingen tussen Brussel en Luik te verminderen, gaan de professoren ermee akkoord hun cursussen op één dag te doceren. De Luikse Universiteit aanvaardt de aan het Sint-Pieter-Ziekenhuis in Brussel gegeven lessen als geldig en toont zo haar soepelheid jegens de studenten van het vierde doctoraat Geneeskunde die er komen om hun einddiploma te behalen.

Van de oud-studenten die in 1991 getuigenissen over de bezettingsperiode hebben afgelegd, is de meerderheid erin geslaagd zijn studies voort te zetten, voornamelijk in Leuven en Luik. Tamelijk zeldzaam zijn diegenen die hun universitaire studies opgeven of tijdelijk onderbroken hebben. Toch kan men moeilijk veralgemenen en stellen dat de sluiting de studies van de studenten niet heeft afgeremd. We weten immers niets van de keuze van diegenen die tijdens de bezetting verdwenen, die sindsdien zijn overleden of wier spoor niet werd teruggevonden.

Studenten die hun studies opgaven, of zich niet aan een andere Universiteit inschreven, deden dat meestal om economische redenen. Soms waren zij verplicht geld te verdienen om hun familie te onderhouden. Andere redenen die studenten weerhielden waren te moeilijke of gevaarlijke verplaatsingen of dienst in het verzet. Enkele meisjes trouwden. Sommige studenten, die op aanraden van hun ouders, studies hadden aangevat die niet aan hun verwachtingen voldeden, maakten van de schorsing gebruik om hun keuze aan te passen, werk te zoeken of niet-universitaire studies te volgen.

Na de sluiting van de U.L.B.en later tijdens de bezetting vindt men dezelfde redenen terug voor tijdelijke onderbreking van de universitaire studies. Voor sommigen is de verplichte onderbreking van de studies het startsein om boeiende zaken, die ze waarschijnlijk niet zouden hebben beleefd in normale omstandigheden, mee te maken. Zo begint

LIÈGE, le 15 octobre 1943.

Le Recteur de l'Université de Liège certifie que Monsieur HOEBANX Jean-Jacques, né à Forest-Bruxelles, le 28 mars 1920, domicilié à Saint-Gilles-Bruxelles, rue Alfred Gluysonar, 72, est inscrit au rôle des étudiants pour l'année académique 1943-1944, sous le N° 209, comme élève régulier du doctorat en philosophie et lettres (groupe: histoire).

Lim. Sautchik

Inschrijvingsbewijs van de Universiteit van Luik afgeleverd aan doctorandus Jean-Jacques Hoebanx, later professor aan de U.L.B., 15 oktober 1943.

een studente Romaanse Filologie tijdens de oorlog een studie voor maatschappelijk werkster. Voor haar verhandeling over de vrouwelijke politie, zal ze een jaar stage volgen als politie-inspectrice en zich bezig houden met kinderbescherming, diefstal en zelfs prostitueés.

Anderen onderbreken uit trouw aan de U.L.B. hun studies volledig om ze verder te zetten bij de bevrijding. Het maakt niet uit of ze nu gewoon hun eindexamen hebben afgelegd, zoals de student aan de Handelschool die in november 1941 laatstejaars was en die geen ander diploma dan dat van Solvay beoogde, of ze een paar clandestiene cursussen hebben gevolgd en hun studies verscheidene jaren na de bevrijding verder zetten; hun keuze getuigt van een opmerkelijk vertrouwen in de eindoverwinning van de Geallieerden en van een indrukwekkende intellectuele moed. Ook joodse studenten worden gedwongen hun studies te onderbreken. Ze moesten zich gedurende twee lange jaren, van september 1942 tot september 1944, schuil houden.

Vele jongeren die hun studies op een of andere manier konden voortzet-

ten, onderbreken bij de bevrijding hun academisch programma opnieuw, omdat ze verplicht worden hun militaire dienst te doen of vrijwillig in dienst treden bij het Belgische of Britse leger. Velen van hen, gedreven door patriottisme, ervaren deze militaire episode als zeer positief. Na het leven onder het juk van de Duitse bezetter, bracht de deelname aan de militaire inspanning van een geallieerd leger, op weg naar de herovering, een soort catharsis teweeg.

De clandestiene cursussen hebben studenten bijeen gebracht wier verbondenheid met de U.L.B. niet te ontkennen valt. Even veelzeggend is echter de halsstarrige wilskracht van talrijke studenten die hun studies via andere wegen verder zetten en een complementair of eindexamen behaalden aan de U.L.B., zelfs wanneer hun doctoraatswerken ver gevorderd waren. De studenten van de U.L.B. hebben aldus heel verschillende situaties meegemaakt, en de enquête toont dan ook vooral hun doorzettingsvermogen. De U.L.B.-generatie van de jaren 1940-45 toont zich tijdens en na de bezetting sterk, soms koppig gehecht aan het vrij onderzoek, niet alleen als beginsel van *haar* Universiteit, maar ook als principe dat het doen en laten heeft geleid.

Eliane Gubin

De clandestiene cursussen

1941-42. De hoofdbekommernis: het jaar verderzetten.

'Multiple choice' voor de studenten

Na de schorsing van de cursussen schreven veel studenten zich in aan een andere universiteit. Anderen stopten (tijdelijk of definitief) met studeren, nog anderen opteerden voor zelfstudie. Een studente Romaanse Filologie getuigt dat dit moeilijk was. Ze bracht lange dagen door in de Koninklijke Bibliotheek, soms in de kelders, wachtend op het eindsignaal van het alarm, dat men geregeld vergat te geven.

Geobsedeerd door de gedachte haar nota's te verliezen, schrijft ze deze elke avond nauwgezet over en stopt ze ze weg in een oude boekentas in haar kelder... Doch individueel werk is niet mogelijk voor vakken waarvoor het wettelijk programma stages, praktijk of laboratoriumwerk verplicht. Hier is organisatie voor nodig en deze nood vormt ongetwijfeld de aanzet tot de clandestiene cursussen.

Vanaf 25 november roept de A.G. de studenten op tot solidariteit. Ze heeft gemerkt dat het nodig is om snel al dan niet voorlopige richtlijnen voor te stellen om het vertrek naar andere universiteiten tegen te houden. Vijf dagen later, op 30 november, vraagt ze hen uitdrukkelijk 'geen enkele beslissing te nemen, noch stappen te ondernemen vooraleer [...] een gedragslijn opgegeven wordt.' De A.G. verzorgt een dagelijkse permanentie, van 10 tot 12 uur, in het café *La Tourelle* om informatie te verstrekken over de meest voor de hand liggende oplossing: de voorbereiding van examens voor de Centrale Examencommissie.⁵

De keuze voor clandestiene cursussen wordt fel beïnvloed door het milieu en de omstandigheden. Naargelang de jaren (de kandidaturen zijn de meest kwetsbare jaren en laten zich het moeilijkst organiseren), naargelang de vakken (praktijkvakken vergemakkelijken de contacten), naargelang de promotiejaren of de groepen (de ene al hechter dan de andere)... is er, eind november, niet één antwoord op de *struggle for study*, maar zijn er meerdere antwoorden en oplossingen. Bij de keuze speelt de beslissing van de ouders een belangrijke rol. Vijftig jaar later herinneren velen het zich nog als een collectieve wens om een ideaal te verdedigen, een soort meeslepend avontuur dat men kan meemaken op twintigjarige leeftijd, zonder de potentiële risico's helemaal te overwegen. 'Onderzoek en studie gebeurden onder de neus van de bezetter en men gaf hierdoor zelfs blijk van verzet...'

De academische overheden, de verantwoordelijken van de Faculteitskringen en van de U.A.E., beschouwen trouw aan de U.L.B. als een vanzelfsprekende zaak. Maar ze hebben tegelijkertijd een lange termijn visie. Op het ogenblik dat de Universiteit heropent, moet een actieve kern die de activiteiten verzekert, voor continuïteit zorgen.

'Spontane cursussen' en embryonale organisatie: het ontstaan van het 'système D(ébrouille)'

De eerste vormen van clandestiene studie komen met de hulp van professoren tot stand. Een oud-student denkt terug aan de afspraken die een professor met hem aan de rand van het meer van het Terkamenbos vlak na de schorsing van de cursussen maakte: 'Het was eigenlijk onze eerste clandestiene les'. Een eerstejaarsstudente Wiskunde-Fysica

getuigt: 'Bij het verlaten van het auditorium (voor meer dan drie jaar) had ik een afspraak bij Françoise Laporte. Ik moest ook zelf een les voorbereiden: het volgend hoofdstuk over analyse'. Er vormt zich een groep die elke ochtend bijeen zal komen 'in de kleine eetkamer van mevrouw Laporte, rue de l'Elan in Bosvoorde... De volgende maanden groeien de solidariteitsgevoelens en de band tussen ons; we dachten er niet aan elkaar te verlaten'. En inderdaad, het groepje houdt heel de oorlog stand, zelfs al rafelt het uit van 17 tot 7, en later tot 5 studenten. In de Wetenschappen, waar men zich vroeg organiseert, onderscheiden de studenten uit de tweede kandidatuur Wiskunde-Fysica zich door hun verbazingwekkende solidariteit en hun beslistheid. Ze worden 'de geprivilegieerde groep clandestienen' genoemd. Op 25 november reeds groeperen enkele studenten Wiskunde-Fysica zich 'rond hun voorzitter R. Lorent'. De idee samen te blijven werken is ontstaan. De utopie krijgt vorm rond een pintje bij *La Petite Suisse*: de reeds gevormde groepen voor praktijkvakken zullen als basis dienen voor de organisatie. In tweede kandidatuur Chemie treedt Jean Petit op als een echte 'ronseelaar' van studenten. Overal worden verantwoordelijken aangeduid: Poswick, Petit, Joassart, Anne Fonteyne... en vele anderen. In samenwerking met de professoren, en nog voor de *Cours Publics* waarvan later sprake zal zijn, worden cursussen Wiskunde, Plantkunde, Dierkunde en Fysica op het getouw gezet. Ze worden gedoceerd aan de *Ecole Moyenne C* op de Clovislaan, aan het *Lycée d'Ixelles*, aan de gemeenteschool in de Amerikastraat ('het was leuk ons daar allemaal [een veertigtal] in schoolbanken te zien zitten'), aan het *Athénée d'Uccle* aan de Dieweg waar, onder toezicht van de oudsten, de eerste laboratoria worden georganiseerd. Vanaf januari zal dat aan het *Institut Meurice* gebeuren. Op die manier vormt zich een uitstekend 'mutualistisch' onderwijs: 'Ieder van ons is verantwoordelijk voor een cursus, heeft contacten met de titularis of een van zijn assistenten en legt de stof uit aan zijn makkers, soms in een ander studiejaar of een andere afdeling'. Van zijn kant verzekert René Sneyers, voorzitter van de *Cercle des Sciences* (CdS), de werking van het *Office des Cours* dat zorgde voor de verkoop van syllabi. Wanneer de universiteit sluit, verhuist hij met vrienden in allerijl de voorraden per tram (de beruchte tram 16!). Hij bewaart de cursussen voortaan op zijn zolder, aan de Kruisstraat 36 in Elsene, waar de CdS voortaan zijn 'hoofdkwartier' heeft. Precies dezelfde mobilisatie zien we bij de toekomstige polytechnici. Als reactie op de onzekere houding van de Polytechnische Kring, wordt op 25 november de *Association des Etudiants de Polytechnique* (AEP) opgericht. Voorzitter René Engen wordt achtereenvolgens opgevolgd

door André Jaumotte en door Roger Maricq. Men huurt een lokaal aan de Abdijstraat nr. 45, dat dienst doet als vergaderplaats en stockageruimte voor de syllabi, die er op zaterdagmiddag verkocht worden. Wat de studenten ook kiezen, vanaf december 1941 is de AEP in staat hen te helpen. Als ze hun studies stopzetten, zoekt de AEP betaalde stages in fabrieken waar ze een zekere vorming kunnen krijgen, of 'fictieve stages' om aan de verplichte tewerkstelling te ontsnappen; als ze hun studies verderzetten, neemt de AEP contact op met andere universiteiten om hun integratie te vergemakkelijken. Doch haar belangrijkste rol bestond er vooral in te helpen bij de voorbereiding van de examens voor de Centrale Examencommissie. Van januari 1942 tot augustus 1944 functioneert er daarvoor een commissie, met het medeweten (en de goedkeuring) van negen professoren en gesteund door de A.I.Br..

De praktijkvakken blijven de grootste moeilijkheid voor deze 'clandestijnen'. Er wordt onderhandeld met privé bedrijven om toegang te krijgen tot de laboratoria (de brouwerijen Wielemans, de *Union Minière du Haut-Katanga*...). De Raad van Beheer van het *Institut Meurice* beslist de U.L.B.-ers vanaf januari onderdak te verschaffen. De organisatie van de praktijkvakken, de 'TP's', is officieel toevertrouwd aan Jean Plainevaux, op dat ogenblik student derde graad Ingenieur. De studenten Toegepaste Wetenschappen zullen zelf de laboratoriumkosten en de vergoeding voor assistent Trolin dragen. In de loop van het schooljaar 1941-42 volgen 92 studenten, in het bezit van een kaart als vrije leerling, er praktische oefeningen in wiskunde, fysica en chemie. Vanaf mei worden er in het kader van de *Cours Publics* labo's georganiseerd aan het *Institut des Arts et Métiers*. Hier kunnen eveneens een aantal studenten terecht, waardoor de situatie aanzienlijk verbetert. Aldus ontstaan aan alle Faculteiten, op verschillende niveaus, structuren om de studenten voor te bereiden op de examens voor de Centrale Examencommissie. In de Farmacie organiseert de voorzitter van de kring, Jean Theys, stages aan het *Laboratoire intercommunal d'Analyse des Denrées alimentaires de la Ville de Bruxelles*. Hij wordt geholpen door de *Amicale des Pharmaciens de l'ULB* waarvan de voorzitter, J. Schammelhout, in zijn apotheek en in andere officina van privé-apothekers labo's organiseert. In deze laatste staan de studenten ingeschreven als 'vrije werknemers'. In de Letteren en Wijsbegeerte bereiden kleine groepen in de Romaanse Filologie en vooral in de Klassieke Filologie cursussen voor. In de Rechten organiseert men — dankzij de voorzitter van de Faculteitskring, Oscar Grünenwald — cursussen bij sommige docenten thuis. In de Geneeskunde doet het probleem zich alleen voor

in de kandidaturen, want het doctoraalonderwijs werd gedurende de gehele periode voortgezet in Sint-Pieter en in de *Clinique Depage*. De universiteiten van Leuven, Gent of Luik leverden aanwezigheidsattesten af voor de klinieken.

Hulp van de Stad Brussel: de Openbare Universitaire Cursussen

Vanaf januari 1942 ontstaat de idee het U.L.B.-onderwijs te camoufleren onder de dekmantel van *Cours Publics Universitaires*, een soort van door de Stad Brussel gegeven conferenties. Dit is geen volledig onderwijs; de cursussen beslaan slechts enkele vakken uit de kandidaturen Letteren en Wijsbegeerte, Wetenschappen en Toegepaste Wetenschappen, die te moeilijk waren om via zelfstudie onder de knie te krijgen. De idee komt van André Puttemans, algemeen secretaris van de *Association des Professeurs issus de l' U.L.B.*. Er worden onderhandelingen aangeknoopt met de gemeentelijke autoriteiten en op 14 februari 1942 vraagt het *Comité de Gestion du Fonds d'Entraide* van de *Union des Anciens Etudiants* (U.A.E.)⁶ aan Puttemans, het plan voor te leggen aan Désiré Tits, directeur van het Openbaar Onderwijs van de Stad Brussel. Drie dagen later ontmoeten de twee mannen elkaar.

Vanaf dat ogenblik worden de zaken opmerkelijk snel geregeld. Het plan is nochtans niet eenvoudig: men moet niet alleen cursussen organiseren die aan de eisen van de Centrale Examencommissie beantwoorden, maar ook docenten van buiten de U.L.B. werven (voornamelijk in atheneae en lycea)... Men moet telkens de belangrijkste hindernissen omzeilen (herinneren we eraan dat er een Duits verbod was voor de professoren om op de een of andere wijze deel te nemen aan 'een voortzetten van het onderwijs van de U.L.B.' of aan voorbereidingen op de Centrale Examencommissie). Bij elke stap wordt het advies gevraagd van de academische autoriteiten, van de vice-voorzitters van de Faculteiten (de voorzitters zaten nog vast in de citadel van Hoei en waren dus afwezig) en van de titularissen van de betrokken cursussen. In minder dan een week, op 23 februari, is bijna alles rond. De opening is officieel voorzien voor 9 maart, ditmaal met instemming van de ondertussen vrijgelaten Faculteitsvoorzitters. De cursussen worden enkel 's namiddags gegeven, aan de *Ecole moyenne* van de Ernest Allardstraat voor de kandidaturen Letteren en Wijsbegeerte, aan het *Institut des Arts et Métiers* en aan de *Académie des Beaux Arts* voor deze in de Wetenschappen en Toegepaste Wetenschappen. Titels worden aangepast om te vermijden dat men de list dadelijk doorheeft: natuurrecht wordt gegeven onder de titel 'Inleiding tot het recht', logica wordt 'Inleiding tot de wijsbegeerte'... Derhalve worden tussen 9 maart en

Cours de la ville de Bruxelles, communs aux étudiants de sciences mathématiques et Physiques, et à ceux de polytechnique.

Cours suivis:

Analyse et Algèbre: donné par Mme De Bever (directiv. Mr Depage)
Géométrie: donné par Mr Forbat (directives de H³ de Bois)
Mécanique: " " " Van Hout (sous direction)
Physique: " " " Fastaet
Laboratoire (Physique): " " " Dehant (orthographe mal connue)
Exercices de Math.: Jules Godelschmidt.
Descriptif: " " " Arbalestry (dir. Charoy)

Les cinq premiers cours se donnaient aux Arts et Métiers; le dernier à l'Académie.

Le 20 mars 43, les cours de la ville de Bruxelles sont suspendus. Ne poursuivent leur études que les trois premiers étudiants (Richard Cabay s'inscrit aux V.T.). Certains cours tels que l'algèbre sont terminés.

W^r organise la continuation des autres cours dans des locaux improvisés:

chez Rose Polyns (étudiant en physique)
Louise Furbaux (" " ")
Boyer et Jean Gignoux (étudiants de polytechnique)
au local de C. P.

Physique: Mr Fastaet nous donne encore quelques leçons; mais nous devons surtout travailler par nous-mêmes.

Mécanique: lorsque Mr Van Hout ait terminé son cours, w?

De studenten stellen 'verslagen' op van de clandestiene lessen die zij hebben gevolgd (verslag van Claire Fonteyne), september 1943.

31 juli 1942 in totaal 27 cursussen en 4 praktijkvakken door 23 professoren en 9 assistenten gegeven.

Het organiseren van labo's aan het *Institut des Arts et Métiers* verloopt iets langzamer. Maar vanaf 4 mei volgen 140 studenten labo fysica, 134 labo chemie, 120 labo zoölogie, al is het met noodmateriaal. De labo's zijn toegankelijk als men het inschrijvingsgeld (25 tot 50 frank) betaalt. Dit moest vooral de verzekeringen dekken. Het materiaal is afkomstig van de U.L.B. of van de betrokken instituten; een gedeelte is aangekocht door de *Association des Professeurs issus de l'U.L.B.* of door de studenten zelf. Attesten, die getuigen over een regelmatige aanwezigheid, worden afgeleverd in het Zuidpaleis. Ze zijn voorzien van de stempel van de Stad Brussel en van de handtekening van D. Tits (aan wie Schepen Robert Catteau (voor zijn aanhouding) een volmacht had gegeven), wat de 'clandestienen' beschermt tegen de regelingen op de verplichte tewerkstelling. Er wordt voor gezorgd dat de 'regelmatige studenten' tram- en treinabonnementen, schoenbonnen en kinderbijslag krijgen.

De vuurproef: de Centrale Examencommissie

Ongeveer 400 studenten zijn tijdens het eerste semester van 1942 voor de *Cours Publics* ingeschreven. Deze vervangen de andere vormen van clandestiene cursussen geenszins, daar alleen bepaalde materies behandeld worden. Verder is er een opmerkelijke verscheidenheid van complementaire formules: individuele voorbereidingen, onder vrienden, in groepjes... elkeen put uit de hem aangeboden oplossingen. 'Wij verschaften ons, in de mate van het mogelijke, de aan (sommige) andere universiteiten gegeven cursussen — vertrouwt een licentiate Romaanse Filologie ons toe — en lectuur van boeken *ad hoc* vervulde onze voorbereiding'. Bij de studenten Wetenschappen wordt het 'cellensysteem', meestal bij een van studenten thuis, voortgezet. Ondanks de grote verscheidenheid van individuele oplossingen, en ondanks de discretie waarmee men te werk ging, en die elke becijferde schatting van 'clandestienen' verhindert, trotseren toch 888 jongeren moedig de eerste sessie voor de Centrale Examencommissie te Gent (425 in de kandidaturen: 243 in eerste jaar, 156 in tweede jaar, 26 in derde jaar Geneeskunde; 463 in de licenties, doctoraaljaren of ingenieursgraden).

In de eerste kandidaturen zakt een hoog percentage (70%), maar de resultaten van het tweede jaar zijn beter (58% geslaagden); voornamelijk in de tweede kandidatuur Wiskunde-Fysica waar de hoger vermelde samenwerking haar vruchten afwerpt. Toch zijn deze resultaten eigenlijk, rekening houdend met de omstandigheden, en vergeleken met die

van alle gewone kandidaturen aan de U.L.B. in 1938-39 (60% geslaagden), aanvaardbaar. In de licenties, ingenieurs- en doctoraalgraden daarentegen, zijn de resultaten goed, wat toelaat te veronderstellen dat, op dat niveau, de voorbereidingen doeltreffend waren: 65% geslaagden in de Letteren en Wijsbegeerte, 61% in de Rechten, 75% in de Wetenschappen, 85% in de Toegepaste Wetenschappen, 88% in de Geneeskunde.

Doch deze eerste proef laat gemengde gevoelens na. Velen herinneren zich geschokt te zijn, telkens opnieuw verrast zich tegenover een onbekende examinandus te bevinden bij wie 'in een paar minuten de stroom (studenten)... al dan niet passeerde' Anderen vermelden de vijandigheid van professoren die tot de Nieuwe Orde waren overgegaan; sommigen spreken erover als een *jeu de massacre* Het moeilijkste bleef ongetwijfeld het systeem zelf, zeer verschillend van datgene dat vandaag van kracht is, dat de examens voor de Centrale Examencommissie bijzonder geducht en zwaar maakte.

1942-43: van omwegen tot clandestiniteit

Een Ersatz universiteit

De *Cours Publics* leveren goede resultaten op en de vertoning heeft zich zonder zichtbare reactie van de Duitse macht afgespeeld. Dus wordt er tegen 1942-43 een volledige structuur voor de kandidaturen voorzien. Het programma wordt met enkele belangrijke licentiecursussen verrijkt. Vanaf juni 1942 besluit men, in samenspraak met de U.A.E. (wiens dagelijks bestuur in augustus onderdak zal krijgen van de *Fédération des Industries Métallurgiques*, tot deze uitbreiding van de *Cours Publics* over te gaan. Tijdens verscheidene vergaderingen (met name op 13 juni, 2 en 17 juli 1942) van de Raad van Beheer van de U.A.E. wordt aan een Commissie opgedragen een echte academische opening voor te bereiden. Deze Commissie wordt voorgezeten door Jean La Barre en is samengesteld uit vertegenwoordigers van verschillende Faculteiten en twee studentenafgevaardigden, namelijk J. Mardulyn en J.-L. Servais. De opzet wordt amper weggestopt, men geeft het de grootste schriftelijke en mondelinge publiciteit. Een gestencileerde brochure van vijf bladzijden wordt wijd verspreid: ze vat de activiteiten van het voorbije jaar samen, kondigt deze van het komend jaar aan en stelt het programma en de uurroosters van de cursussen voor. Men richt onder leiding van de A.G. vanaf 17 augustus 1942 een Inlichtingenbureau op in een pand aan de Jourdanstraat nr. 108, op de hoek van de Berckmansstraat. Dit bureau is elke dag van 9 tot 12 uur en van 14 tot

18 uur open. Het bureau heeft een dubbel doel: enerzijds wil het informeren over de *Cours Publics* en de Centrale Examencommissie, anderzijds wil het rechtstreekse materiële hulp verlenen door de onmisbare aanwezigheidsbewijzen te bezorgen (steeds afgeleverd met de stempel van de Stad Brussel). Het laat de 'clandestienen' toe te ontsnappen aan de verordeningen op de verplichte tewerkstelling en, zoals eerder, tram- en treinabonnementen, kinderbijslag,... te bekomen.

Deze onderneming heeft noch qua vorm noch qua geest iets te maken met de vorige. Alles in het werk stellen om de studenten te helpen hun brutaal door de bezetter onderbroken jaar af te maken is één zaak, 'nieuwe' eerste kandidaturen werven om een universitaire cursus in Brussel te beginnen is een andere. Men wil duidelijk het voortbestaan van het U.L.B.-onderwijs verzekeren: een van de belangrijkste expliciete functies van de Inlichtingenbureau is het werven van laatstejaars uit het secundair onderwijs. Er wordt contact opgenomen met de vele prefecten uit Brussel en omstreken. Sommigen leveren zelfs leerlingelijsten aan de Inlichtingenbureau, dat aanbiedt om 'de jongeren uit de athenea en hun ouders te ontvangen'. Voor de Toegepaste Wetenschappen wordt de leerlingen uitdrukkelijk aangeraden, teneinde de wet strikt te respecteren, eerst een ingangsexamen voor de Polytechnische af te leggen aan een andere universiteit vooraleer zich voor clandestiene cursussen in te schrijven!

De motivaties verschillen dus in deze zomer van 1942. Sommigen, afgeschrikt of ontgoocheld door de Centrale Examencommissie, kiezen bij het begin van het jaar voor een inschrijving in Leuven of Luik. Anderen, die geslaagd zijn voor de Centrale Examencommissie, doen hetzelfde, omdat de praktijkvakken in de licenties bijzonder belangrijk zijn. Alleen een 'harde kern' wil, ondanks alle moeilijkheden, verder studeren aan de U.L.B..

In oktober 1942 is het vooral nieuw dat men met affiches de werving van eerstejaarsstudenten aankondigt: 139 eerste kandidatuurstudenten zullen zich inschrijven voor de *Cours Publics*. Dit is 42% van het totale aantal inschrijvingen (325 in februari 1943). 109 cursussen, 3 seminaries en 4 labo's worden georganiseerd. Als enige — miniem — genomen voorzorg om het U.L.B.-karakter van het professorencorps te verdoezelen benoemt men, op een totaal van 69 docenten, 1 regentes en 5 gediplomeerde professoren uit Gent, Luik en Leuven. De 63 anderen 'komen allen uit de Alma Mater'.

De cursussen die op 5 oktober starten, worden gedurende de hele dag gegeven; zo vormt zich een min of meer 'volledig onderwijs'. Alles is gedaan om de ondergrondse cursus zo veel mogelijk overeen te laten

komen met een 'normale' cursus. De auditoria, in aantal toegenomen, liggen verspreid over de diverse scholen van de Stad Brussel. Het *Institut des Arts et Métiers*, het *Institut Meurice* en de Depage kliniek blijven de geprivilegieerde plaatsen voor labo's. Zoals in het verleden is dit alles in samenspraak met de academische autoriteiten georganiseerd.

De voorbereiding via andere wegen

Hoewel de *Cours Publics* ongetwijfeld een groot deel van de clandestiene studenten — gedeeltelijk voor de labo's, veel meer voor de kandidatuurs cursussen — lokken, blijven alle andere vormen van clandestien onderwijs voortbestaan. Ze vangen de tekorten — in het bijzonder voor de licentie- en doctoraaljaren — op. De contacten met de professoren nemen de meest verschillende vormen aan. Zo ontmoet professor Bonenfant bijvoorbeeld wekelijks een tiental studenten Geschiedenis in het café *Old Tom* aan de Naamse Poort. In de Rechten kan uit het significant aantal studenten dat zich bij de Centrale Examencommissie aanbiedt (47 kandidaten voor de 3 doctoraaljaren in de eerste sessie van 1943) afgeleid worden dat de clandestiene of persoonlijke voorbereidingen voortbestaan. De meerderheid van de studenten van de Handelschool volgt door hun Kring georganiseerde cursussen en legt al even clandestiene examens af (we komen hier nog op terug).

Met wisselend succes organiseert men nog andere hulpacties voor de studenten. Aan het *Athénée de Schaerbeek* tracht professor Abel vanaf oktober 1942 cursussen voor eerste kandidatuur Letteren en Wijsbegeerte en Wiskunde-Wetenschappen te camoufleren onder het mom van een hogere rhetorica. Aan andere athenea geeft men eveneens 'complementaire cursussen', die in werkelijkheid een voorbereiding vormen op de Centrale Examencommissie. Naast alle formules, die elkaar overigens aanvullen, bestaat ook nog de mogelijkheid om, tegen betaling, privé-cursussen bij professoren te volgen.

De reactie van de Duitse militaire overheid

In november 1942 doet er zich een eerste incident voor. De krant *Cassandra* geeft de 'maçonnieke samenzwering' tussen de Brusselse gemeentelijke administratie en de academische autoriteiten van de U.L.B. aan en hekelt het heimelijk verderzetten van een onderwijs dat het vrij onderzoek huldigt. Tegelijkertijd voert de Gestapo huiszoekingen uit: in het *Institut des Arts et Métiers* en, op 2 november, meer doelgericht, in het Inlichtingenbureau. Documenten worden in beslag genomen en verzegeld. Het bureau duikt onder en vervult zijn informatietaak vanaf januari 1943 dan maar in het geheim, in de lokalen van

Camouflage

IL semble d'ailleurs que, dans le domaine des découvertes, on en ait fait quelques autres qui, elles, non plus, ne manquent ni de saveur, ni de pittoresque.

Ne dit-on pas, dans les milieux fort bien informés, que l'Ecole des Arts et Métiers servait d'abri et de refuge à certains cours de feu l'U. L. B.? Bien sûr, on avait pris soin d'établir autour de ces cours-là un très léger écran de protection, ou, si l'on préfère, un petit camouflage, mais le fait n'en était pas moins là.

Mais qu'y a-t-il d'étonnant à cela? L'administration communale de Bruxelles, comme celles des faubourgs, n'était-elle pas sous le contrôle du Grand-Orient de Belgique?

Het rexistisch weekblad *Cassandra* klaagt de clandestiene lessen aan, 8 november 1942.

de middelbare school in de Ernest Allardstraat.

Dit eerste alarm blijft schijnbaar zonder gevolg. Tot in maart 1943 blijven de *Wehrbestelle* van Brussel en omstreken de aanwezigheidsattesten van de *Cours Publics* aanvaarden, zoals zij dat ook doen voor de regelmatig ingeschreven studenten van de andere Universiteiten. Dan beginnen de moeilijkheden, die de daaropvolgende maand alsmaar groter worden. Dr. Petri, chef van de sectie *Kultur* van de Duitse militaire administratie, maant Puttemans op 12 april aan de *Cours Publics* stop te zetten, en deze 'Ersatz universiteit' te sluiten. Overtuigd van een snelle tegenzet van de Duitsers en van nakende huiszoekingen, alarmeert Puttemans meteen de verantwoordelijken, Tits en de professoren. Nochtans gaan er acht dagen voorbij vooraleer Tits op zijn beurt (op 20 april) eenzelfde vermaning krijgt; en nog eens een week voordat hem op 27 april officieel een dubbel verbod wordt opgelegd. Hij krijgt ten eerste een verbod om de *Cours Publics* verder te zetten en ten tweede

wordt aan alle professoren verboden om met hun onderwijs, onder welke vorm ook, door te gaan om de studenten voor te bereiden op de Centrale Examencommissie.

Officieel eindigen de *Cours Publics* op 3 mei 1943. Tussen dit einde en de aanmaning die Puttemans kreeg, zijn bijna drie weken voorbij gegaan. De meeste compromitterende documenten konden geëvacueerd worden, de archieven werden in veiligheid gebracht. De stof van vele cursussen is 'afgerond' en, zo dat niet het geval is, wordt het onderwijs in het geheim voortgezet tot in juli 1943, meestal bij de docenten thuis. Talrijke vragen over de houding van de bezetter blijven onbeantwoord. Waarom eerst de *Cours Publics* tolereren, dan berispen en uiteindelijk in april 1943 abrupt sluiten? De Duitse administratie was eigenlijk geen slachtoffer en ze was op de hoogte van de 'ondergrondse' organisatie. Puttemans was zelf onder de indruk van de massa en de kwaliteit van de informatie waarover Petri beschikte. De wending in de houding van de bezetter wijdt hij vooral de invloed van De Vleeshauwer, professor van de Nieuwe Orde aan de Gentse Universiteit, die bijzonder vijandig stond tegenover de U.L.B.. Dit blijft een hypothese. Laten we beklemtonen dat deze maatregelen aansloten bij de politiek om de studenten-jeugd steeds sterker te controleren; deze controle treft voornamelijk de 'clandestienen'. De Faculteitskringen van de U.L.B. worden begin 1943 ontbonden en hun activiteiten verboden. Terzelfdertijd volgen de Duitse verordeningen over verplichte arbeid, door de collaborerende pers voorgesteld als een 'sociale maatregel', elkaar op. De militaire administratie besluit op 9 februari 1943 alle eerstejaarsstudenten gedurende een periode van 6 maanden (van 1 mei tot 31 oktober) verplicht te werk te stellen. Daarom juist eindigen de *Cours Publics* voor de eerste jaren vanaf april. De verordening van 26 juni 1943 staat hun maar toe zich voor de examens van de Centrale Examencommissie aan te bieden of zich in de eerste kandidatuur in te schrijven als ze met een attest kunnen bewijzen dat ze één jaar verplichte arbeid hebben gepresteerd. Daar de meeste 'clandestienen' de verplichte tewerkstelling weigerden, wordt hen de weg via de Centrale Examencommissie afgesneden. Het afleggen van de eerste kandidaturen komt overeen met het kappen van de boom aan de wortel. De controle is ontegensprekelijk verscherpt.

De eerste sessie 1943: weinig geroepenen maar meer uitverkorenen

Het bovenstaande verklaart waarom er zich, ondanks een beter gestructureerde organisatie, slechts 66 kandidatuursstudenten in augustus-september 1943 aanbieden voor de examens van de eerste sessie van de Centrale Examencommissie. Maar de hogere studiejaren lijden even-

eens onder de situatie (248 kandidaten tegen 463 in eerste sessie in 1942). Het succespercentage daarentegen, stijgt: 74% geslaagden in de tweede kandidaturen (Letteren en Wijsbegeerte, Wetenschappen, Toegepaste Wetenschappen), 84% in de licenties, ingenieurs- en doctoraalgraden.

1943-44: cursussen en examens 'duiken onder'

De spanning neemt toe

Vanaf mei 1943 wordt de situatie voor diegenen die in Brussel willen blijven studeren alsmar moeilijker. Verplichte tewerkstelling dreigt en vormt een groot gevaar. De facultaire kringen en de A.G. zijn ondergedoken en verstrekken, in samenwerking met de U.A.E., middelen om te ontsnappen aan verplichte arbeid of aan deportatie naar Duitsland. Men moet roeien met de riemen die men heeft, maar er zijn verscheidene oplossingen. Men kan zich opnieuw inschrijven in de middelbare school waar men oorspronkelijk was ingeschreven, er worden valse werkkaarten afgeleverd door bedrijven, men kan zich opgeven als 'vrije werknemer' in verschillende laboratoria of apothekersofficina, men kan zich fictief inschrijven aan andere universiteiten, of proberen valse papieren te bemachtigen. Jean Petit bekwam, met medeplichtigheid van de rectoren van de U.L.B. en de U.C.L., attesten voor licentiaatstudenten waarop enkel de naam met inkt geschreven stond. 'Victor Mathot waste het document dank zij een *home made* corrector en schreef er de naam van een eerstejaars op die zich dan ging inschrijven te Leuven, met de zegen van de Rector Magnificus'.

De cursussen worden volledig clandestien. In de Wetenschappen organiseren onvermoeibare spilfiguren als René Sneyers, Jean Petit, Anne Fonteyne... en in de Toegepaste Wetenschappen Jean Plainevaux. de groepjes. De cursussen worden in heel verschillende lokalen gegeven. Uiteraard worden athenea en scholen gebruikt, maar ook de feestzaal van de coöperatieve *Logis* in Watermaal, de zaal van de patroon van de *Notre-Dame du Perpétuel Secours* (!) te Floreal (Bosvoorde), het lokaal van de *Guides* in de Troonstraat, het bureau van J. Van der Belen, algemeen secretaris van de Universitaire Stichting in de Egmontstraat en de kelder van het huis van senator Rolin (waar, pikant detail, tijdens de Duitse bezetting clandestiene cursussen... Duits gegeven werden!). De studenten herinneren zich van deze tijd vooral beweging, trajecten en verhuizingen: 'het grootste deel van onze tijd brachten we door met ons te verplaatsen'. We gingen naar de cursus 'met de fiets, de tram, te voet. We werden telefonisch verwittigd'. Ook het decor was ongewoon: een eetkamer, een zolder ('we zaten aan een ping-pongta-

fel')... en zelfs het 'tramhokje'...

De labo's blijven een lastig probleem. Ze worden in het *Institut Meurice* gegeven; 129 studenten volgen er praktische oefeningen in 1943-44. Aan het *Institut des Arts et Métiers* gaan de proeven, ondanks het verbod op de *Cours Publics*, door, maar nu zonder inschrijving of verzekering. De studenten komen afzonderlijk binnen, gaan naar de labo's en 'wanneer ze in de gangen aangesproken werden, dienden ze zich als lezers die de bibliotheek zochten te laten doorgaan...'. Praktijkvakken worden gehouden in geïmproviseerde laboratoria, bij de professoren ('de praktische oefeningen electriciteit op de eetkamertafel van P. Kipper!'), in verschillende privé-laboratoria enz.

Maar de zaken worden moeilijker. Uit vrees voor een georganiseerde klopjacht van de Wehrbestelle geven een aantal studenten de ondergrondse cursussen op; ze gaan thuis werken. De onderlinge hulp uit zich dan onder de vorm van nota's die men aan elkaar doorspeelt, syllabi die men ruilt. Maar de tijd vordert en de oorlog evolueert; de studenten interesseren zich ook voor andere zaken. Het gewapend verzet versterkt en voor diegenen die in de rangen van de 41'ste 'universitaire' compagnie van de P.A. gaan, worden de studies uitgesteld tot de overwinning. Volgens een getuigenis van een verzetsstrijder zouden de ondergrondse cursussen 'een prachtige kweekschool geweest zijn, waarin we alle nieuwelingen die we nodig hadden, konden vinden'.

Clandestiene examens

Diegenen die zich niet meer kunnen inschrijven voor de examens van de Centrale Examencommissie rest op den duur slechts één oplossing: clandestien examen afleggen. Dit is niet nieuw; clandestiene examens bestaan sinds 1942. In de context van de oorlog zijn ze een uiting van 'een optimistische hypothese over een onzekere toekomst'. Want niemand weet op dat moment welk lot de aantekeningen en de cijfers, die worden opgeslagen in de hoop op betere tijden, is beschoren.

De eerste clandestiene examens worden georganiseerd voor studenten ingeschreven in de wetenschappelijke graad, voornamelijk diegenen van de Handelsschool en de School voor Politieke en Sociale Wetenschappen. Wegens de alsmaar striktere voorschriften met betrekking tot de verplichte tewerkstelling richten ze zich vanaf november 1942 eveneens tot anderen. Voor de weigeraars van de verplichte tewerkstelling worden de clandestiene examens vanaf 1943-44 regel. Uit veiligheidsoverwegingen worden ze ook op de meest verscheiden plaatsen gehouden, meestal bij de professoren thuis, maar eveneens bij de verantwoordelijken van de ondergrondse cursussen of in scholen. Een studente Weten-

schappen herinnert zich: 'Professor Lurquin, verkled als huisbewaarder van de gemeenteschool in de Amerikastraat, slecht geschoren en op sloffen, die me op een avond ontving om een examen af te nemen'... Of nog: 'Op een dag, op het afgesproken uur, komt de professor aan, onherkenbaar door zijn vermomming. Verbijstering... tot het moment waarop hij me aanspreekt'.

Besluit

De herinnering aan toen ik 20 was

Bij allen mengt de herinnering aan de ondergrondse cursussen zich met de nostalgische herinnering aan de jeugdijaren. Deze jaren zijn doorgebracht in een bijzonder klimaat (beklemmende oorlogsatmosfeer, plantrekkerij tijdens de studies, allerhande materiële moeilijkheden, voor sommigen ook de gevaren van het verzet...), maar deze jaren worden ook gemerkt door het onvergankelijke en bijzondere gevoel dat men heeft als men twintig is.

De clandestiniteit gaat gepaard met een buitengewone solidariteit, onvergelijkbaar met de relaties die in gewone tijden tussen studenten worden aangeknoopt. Als de saamenhorigheid die de groepen bezielde, ter sprake gebracht wordt stemmen alle getuigenissen overeen. De solidariteit wordt nog versterkt door de risico's. Hierdoor wordt slagen des te belangrijker en begerenswaardiger. Het komt er eigenlijk op neer te bewijzen 'dat de meest geperfectioneerde politie-organisatie niet veel kon uitrichten tegen de intelligentie en de wilskracht van een groepje individuen'. Ook, stelt Jean Petit, 'zou er veel te zeggen zijn over de psychologische aspecten van een groepje dat gezamenlijk in een kelder werkt'.

Men moet de *kwantitatieve* omvang van het fenomeen relativiseren. De grote meerderheid van de in 1941 ingeschreven studenten heeft niet voor clandestiene cursussen gekozen en diegenen die ze gedurende drie jaar hebben gevolgd zijn zeldzaam. Toch kan men het *kwantitatief* aspect van de ervaring op menselijk evenals op pedagogisch vlak niet genoeg benadrukken. Het universitair onderwijs werd bruusk stopgezet; er was een grote verwarring in de relaties tussen studenten en professoren; er was nood aan nieuwe methoden, vaak tegengesteld aan de traditionele pedagogiek; en toch zijn dit positieve gebeurtenissen in het geheugen van de 'clandestienen'.

De pedagogie van de clandestiniteit

‘Eigenlijk is de klassiek geworden uitdrukking ‘clandestiene cursussen’ onjuist. Toen er — in het begin — cursussen gegeven werden, kon men die amper clandestien noemen, ze waren eerder ‘gecamoufleerd’. En toen ze echt ‘ondergronds’ werden, waren het niet langer cursussen.’ (P. LIBOIS, in een lezing gegeven op de U.L.B. op 29/1/1972)

Eigenlijk sluiten de methodes, die intuïtief bij de clandestiene cursussen gebruikt werden, aan bij de methodes die in het begin van de eeuw door de grote pedagogen werden vooropgesteld. Ze maakten gebruik van persoonlijke inzet, mutualistisch onderwijs waarbij de betere leerling de minder goede helpt, wederzijds begrip. Plotseling geconfronteerd met de noodzaak voor zichzelf en door zichzelf te moeten leren, blijken clandestiene studenten over verantwoordelijkheidsgevoel en motivatie te beschikken en doeltreffend te kunnen optreden. ‘Ik denk niet dat ik beter zou gewerkt hebben met echte cursussen’, vertelt een van hen. Het komt er niet meer op neer oppervlakkig te ‘blokken’ maar wel de stof helemaal te begrijpen en ze daarna over te brengen aan makkers. Het volstaat niet zich te beperken tot de inhoud van een gestencileerde cursus: indien men wil slagen voor een examen voor de Centrale Examencommissie, moet men lezen, zijn nota’s aanvullen, zich de nodige werken aanschaffen.

Er heerst een voorbeeldige zelfdiscipline. Ze wordt door de oud-studenten, en ook door de professoren van de *Cours Publics* overgebracht. In dit systeem vindt men weinig (of geen) ‘toeristen’, maar wel uiterst geïnteresseerde studenten, die hun opleiding zeer scherpzinnig bekijken. Deze kenmerken vallen sterk op wanneer men de rapporten raadpleegt die in september 1944 aan de academische autoriteiten werden overgemaakt: de studenten die groepsverantwoordelijke waren halen spontaan de zwakheden en de tekortkomingen in hun opleiding aan en vermelden de stof die ze denken te moeten hernemen.

Bij de bevrijding doet deze pedagogische ervaring de hoop op vernieuwing ontstaan. Rector Van den Dungen trekt lering uit de ondergrondse cursussen en stelt ze als voorbeeld voor de toekomst: ‘... deze samenwerking tussen meester en leerling... moet voortaan regel worden in ons maatschappelijk leven’. Maar de inspiratie vervaagt snel en de continuïteit knoopt weer aan bij de traditie. Sommigen hadden het onderwijs aan de U.L.B. zo sterk geïdealiseerd dat ze het als een synoniem van de terugkeer naar de vrede beschouwden; hun teleurstelling is groot wanneer de U.L.B. de deuren heropent. Het is niet toevallig dat de

KESTELOOT

oud-studenten meteen na de protestbeweging van mei '68, in het begin van de jaren '70, erop stonden hun ervaringen van toen weer in herinnering te brengen.⁷

Chantal Kesteloot

Het dagelijkse studentenleven

Welke waren de gevolgen van de sluiting van de U.L.B. op het dagelijks leven van meer dan 3 000 ingeschreven (academiejaar 1941-42) studenten? En hoe combineerde de student zijn ravitaillering met voortzetting van de studies, ontspanning met de avondklok, en probeerde hij aan de verplichte tewerkstelling te ontsnappen en gebruik te maken van afwijkingen horend bij het studentenstatuut? Met de oorlog op de achtergrond moesten de studenten hun jeugdige onbezonnenheid combineren met plantrekkerij en gewiektheid, omdat het dagelijks leven onder de bezetting dat nu eenmaal vereist.

Ravitaillering: vanaf 1940 al een probleem

Vanaf het begin van de bezetting duikt het ravitaillingsprobleem op, hoewel de meerderheid van de studenten voor de jaren '60 uit begoede milieus kwam. Toch worden sommigen al vanaf 1940 geconfronteerd met schaarste.

Het in 1938 opgerichte *Comité. d'Aide Universitaire*, aanvankelijk bedoeld als hulpinstantie voor buitenlandse studenten in België, moest nieuwe taken op zich nemen. Concreet leverde het zowel logistieke (uitlenen van cursussen en boeken) als financiële steun (inschrijvingen voor examens, logementstoelagen,...). In samenwerking met de sociale dienst van de Universiteit, stond het comité ook toe dat maaltijden 'gratis of gedeeltelijk gratis' verstrekt werden 'aan studenten die erom zouden verzoeken'.⁸ Daarbij besloot de Universiteit in september 1940

een deel van haar terreinen in Oudergem voor groenteteelt te gebruiken. De oogst ging eerst naar het studentenrestaurant, de overschotten naar het personeel. Nadat de bezetter de studenten in maart 1941 de toegang tot het restaurant had ontzegd, werden tot september 1942 maaltijden opgediend in de Melkerij van Terkamerenbos. Het *Secours d'Hiver* en de vereniging *Pro Juventute* leverden eveneens voedselhulp aan de studenten.

Er doen zich bij sommige studenten tekorten voor en rector Van den Dungen stelt in februari 1941 voor aan de voorzitters van de faculteiten en scholen van de Universiteit, de cursussen en programma's te verlichten om de vermoeidheid waaraan vele studenten lijden, te verhelpen. De medische dienst van de Universiteit deelt vitamines uit. De *Association des Médecins Anciens Etudiants de l'U.L.B.* richt samen met de U.A.E. en de *Amicale des Pharmaciens*, een medische dienst op die gratis is voor de studenten en hun familie. Met de sluiting van de Universiteit, en daarna die van het universiteitsrestaurant, verslechtert de situatie.

Men getuigt evenwel weinig van extreme noodsituaties. Over 't algemeen klagen de studenten niet zo veel over voedseltekorten, hoewel voor velen het probleem van de ravitaillering de meest markante herinnering aan de oorlog is gebleven. Zelfs na de sluiting krijgen behoeftige studenten discreet hulp van de U.A.E. en de *Associations d'anciens* evenals van particulieren.⁹

Voor de studenten die in Luik of Bergen besloten verder te studeren (de polytechnici) en die daar logeerden, werd het bevoorradingsprobleem meestal zo goed en zo kwaad als het kon door de ouders opgevangen. Bijna wekelijks bezochten zij hun familie en kwamen dan terug met koffers vol mondvoorraad. Zo ontsnapten ze aan het wachten in de ellenlange rijen. Doch ravitailleringso oplossingen vervingen het knusse gezinsleven niet. Deze 'studenten in gedwongen ballingschap' waren alleen, ontworteld, in een stad die ze niet kenden, in een universiteit die ze niet echt gekozen hadden en waar ze vaak middenin hun studies, zelfs middenin een studiejaar (hetzij na de sluiting van de U.L.B., hetzij na gezakt te zijn voor de Centrale Examencommissie, of zelfs wanneer verplichte tewerkstelling werd opgelegd), terecht kwamen.

Een nieuwe bedreiging: verplichte tewerkstelling

Op 6 oktober 1942 voert de bezetter de verplichte tewerkstelling in België en Duitsland in. Deze maatregel trof in principe alle mannen tussen 18 en 50 jaar en de vrouwen tussen 21 en 35 jaar. Na hevige

Oberfeld-/ Feldkommandantur

Brüssel 30-9-43

Bescheinigung Gruppe C Nr. 171 921
über Freistellung vom Arbeitseinsatz im Reich

Der *Blanchard* *Bar* *Marc*
(Beruf) (Name) (Vorname)
geb. am *19-11-21* *wohhaft in* in *Leuven* *95*
Identitätskarte der Gemeinde *Brüssel* Nr. *320738*

ist auf Grund besonderer persönlicher Verhältnisse bis auf weiteres/für die Zeit bis zum *30-9-44* vom Arbeitseinsatz im Reich freigestellt.

Diese Bescheinigung gilt nur in Verbindung mit der Identitätskarte und für die oben angegebene Zeit. Sie kann vorzeitig ungültig erklärt werden, wenn der Befreiungsgrund nicht mehr zutrifft.

Für Nachträge der Werbestelle

Marc Bar ontsnapt aan de verplichte tewerkstelling door zich in Leuven in de klassieke filologie in te schrijven. Attest afgeleverd door de Wehrbestelle, 30 september 1943.

protesten werden de vrouwen er in januari 1943 van vrijgesteld en kregen de studenten ontheffing. Voor de vroegere U.L.B.-ers, die meteen beslist hadden aan een andere universiteit verder te studeren, had deze maatregel geen gevolgen. Diegenen die clandestiene cursussen volgden, dienden hun situatie daarentegen zo snel mogelijk te regulariseren. Ze konden ook het risico nemen en werk weigeren. De universiteiten stelden zich flexibel op en schreven de studenten die een officiële dekking nodig hadden zelfs met terugwerkende kracht in.

Een inschrijving aan een andere universiteit was niet de enige manier om te ontsnappen aan verplichte arbeid. Bepaalde studenten kozen om te gaan werken. Hierbij speelden de *Associations d'Anciens Etudiants* of de 'semi-clandestiene' faculteitskringen een belangrijke rol. De *Association des Ingénieurs issus de l'Université de Bruxelles* bijvoorbeeld, verkreeg voor de studenten min of meer fictieve banen in de industrie. Het Rode Kruis nam eveneens U.L.B.-studenten in dienst voor het klaarmaken van stukgoederentransporten voor de krijgsges-

genen. Weldra echter zouden de maatregelen van de bezetter de studenten directer treffen.

Vanaf februari 1943 werden de eerstejaarsstudenten bedreigd door verplichte arbeid. Een Duitse verordening van 9 februari voorzag inderdaad de verplichte tewerkstelling van deze studenten van 1 mei tot 31 oktober 1943. De rectoren van alle universiteiten protesteerden heftig tegen deze maatregel. Van hun kant riepen de studenten via pamfletten op om dit Duits diktaat naast zich neer te leggen. Uit angst voor Duitse invallen bleef men van sommige cursussen weg. Er hadden incidenten plaats toen studenten op straat kwamen. Volgens Dirk Martin¹⁰ zou driekwart van de eerstejaarsstudenten zich echter op het Arbeidsbureau aangeboden hebben. Aan de *Facultés Universitaires Saint-Louis* waar de toekomstige historica Andrée Scufflaire studeerde, beschermde het faculteitssecretariaat de studenten door hun studentenkaart te vervalsen en hen meteen in de tweede kandidatuur in te schrijven.

Gedurende de zomer 1943 werd de schroef nog meer aangedraaid, aangezien de bezetter beslist had dat de leerlingen van het secundair eerst een zekere tijd aan de verplichte tewerkstelling moesten deelnemen om zich in te kunnen schrijven voor de eerste kandidatuur. Er was dus geen eerste kandidatuur tijdens het academiejaar 1943-44. Clandestiene cursussen werden rond de universiteiten georganiseerd. Ook andere dreigementen wogen op de studentenbevolking, die zich eigenlijk diende te onderwerpen aan verplichte tewerkstelling om te kunnen voortstuderen. Ook hier weigerden de rectoren samen te werken met de bezetter en bemoeilijkten ze de aanwerving van studenten voor verplichte tewerkstelling.

Ondanks de oorlog gaat het leven door!

Sommigen legden zich volledig toe op hun studies, anderen stapten over naar het beroepsleven, nog anderen moesten zich als verzetsstrijders of werkweigeraars verschuilen, maar ontspanning was nooit helemaal weg uit het leven van de meeste studenten. Toneel, bioscoop en klassieke concerten genoten hun voorkeur, zelfs indien films globaal minder geapprecieerd werden omwille van de actualiteit en de Duitse films. 'Uiteraard', verklaart Lucienne Mazurelle, studente uit de Rechten, 'hadden wij -oorlogs-ontspanning, verschillend van die in een normaal universiteitsleven. Maar we waren een groep vrienden, jong en onbezonnen'. Toch merken we vandaag een zeker schaamtegevoel in de getuigenissen van de oorlogsstudenten, alsof het ongehoord was zich te ontspannen onder de bezetting. Het is ook moeilijk om een globaal

overzicht te geven van de ontspanning van de studenten, daar voor de enen de situatie in vergelijking met de jaren voor de oorlog in feite weinig veranderd was, en voor de anderen het culturele leven op een laag pitje stond.

Allen geven ze evenwel toe dat ze afzagen van één van de kwasi verplichte passages in een studentenleven, namelijk de kroegentocht. De dansavonden daarentegen bleven half clandestien behouden, want officieel was dansen in een openbare gelegenheid verboden. Dikwijls hield een student de wacht om de vrolijke dansers ervan te verwittigen het stukje swing te vervangen door klassieke muziek. Vanzelfsprekend beperkte de avondklok de nachtelijke ontspanningsmogelijkheden. Ook door het sportleven onderhield men contacten. Voetbal, basketbal, kaatsspel, zelfs tennis, waren de populairste sporten. De *Association Sportive Universitaire* (ASUB) die in 1919 aan de U.L.B. was opgericht, ging gedurende de hele oorlog met haar activiteiten door, teneinde de 'pincipes van de U.L.B.' in leven te houden.¹¹

Uiteraard was angst een grote hinderpaal voor ontspanning. Raymons Screvens, Rechtsstudent, vertelt: 'Tijdens de oorlog hadden we niet veel contact met de buitenwereld. We waren op onszelf aangewezen. We vreesden de invallen. Wanneer we aangehouden werden, hoofd tegen de muur, gefouilleerd, uitgescholden,... sloten we ons thuis gedurende ten minste twee maand op. Ik heb het meegemaakt en het was werkelijk traumatiserend'. Het was om het even hoe men zich ontspande; het kwam er vooral op aan contact te houden en te ontsnappen aan de dreigende eenzaamheid. De in Brussel gebleven studenten kwamen samen in studentencafés van voor de oorlog, de *Tourelle*, de *Jambe de bois*, de *Nez qui pend* ... of bleven in kleine groepjes thuis. In dit afgesloten universum blijkt samenleven intenser geworden te zijn. In een periode waarin sommigen zich liever verstopten of zich moesten verschuilen, vulden zij hun stille uren met lezen en luisteren naar de radio.

Degenen die verder studeerden in Luik of Leuven maar die in Brussel overnachtten, hielden contact op de trein. Het vervoer was traag, weinig comfortabel, soms onderbroken door militaire konvooien of bombardementen, maar humor was steeds aanwezig. Zo bleven de eerstejaarsstudenten traditiegetrouw het mikpunt van de ouderen. 'Zodra een 'groentje' zich bij de groep kwam zetten, werd hij het slachtoffer van de traditionele grap: 'Waar ga je naartoe, jong?' 'Wel eh, naar Leuven.' En wij, vals meewarig: 'Maar, sukkel, we zitten op de rechtstreekse lijn naar Keulen, die stopt niet in Leuven!' Naarmate de kilometers defileerden, keken we harteloos toe hoe de angst zich van ons naïeve slachtoffer

meester maakte. Eenmaal in Leuven versmolt hij in de massa, gelukkig er zo vanaf te zijn gekomen'.¹² Soms bestond het traject uit een lange heen- en terugreis zonder dat men de curussen had bijgewoond omdat de trein geblokkeerd werd door een alarm. Dit beeld van het dagelijks leven toont vooral aan dat de studenten snakten naar leven, naar uitgaan; ze hebben soms een gevoel iets gemist te hebben van wat normaal aanzien wordt als de mooiste jaren van hun leven. Het is ver verwijderd van de grootse engagementen waarvoor de studentengemeenschap zich mobiliseerde. De oorlog zette een domper op het leven van vele studenten. Dit overheerst de getuigenissen over de oorlog; een oorlog waarvan ze zich nu, vijftig jaar later, de inzet soms slechts in beperkte mate herinneren.

Noten

1. Men schat de reële studentenbevolking van de U.L.B. in 1941-42 op ongeveer 2.700 personen. Enkele honderden studenten waren tezelfdertijd ingeschreven voor verschillende disciplines, wat het aantal inschrijvingen op 3.125 brengt. De archiefdienst van de U.L.B. heeft een 500-tal getuigenissen verzameld. Dit wil zeggen dat van de nu nog levende toenmalige studenten, een derde de enquête beantwoordde. Dit correspondeert met iets minder dan 1/5 van het totale studentenaantal in 1941. De steekproef lijkt dus groot genoeg om geldige conclusies te trekken.
2. Rapport over het dienstjaar 1942-43, op 26 juli 1943 door Mgr. Van Waeyenbergh aan de bisschoppenvergadering voorgelegd. Aangehaald door Alain Dantoing, *L'épiscopat belge en 1939-41: de la neutralité à la présence*, verhandeling ter behaling van de doctorsgraad in Letteren en Wijsbegeerte, U.C.L., 1990, 3 vol., p. 544.
3. Getuigenis van Dr. Jean-Pierre Dustin, neef van Albert Dustin.
4. Getuigenissen van de Heren J.-P. Dustin en F. Lefebvre.
5. Het afleggen van examens voor de Centrale Examencommissie verschilde veel van de huidige Staatsexamencommissie. Men moest zich voor een bepaald aantal vakken presenteren, en niet de cursussen van één universiteit kiezen. De clandestiene cursussen konden zich dus niet beperken tot de inhoud van de lessen gegeven aan de U.L.B., maar dienden aangepast te zijn aan de eisen van de Centrale Examencommissie (deze aanpassing werden vaak aangebracht door de titularissen, die daarvoor zelfs vaak de raad inwonnen bij professoren van andere universiteiten). Lijsten van werken over algemene lectuur werden uitgedeeld.
6. Het 'Comité de Gestion' was van begin 1942 bij het bureau van de UAE gekomen om de dagelijkse administratie te verzekeren. Het hield zich vooral bezig met het '*Fonds spécial d'Entraide*', dat beurzen verleende aan in andere universiteiten ingeschreven studenten; voor diegenen die het niet konden betalen zorgde men voor de inschrijving voor de Centrale Examencommissie.
7. Alle namen van medewerkers aan de *Cours Publics* vindt men terug in het rapport van André Puttemans, *op. cit.*... De namen van de verantwoordelijken voor de lessen en praktijkvakken, studentenlijsten en resultaten van de clandestiene examens vindt men in de talrijke rapporten die vanaf 1944 aan de academische autoriteiten werden

KESTELOOT

- doorgegeven. Een eerste enquête, die in 1972 werd uitgevoerd door Anne Fonteyne, die een brochure over de clandestiene cursussen wilde opstellen, heeft bijgedragen tot het verzamelen van een belangrijk aantal getuigenissen. Deze documentatie, aangevuld met ongeveer 500 interviews uit 1991, vormt een overvloedige bron. Dit maakt misschien geen uitvoerige studie mogelijk (kan men ondergrondse activiteiten, die per definitie vele vormen aannemen en afwisselen naargelang de omstandigheden, uitputtend behandelen?), maar vormt een ruime basis om een uitgediept verslag te schrijven.
8. Over het 'Comité d'Aide Universitaire', zie dossier 5574 'Comité d'aide universitaire', *Secours et facilités pendant la période de guerre*, U.L.B.-archieven.
 9. Over de activiteiten van de U.A.E. en van verscheidene kringen van oud-studenten, zie verschillende artikels in het *Bulletin de l'Union des Anciens Etudiants*, november 1944. Over de hulp door particulieren en door bepaalde bedrijven, zie dossier 'Bienfaiteurs', in de U.L.B.-archieven.
 10. Voor alle inlichtingen over de verplichte tewerkstelling en de universiteiten, zie MARTIN D., *Les universités belges pendant la Deuxième Guerre Mondiale in L'occupation en France et en Belgique 1940-44*, tome 1, speciaal nummer van de *Revue du Nord*, Actes du colloque de Lille, 26-28 april 1985, Rijsel, 1987, pp. 315-336.
 11. *Aspects du sport à l'Université* in *Bulletin de l'U.A.E.*, april 1945.
 12. Getuigenis van Marie-Henriette Géronchal, *Petite chronique d'une grande guerre*, U.L.B.-archieven.

Marie-Rose Thielemans

Duitse initiatieven voor de heropening van de Universiteit

Na de sluiting van de Universiteit vroegen de leden van de Raad en de professoren aan Nyns om tussen te komen teneinde het conflict op te kunnen lossen.

Nyns bekwam van von Craushaar dat de datum voor het verstrijken van het Duitse ultimatum naar 4 december verschoven werd. Von Craushaar verklaarde dat de beslissing tot schorsing nietig was omdat ze unilateraal genomen werd. De cursussen dienden derhalve hervat te worden, zoniet zou men sluiten en de studenten beletten zich elders in te schrijven. De sluiting zou beschouwd worden als een gewone staking van de professoren, die zou gebroken worden, en daarna zou het aan de U.L.B. opgelegde statuut strenger zijn dan dat van de Staatsuniversiteiten.

Het Duitse standpunt werd door Nyns aan de vertegenwoordigers van de U.L.B. uitgelegd. Dezen bleven zich nog steeds verzetten tegen de benoeming van Jacob. Indien de drie professoren goede Belgen waren, moesten ze dit maar bewijzen: ze konden in dergelijke omstandigheden weigeren les te geven. Tot besluit diende men aan Jacob te vragen zijn kandidatuur in te trekken. Er werd verduidelijkt dat hij de enige oorzaak van de problemen was.

Ipsen gaf Nyns de tekst van de brief en het formulier dat hij aan elke professor afzonderlijk wilde sturen, mocht het conflict op 4 december niet geregeld zijn: het professorencorps werd verzocht de lessen te hervatten en iedere professor zou moeten verklaren of hij zijn activiteiten hernam.

Op 4 december riep Nyns Jacob bij zich. Jacob weigerde zich terug te trekken en voegde eraan toe — en we menen dat hij geheel op de hoogte was van de bedoelingen van het Reich met betrekking tot de U.L.B. — dat de Brusselse Universiteit na de oorlog in het nieuwe Europa een internationaal centrum zou worden.

Cornil verklaarde op 5 december aan Nyns dat een breuk onvermijdelijk was maar dat het departement van Openbaar Onderwijs daarna in het

belang van de studenten en de professoren kon bestuderen hoe de universiteit beheerd moest worden.

Na het falen van Nyns werden maatregelen getroffen tegen de U.L.B.: de commissaris kreeg de bevoegdheden van de Raad en acht leden van de Raad werden gearresteerd en overgebracht naar de citadel van Hoei. Anderen moesten boetes betalen; voorzitter Frérichs kreeg bovendien, net als Héger en Van den Dungen, huisarrest. De salarissen van de professoren die geweigerd hadden de cursussen te hervatten, werden verdaagd en de leden van de Raad werd de uitoefening van een openbaar ambt verboden.

Aangezien de *Association Générale des Etudiants* gepoogd had, weliswaar zonder succes, studenten van andere Universiteiten bij het conflict te betrekken, werden de leiders gearresteerd.

Van de 300 formulieren die naar het professorencorps verstuurd werden, kreeg Ipsen slechts 19 positieve antwoorden, en in het merendeel ervan werd gezegd dat de lessen hervat zouden worden wanneer de Raad van Beheer hiertoe opdracht zou geven. Men was dus solidair met de Raad.

Frérichs trachtte gouverneur-generaal von Falkenhausen te bereiken. Hij legde hem de situatie van de Universiteit uit: ze hield zich strikt aan de *modus vivendi* die was overeengekomen met de commissaris. Deze had alleen vetorecht. De cursussen zouden hervat worden zodra de betwiste benoemingen vernietigd waren. Op zijn pogingen kwam geen antwoord. Frérichs zette aan Nyns dezelfde argumenten uiteen en voegde eraan toe dat op die overeengekomen basis, die een grote meerderheid zou behalen, wel Staatsbeheer mogelijk was.

Nyns schreef op 29 december naar Reeder om hem de voorwaarden tot Staatsbeheer mee te delen. Eigenlijk ging het om het volledige behoud van de Universiteit onder het toezicht van het Ministerie. Het antwoord luidde dat de Raad definitief ontbonden was, dat de drie betwiste benoemingen bevestigd zouden worden, dat de bevoegdheden van de commissaris behouden bleven en dat de gijzelaars vrijgelaten zouden worden.

Nyns legde zijn plan en de Duitse voorwaarden aan Héger en Van den Dungen voor, en vroeg hen of deze herziene en gewijzigde versie kans maakte aanvaard te worden. Het antwoord was negatief. Aangezien de Universiteit haar juridisch statuut bewaarde, zou het erop lijken dat het professorencorps de Raad niet erkende.

Nyns herschreef zijn kopij. Ditmaal stelde hij voor om met het personeel van de U.L.B cursussen door de Staat te laten organiseren, om de studenten voor te bereiden op de examens. Het Ministerie zou een

**Le Secrétaire Général du Ministère de l'Instruction Publique,
Le Secrétaire Général du Ministère des Finances,**

Considérant que l'Université Libre de Bruxelles et ses organes dirigeants se trouvent dans l'impossibilité de fonctionner;

Considérant que l'intérêt supérieur du pays et le souci de l'avenir des milliers d'étudiants en cause exigent l'intervention de mesures spéciales;

Vu la loi du 10 mai 1940 relative aux délégations des pouvoirs;

Considérant l'impossibilité de recourir à l'autorité supérieure;

A R R E T E N T :

Article 1er. L'Etat organise à Bruxelles un enseignement offrant aux étudiants, privés des cours de l'Université Libre de Bruxelles, la possibilité de se préparer à subir des examens à la fin de la présente année académique

Pour assurer cet enseignement il fait appel aux professeurs et au personnel scientifique de l'institution précitée. ^{Il} Il pourvoit, le cas échéant, aux vacances éventuelles par la désignation de membres du personnel ayant accepté de donner cours et de membres du personnel des Universités de l'Etat

Article 2. Le Chef du Département de l'Instruction Publique nomme un " Directeur des cours " choisi dans le sein du corps professoral. Ce Directeur des cours exerce les attributions qui lui sont confiées par le Chef du Département de l'Instruction Publique et généralement celles dévolues aux recteurs des Universités de l'Etat par les lois et règlements sur la matière.

Article 3. Afin de pourvoir aux vacances autres que celles prévues à l'article 1er, al.2 du présent arrêté, le Chef du Département de l'Instruction Publique désigne^{ra} les membres du personnel enseignant, scientifique, administratif et de service, pour la durée de l'enseignement organisé par l'Etat.

En ce qui concerne le personnel enseignant et scientifique, ces désignations se font sur avis des facultés compétentes suivant les règles en vigueur dans les universités de l'Etat. Ces avis sont transmis au Chef du Département de l'Instruction Publique par l'intermédiaire du Directeur des cours qui y joint ses observations.

Article 4. Le Directeur des cours propose au Chef du Département de l'Instruction Publique les mesures d'exécution que requièrent la bonne marche de l'enseignement et l'application du présent arrêté.

Article 5. Si la situation reste la même, les dispositions du présent arrêté continueront à sortir leurs effets au-delà de la présente année académique.

Bruxelles, le

Le Secrétaire Général du Ministère de l'Instruction Publique,

Le Secrétaire Général du Ministère des Finances

Het tweede plan Nyns, januari 1942.

verantwoordelijke voor de cursussen uit het onderwijzend personeel benoemen; Nyns zou vacatures voorzien voor de nieuw gecreëerde cursussen, na raadpleging van de Faculteiten. En dit volgens de regels zoals die werden toegepast in de Staatsuniversiteiten. Het beheer van het vermogen van de U.L.B. zou aan de Staat toevertrouwd worden. Van den Dungen en Héger vonden deze formule, ondanks de aanwezigheid van de drie ongewenste professoren, aanvaardbaar, omdat de juridische persoonlijkheid van de U.L.B. niet meer in het gedrang kwam. Het was de Staat die zich bezighield met de benoemingen. De rector schreef naar het professorencorps en benadrukte drie punten. Ten eerste ging het om een voorlopige organisatie en werd er op de ruïnes van de U.L.B. geen nieuwe Universiteit geopend. Ten tweede had het conflict voornamelijk betrekking op de vrijheid van de Universiteit om in vacante posten te voorzien; de professoren die de nieuwe formule aanvaardden zouden de Raad niet afvallen. Ten derde diende een voldoende aantal leden van het professorencorps zich akkoord te verklaren.

De nieuwe formule verheugde de *Militärverwaltung* die er een mogelijkheid in zag om een beslissende invloed op het lot van de Universiteit uit te oefenen. Reeder uitte geen enkel bezwaar maar eiste dat de orde bij de hervatting van de lessen strikt gehandhaafd zou blijven. De gevangenen van Hoei zouden vrijgelaten worden; ze zouden hun cursussen kunnen hernemen. Nyns wees erop dat de medewerking van meer dan drie kwart van het onderwijzend personeel absoluut noodzakelijk was om verder te kunnen.

Prompt nam men een officieuze enquête af, waarbij 270 van de 298 professoren werden bereikt. Minder dan de helft van de professoren wilde de nieuwe formule aanvaarden. Men wilde de Raad niet afvallen, men vreesde dat de beslissing niet gevolgd zou worden door de gevangenen van Hoei en dat de nieuwe houding door de publieke opinie aanzien zou worden als camouflage. Nyns schreef daarop naar Reeder dat het akkoord van vier vijfden van de professoren nodig geweest zou zijn om de onderneming te laten slagen. Indien de gevangenen van Hoei vrijgelaten werden, zouden de gemoederen vanaf het einde van het academisch jaar kunnen bedaren.

Op 24 februari begaf een afvaardiging, samengesteld uit de rectoren van de drie andere Universiteiten en de voorzitter van de Universitaire Stichting, zich naar von Craushaar, teneinde de vrijlating van de in de citadel van Hoei opgesloten professoren te bekomen. Nyns steunde hun onderneming. Vanaf 25 februari versoepelt de houding van de bezetter: de arrestaties worden ongedaan gemaakt om het plan van Nyns gemak-

kelijker te doen aanvaarden. Commissaris Ipsen was ontmoedigd toen hij op 30 april 1942 zijn rapport opstelde. Mocht Nyns niet slagen, dan zou men zich buigen over de oprichting van universitaire cursussen door de militaire administratie. Ipsen was daar om drie redenen geen voorstander van. In '40, bij de heropening van de U.L.B., had men verklaard dat het om een proef ging; het land beschikte over onvoldoende bereidwillige elementen, en de ervaring in 1916 te Gent pleitte voor onthouding. Brussel was evenwel de geschikte plaats voor een universitair centrum in België, of, in de toekomst, in het grote Duitse culturele gebied.

Nyns kwam zijn belofte aan de Duitse administratie na en raadpleegde de universitaire autoriteiten: deze keer kreeg het plan niet eens een kwart gunstige antwoorden. Nyns deelde von Craushaar mee geen verdere stappen meer te zullen ondernemen bij het onderwijzend personeel: het wantrouwen tegenover de actie van de secretarissen-generaal was toegenomen, men eiste de intrekking van de benoeming van Jacob en consoorten, men maakte problemen rond de ordehandhaving die zich zou voordoen indien het conflict niet tegen de hervatting opgelost was. Von Craushaar vroeg Nyns zijn inspanningen verder te zetten tot augustus-september teneinde zijn plan van januari te doen aanvaarden en kondigde, in geval van een nieuwe mislukking, vergeldingsmaatregelen tegen de U.L.B. aan.

Op 11 juli informeerde Nyns het Bureau van de Raad van Beheer over zijn onderhoud met von Craushaar en vroeg of, onder de Duitse bedreigingen, de beslissing kon veranderen. Het antwoord was unaniem negatief. Nyns meldde von Craushaar dat hij geen nieuwe stappen zou ondernemen; het raadplegen van de professoren zou toch mislukken. Hem restte alleen de beveiliging van de installaties, zoals bibliotheken en wetenschappelijke uitrustingen. Hiervoor werd Nyns persoonlijk door Mgr. Van Waeyenbergh benaderd. Hij kaartte de zaak aan bij Reeder. Ze kregen voldoening. Twee personeelsleden bleven in de bibliotheken aangesteld en de uitrustingen werden behouden. Tijdschriften bleven de bibliotheek verrijken. Op 13 augustus 1942 sloot Reeder de Université Libre de Bruxelles ook officieel. De lange bedenkingstijd die hij aan de academische autoriteiten en aan de professoren had verleend, deed hen nog meer beseffen hoe belangrijk dit wetenschappelijk centrum voor de latere ontwikkeling van de culturele politiek van Duitsland werd geacht.

Het laatste rapport van Ipsen weerspiegelt zijn falen, dat mede te wijten was aan een passieve weerstand van Nyns, die de facto solidair met de U.L.B. was. Noch de studentenverenigingen, noch de Belgische Univer-

THIELEMANS

siteiten, noch zelfs de Vlaamse krachten hadden de *Militärverwaltung* gesteund, gewoon omdat het om een Duits initiatief ging. Het militair gezag had zelfs geen minimum aantal medewerkers gevonden. En dit terwijl Brussel, wereldstad, uitwisselingspunt tussen Germaanse en Latijnse culturen, de gedroomde ontwikkelingsbodem was voor contacten tussen deze twee werelden. De Brusselse Universiteit zou in de toekomst een tweetalige Universiteit moeten worden, en zelfs opleiden tot drietaligheid, wat uiteraard zou afhangen van de Duitse invloed op Belgisch gebied.¹

Noot

1. Dit hoofdstuk is geschreven op basis van het persoonlijk dossier van Marcel Nyns (A.G.R., *Papiers Nyns*, n° 152) en van de Duitse rapporten (A.U.L.B., 1ZZ/109).

Andrée Despy-Meyer

Professoren zonder leerstoel

De Duitse militaire autoriteiten hadden de beslissing van de Raad van Beheer van de Universiteit van 25 november 1941, om de cursussen op te schorten, niet verwacht. Commissaris Ipsen was overigens niet in Brussel aanwezig. Het is Dr. Petri, chef van de *Kulturabteilung*, die hem ervan op de hoogte bracht en hem verplichtte in alle haast uit Hamburg terug te komen. Op 26 november, de dag van zijn terugkomst, beval hij een circulaire te sturen aan alle leden van het onderwijzend personeel. Deze gelastte hen hun cursussen dadelijk te hervatten. Er werden berichten opgehangen om de studenten hiervan te verwittigen. Zijn bevel werd op 1 december via een persoonlijk schrijven aan elke docent afzonderlijk, herhaald. Elke professor moest een formulier invullen waarin hij ofwel verklaarde de lessen te hernemen op een aan te duiden datum, ofwel verklaarde dat hij dit weigerde. Het merendeel van de professoren antwoordde niet; sommigen weigerden schriftelijk. Van alle leden van het onderwijzend personeel aanvaardden slechts 19 hun cursus verder te geven; ze kregen daarvoor hun bezoldiging. Ze richtten zich rechtstreeks tot Commissaris Ipsen. Pas op 10 december kreeg de administratie van de Universiteit lucht van de zaak omdat ze opdracht kreeg hun wedden te betalen. Bij het doornemen van de namen constateert men dat deze 19 professoren en assistenten bijna allen deel uitmaakten van de Faculteiten Wetenschappen en Toegepaste Wetenschappen, en kan men veronderstellen dat ze positief antwoordden omwille van hun activiteiten en onderzoeken in hun laboratoria. Ondanks het feit dat er slechts 19 hun activiteiten verder wilden zetten, waren de discussies en onenigheden binnen het onderwijzend personeel toch nogal opgelopen.

Op 31 januari 1942, na de mislukte poging om het onderwijs opnieuw te organiseren, stuurde de commissaris een circulaire naar alle leden van het onderwijzend personeel. Hierin werd hen elke didactische activiteit verboden. Het was hen evenwel toegestaan hun laboratoria te bezoeken, maar alleen om hun onderzoek voort te zetten en niet om les te geven.

DESPY-MEYER

UNIVERSITE LIERE DE BRUXELLES.

Bruxelles, le septembre 1942

Monsieur le Professeur,

Par suite de la lettre de démission qu'il a adressée aux membres du Corps enseignant, le Commissaire auprès de l'Université ne vous autorise plus à fréquenter les locaux universitaires.

Si vous avez laissé dans vos bureaux ou laboratoires des objets qui sont votre propriété personnelle et que vous désirez reprendre, vous m'obligeriez en voulant bien m'indiquer par écrit quels sont ces objets et où ils se trouvent.

J'aurai l'honneur de vous faire connaître ultérieurement comment vous pourrez rentrer en leur possession.

Veillez agréer, Monsieur....., l'expression de mes sentiments les plus distingués.

LE SECRETAIRE DE L'UNIVERSITE,

A. MORISSENS.

A Monsieur le Professeur DEKKERS, René
Avenue Emile Beco, 102
Ixelles

Na de sluiting van de Universiteit wordt de professoren de toegang tot de lokalen ontzegd, september 1942.

De volgende maanden hoopte Ipsen dat hij het onderwijs nog zou kunnen organiseren voor het academiejaar 1942-43. Hij had hiervoor geprobeerd de Universiteit voorlopig te verstaatsen. Pas in augustus 1942 begreep hij dat dit niet zou lukken; hij 'ontsloeg' al het onderwijzend personeel, de 19 in functie gebleven personen inbegrepen. Voortaan hadden professoren, assistenten en vorsers geen toegang meer tot de Universiteit. De *Ecole universitaire d'Infirmières de l'hôpital Saint-Pierre* werd uitgezonderd en kreeg van de Duitse commissaris toestemming om verder te functioneren voor de opleiding van ziekenhuispersoneel.

Hierboven werd reeds aangehaald dat de bezetter sancties genomen had tegen de leden van de Raad van Beheer. Sommigen zaten gevangen in de citadel van Hoei, anderen hadden huisarrest. Bij diegenen die opgesloten waren in Hoei (van 10 december 1941 tot 1 maart 1942), dacht een zeker aantal, o.m. Gustave Charlier, Louis Blaes, Albert Dustin, Marcel Vauthier, Lucien Hauman en René Marcq na over de toekomst van de Universiteit. Ze stelden dossiers samen die ze bij de heropening van de Universiteit behandeld wilden zien. Deze voorstellen beoogden een vlottere werking en beter onderwijs. Al de daar opgeworpen ideeën werden achteraf in het grootste geheim door verscheidene van deze professoren, ditmaal in samenwerking met andere collega's (Frans van Kalken, Georges Smets, Jean La Barre, Jean Lameere en Pol Gérard), opnieuw onderzocht. Deze overpeinzingen zouden in mei 1943 leiden tot een serie dossiers, die als de *Entretiens de Huy* bekendheid kregen.

Aldus bleef het onderwijzend personeel in de drie jaren na de sluiting van de Universiteit verre van inactief. Sommigen dachten na over het uitzicht van de Universiteit na de bevrijding; anderen hielden zich bezig met hun studenten; nog anderen waren toegetreden tot diverse verzetsbewegingen of zouden daar op korte termijn voor kiezen. Velen zullen tijdelijk opgesloten worden in Hoei, of gedeporteerd worden naar concentratiekampen in Duitsland.

De professoren wisten dat ze op de solidariteit van hun collega's van de andere Universiteiten konden rekenen. In augustus 1942 publiceerden de professoren van de Gentse Universiteit een open brief, waarin hulde gebracht werd aan de handelwijze van de U.L.B.-docenten en waarin de saamhorigheid tussen de vier universiteiten geloofd werd. Meerdere professoren Wetenschappen van de U.L.B. hadden tijdelijk onderdak gevonden in Luikse laboratoria. Ten slotte betuigde de rector van de Universiteit van Leuven, Mgr. Van Waeyenbergh, meermaals op diverse gebieden een doeltreffende solidariteit met de U.L.B.

André Uyttebrouck

Voor de bedienden en technici gaat het leven verder...

Het lot van het niet-onderwijzend personeel verschilde wel wat van dat van professoren en assistenten. De verschillende perioden die de jaren 1939-45 kenmerken gelden ook voor hen. Voor de mobilisatiemaanden en het begin van de oorlog valt niets speciaals op te merken. Enkele medewerkers werden gemobiliseerd en sommigen werden krijgsgevangenen genomen en naar Duitsland gevoerd, met als gevolg dat bepaalde conciërges vervangen werden door hun echtgenotes. Er is evenmin veel bijzonders te melden voor de periode die ligt tussen het hernemen van de academische activiteiten, in september 1940, en de schorsing van de cursussen op 25 november van het volgend jaar. Het enige vermeldenswaardige feit is, dat enerzijds, in januari 1941, het personeel 'onder eed' moest bevestigen 'dat het besluit van 28 oktober 1940 betreffende de joden niet op hen toepasbaar was'. Anderzijds werden vanaf mei-juni 1940 drie bedienden van de Faculteit Geneeskunde, een assistent, een amanuensis en een medewerker, die belast waren met het onderhouden van de dieren die voor onderzoek dienden, door het Duitse leger opgevorderd. Ze werden ter beschikking gesteld van de *Hygienische Bakteriologische Untersuchungstelle* (Centrum voor Hygiënisch en Bacteriologisch Onderzoek), dat sinds 20 mei 1940 gevestigd was in de eveneens opgevorderde lokalen van de Faculteit in de Rijkswachtstraat (nu de Héger-Bordetstraat). Achteraf had de Universiteit veel moeite om van de bezetter de wedden van haar opgevorderde medewerkers terugbetaald te krijgen. In 1943 zal ze daar dankzij de tussenkomst van Commissaris Ipsen in slagen.

Vanaf 26 november 1941 beginnen de zaken anders te evolueren. Op 27 november hield voorzitter Frérichs via de noodprocedure voorzien in artikel 27 van de U.L.B.-statuten de drie hoge functionarissen, namelijk secretaris Albert Morissens, penningmeester Raoul De Saeyer en directeur van de Algemene Technische Diensten Paul Bervelt, in dienst voor de duur van de schorsing van de cursussen. Eigenlijk bleef al het administratief en technisch personeel in dienst. Niet lang daarna,

op 10 december 1941, toen de pogingen om de cursussen te hernemen mislukt waren, belastte de militaire administratie Commissaris Ipsen met alle normaal aan de Raad van Beheer van de U.L.B. voorbehouden bevoegdheden. Ipsen besloot meteen secretaris Morissens als enige tussenpersoon voor het personeel — waarvan het lot verder niet veranderde — te gebruiken.

Op dat ogenblik bestond het administratief en technisch personeel uit ongeveer 180 bezoldigden. Hier kwamen een zeker aantal loontrekken- de arbeiders en minstens een dertigtal schoonmaaksters, die net als de arbeiders per uur betaald werden, bij. Van de bezoldigden werkten er ruim vijftig in de Centrale Administratie (12 functionarissen of bedien- den op het Secretariaat, waarvan theoretisch de 6 bodes van de Faculte- ten en van de Handelsschool afhingen, 9 op de boekhouding, 6 op de aankoopdienst, 14 in de bibliotheek, 14 onder wie 3 technici op de algemene technische diensten). De anderen, meer dan 120 personen, werkten aan de Faculteiten. Deze groep bestond uit 11 of 12 bedienden, 28 technici, 59 assistenten, 21 amanuenses en 3 atelierchefs. De Facul- teiten Letteren en Wijsbegeerte, Rechten en de Handelsschool hadden ieder slechts één persoon (hun pedel) terwijl bij de faculteit Geneeskun- de en Farmacie 58 mensen in dienst waren. Bij de Wetenschappen waren er iets minder dan 40 en bij de *Ecole Polytechnique* 23. Al dit personeel werd dus, voor een paar maanden althans, aan het werk gehouden. Op 27 januari 1942 nam Commissaris Ipsen, die definief de hoop had opgegeven dat het onderwijs voor het einde van het academie- jaar zou hernomen worden, twee maatregelen die uiteindelijk niet té ongunstig waren voor de Universiteit: 1° hij stond de studenten toe examens af te leggen voor de Centrale Examencommissie; 2° hij liet toe dat laboratoria open bleven voor onderzoekswerk, maar niet voor pedagogische activiteiten. Waarschijnlijk, zoals secretaris Morissens in zijn rapport dat hij daags na de bevrijding opstelde, suggereert, was de welwillendheid van Ipsen te danken aan het feit dat hij, ondanks alles, hoopte het onderwijs voor het volgend academisch jaar te kunnen organiseren. In elk geval bleven de lokalen voor de studenten, die de bibliotheek konden bezoeken, en voor de professoren en het weten- schappelijk personeel, die in hun laboratoria mochten werken, toeganke- lijk.

Begin augustus, toen Commissaris Ipsen niet in Brussel verbleef, bes- loot de militaire administratie plotseling tot sluiting en eenvoudigweg tot de likwidatie van de Universiteit. Vertegenwoordigers van de Gesta- po meldden zich op 11 augustus op het secretariaat, met het bevel het personeel te verdrijven en alle gebouwen te verzegelen. Dezelfde dag

Les échanges de vues qui ont eu lieu entre MM. IPSEN et ROLOFF, d'une part, et Monsieur MORISSENS, de l'autre, ont abouti aux conclusions suivantes:

LICENCIEMENT DU PERSONNEL SUBALTERNE.

1° M. IPSEN est d'accord sur les deux propositions du l. de la lettre du Secrétaire n° 8231 du 2 septembre 1942:

ne pas envoyer la lettre de préavis au personnel maintenu en fonctions ni aux prisonniers de guerre.

2° Le Commissaire a reçu une lettre de la Croix-Rouge demandant s'il est d'accord sur la reprise par elle du personnel mis en préavis à l'Université.

Il a répondu à la Croix-Rouge en lui donnant son accord.

CONGEDIEMENT DU PERSONNEL SCIENTIFIQUE.

M. IPSEN accepte que le Secrétaire n'appose pas son contre-seing sur les lettres de congédiement.

Il demande de laisser en suspens l'envoi des lettres aux personnes prévues au lll.- 1° et 2° de la même lettre n° 8231.

CIRCULAIRES AUX ORGANISMES OCCUPANT CERTAINS LOCAUX.

Le Commissaire est d'accord pour différer l'envoi des circulaires AUX ORGANISMES installés dans les locaux de la Faculté de Médecine et aux Sociétés savantes qui ont déposé leurs livres à l'Université.

BIBLIOTHEQUE.

1.- Bibliothèque centrale

a) Deux employés subalternes peuvent être maintenus pour assurer la conservation des livres et poursuivre la constitution des collections de périodiques.

Ces deux employés dépendront directement du Secrétaire.

Na de sluiting van de Universiteit wordt de professoren de toegang tot de lokalen ontzegd, september 1942.

werd besloten het personeel, zowel onderwijzend als administratief, technisch of loontrekkend, te ontslaan. Alleen de Faculteit Geneeskunde ontsnapte dankzij haar bijzondere ligging en vooral dankzij haar banden met de Commissie voor Openbare Onderstand en met het Sint-Pieter-ziekenhuis, aan het verzegele. Secretaris Morissens en twee van zijn ondergeschikten vonden er tijdelijk onderdak. Een paar dagen later, bij de terugkeer van Commissaris Ipsen, wijzigde

de situatie zich lichtjes. De commissaris, nu officieel belast met het likwideren van de U.L.B., nam contact op met de drie hoofdfunctionarissen van de Universiteit die, van hun kant, tijdens de elkaar opvolgende besprekingen, trachtten om de verzegeling zo snel mogelijk te beëindigen en zo veel mogelijk diensten en bedienden aan het werk te houden. Op het einde van deze discussies werd de Universiteit niet echt 'gelikwid'erd', maar *gesloten sine die*. Een deel van het personeel behield zijn functie om het onderhoud van de lokalen te verzekeren. Een deel hiervan, het C.R.B.-gebouw, was trouwens bijna helemaal bezet door het Duitse leger.

De centrale bibliotheek werd gesloten. Maar onder het voorwendsel de andere wetenschappelijke, universitaire, of Koninklijke bibliotheken niet te schaden, mocht de interbibliothecaire uitleendienst blijven functioneren. Het bijkantoor aan de Hallepoort bleef eveneens open; de boeken en tijdschriften waren voor de artsen van Sint-Pieter immers onmisbaar. Aldus bleven 5 van de 14 medewerkers (onder wie 2 voor Geneeskunde) in dienst. Via de officiële interbibliothecaire weg, of via 'clandestiene' afspraken buiten de campus kon men een deel van de boeken aan professoren en vorsers van de U.L.B. uitlenen.

In totaal konden meer dan 50 administratieve en technische personeelsleden hun functie blijven uitoefenen. Naast de 5 reeds aangehaalde bibliothecarissen, bleven nog 4 bedienden op het secretariaat, 8 op de boekhouding en de aankoopdienst, 8 op de technische dienst en de algemene werkplaatsen, 9 huisbewaarders en een twintigtal technici en amanuenses in de Faculteiten, van wie 11 voor de Geneeskunde, aan het werk. Hier moet een vijftiental personen, die bezoldigd werden door 'speciale fondsen', aan toegevoegd worden. Onder hen bevonden zich 9 attachés van het 'Institut de Sociologie Solvay', waarvan men de Duitsers verzekerd had dat het helemaal autonoom van de U.L.B. werkte. Onder hetzelfde voorwendsel bleven het Bordet Instituut en de 'Ecole d'infirmières' actief: deze twee instellingen werden in theorie beheerd door de Commissie voor Openbare Onderstand en in werkelijkheid door hun respectievelijke comités (waarin de vroegere vertegenwoordigers van de U.L.B. ten persoonlijke titel bleven zetelen).

Het 'ontslagen' personeel kreeg zijn vooropzeg. Secretaris Morissens deed Ipsen toestemmen in een vervroegde pensionering voor alle bedienden ouder dan 60 jaar. Veel anderen konden in dienst gaan bij het Belgische Rode Kruis (een zeventigtal) of bij sympathiserende firma's, zoals de Solvay-groep; enkelen gingen op eigen initiatief naar verschillende privé-sectoren. Er moet gezegd worden dat ondanks de omstandigheden, geen enkel personeelslid dat in dienst gebleven was of dat bij

Bruxelles, le 4 août 1941.

NOTE SUR L'ORGANISATION DES CULTURES MARAICHÈRES
A AUDERGHÈM.

R 11

Les cultures de légumes étant faites par les soins et aux frais de l'Université, les produits lui appartiennent et elle seule en dispose.

Ces produits sont destinés:

- 1° en premier lieu, à l'approvisionnement du Restaurant de la Cité Estudiantine.
- 2° pour l'excédent, au personnel de l'Université et aux membres full-time du Corps Professoral.
- 3° pour l'excédent éventuel, la vente sera permise aux mieux des intérêts de l'Université, à un organisme d'utilité publique (Croix Rouge - Hôpitaux etc).

Le Secrétaire de l'Université fixe hebdomadairement le contingent et la répartition de la production entre ces catégories de consommateurs.

Un expéditeur, placé sous la direction de M. DE KEYZER, est désigné à Auderghem pour organiser les expéditions et contrôler les sorties de produits maraichers.

Pour chaque expédition et pour chaque destinataire, il établira, en triple exemplaire, un bordereau d'expédition, en se servant d'un carnet à duplicata.

Il remettra un exemplaire au camionneur pour être délivré au destinataire et recevra décharge du camionneur sur le feuillet fixe de son carnet.

Le troisième exemplaire sera remis hebdomadairement à la comptabilité après y avoir mentionné les prix d'après la mercuriale officielle (prix du producteur).

Monsieur MULLIE est désigné pour être expéditeur.

L'ADMINISTRATEUR DE L'UNIVERSITE,

F. Heger

F. HEGER

LE SECRETAIRE DE L'UNIVERSITE,

A. MORISSENS

A. MORISSENS.

Organisatie van groententeelten in de Massart Tuin, 4 augustus 1941.

het Rode Kruis werkte, naar Duitsland werd gedeporteerd voor verplichte tewerkstelling.

Daar het Duitse Commissariaat aan de U.L.B. door een besluit van Generaal von Craushaar op 5 september opgeheven werd, werden de bevoegdheden van Commissaris Ipsen op 1 oktober 1943 rechtstreeks overgedragen aan de militaire administratie, vertegenwoordigd door professor Petri, hoofd van de dienst *Kultur* Tot de bevrijding veranderde er niets in het dagelijks beheer van de Universiteit.

Gedurende de hele oorlogsperiode hielp de U.L.B. haar personeel om zich te bevoorraden. Er werden drie belangrijke maatregelen genomen. Ten eerste kregen enkele bedienden vanaf augustus-september 1940 toestemming om braakliggende gronden in de buurt van de Buyllaan te bebouwen, op voorwaarde dat ze dit buiten de normale diensturen deden Al snel nam de onderneming grotere proporties aan, en legden meer dan 130 personen, onder wie enkele docenten, zoals Georges Chiorodoglu, toen assistent, zich toe op het telen van aardappelen en groenten, op lappen grond van elk 150 m². De grastuinen en Solboschtereinen veranderden in groentetuinen. Weldra dienden de 'pachters' een nachtwacht (van 22 uur tot 6 uur 's ochtends) in te stellen, want er waren, zoals bij alle op deze wijze bewerkte parken en braakliggende gronden van de Brusselse regio, stropers in de buurt.

Ten tweede nam de Universiteit, die eigenares was van vele landbouwgronden in West-Vlaanderen, contact op met de pachtende landbouwers om haar personeel te voorzien van aardappelen. De actie startte in 1941 en werd tot lang na de bevrijding voortgezet. In principe konden alleen de leden van het administratief en technisch personeel en de voltijdse docenten van deze uitdelingen (aan zeer voordelige prijzen) genieten. Het rantsoen kwam overeen met 120 kg per gezinlid; een namenlijst uit 1942-43 noemt 203 begunstigden die 1 tot 8 rantsoenen kregen. In het totaal werden ongeveer 500 rantsoenen uitgedeeld. De recordhouders (8 rantsoenen) waren de professoren Albert Dalcq en Jean Pasteels, die ieder zes kinderen ten laste hadden. In het begin werd de bedeling georganiseerd door de centrale administratie van de U.L.B.. Na de sluiting, in augustus 1942, nam een speciaal daarvoor opgericht schijnorganisme, de *Groupement pour l'approvisionnement en pommes de terre* deze bedeling over, omdat de Universiteit, ten gevolge van de omstandigheden, niet meer officieel in staat was zich bezig te houden met haar vroegere personeelsleden.

Ten laatste maakte men vanaf augustus 1941 gebruik van de Massart Tuin. Onder het voorwendsel de procédés ter verbetering van de kwaliteit en het rendement van de groenteproductie te onderzoeken, onder

zeer officieel toezicht van de *Corporation nationale de l'agriculture et de l'alimentation* — *Groupement général Produits horticoles* en niet zonder een paar persoonlijke conflicten tussen de verantwoordelijken voor de tuin, professor Conard en Dr. De Keyser, werd anderhalve hectare besteed aan intensieve aardappel- en groenteteelt. Deze was bestemd voor het universiteitsrestaurant en voor de hierboven vermelde begunstigen. Men stelde pakketten samen die uiteraard varieerden naar gelang de seizoenen en bijna regelmatig aan de voltijdse bedienden en professoren verkocht werden. Enkele voorbeelden: op 8 augustus 1941 bestond een lot ter waarde van 11 F uit 3 groene kolen en 1/2 kg doperwten of snijbonen; op 11 en 12 november 1942 kreeg men een pak van 2 kg erwten voor 11 F; op 18 en 19 november 1942, 3 kg aardappelen voor 4,50 F.. Ook deze onderneming ging door tot na de bevrijding, ditmaal onder toezicht van het ministerie voor Ravitaillering. Bij de bevrijding mocht het in 1942 'ontslagen' administratief en technisch personeel, indien het wilde, opnieuw in dienst treden. Er werden meteen maatregelen getroffen om de bezoldigingen aan te passen aan de levensduurte.

André Uyttebrouck

Het patrimonium moet bewaard blijven

Het is nagenoeg onmogelijk het lot van het roerend en onroerend goed van de Universiteit tijdens de oorlog te beschrijven. De documenten die door de thesaurie en de boekhouding werden nagelaten, zijn gedeeltelijk onvolledig en als ze bestaan zijn ze zelden duidelijk. Het is zeer begrijpelijk dat men op het ogenblik van de confrontatie met de bezetter geen grote helderheid wilde invoeren. De verantwoordelijken van de instelling gaven toe dat ze helemaal niet beschikten over een serieuze raming van de reële waarde van het onroerend goed. Aangezien de U.L.B. vrijgesteld was van het betalen van grondbelasting, had ze het nooit nodig geacht een kadastraal inkomen van haar eigendommen op te stellen. In deze relatieve vaagheid is het lot van de universitaire gebouwen het best gekend.

Er valt voor 10 mei 1940 niets bijzonder te signaleren. Toen de militaire operaties in België begonnen waren, werden de cursussen geschorst en liep de Universiteit leeg. Diegenen die in de Cité logeerden gingen bijna allen weg, uitgezonderd enkele buitenlandse gasten die niet naar huis konden terugkeren. Als de Duitsers Brussel binnenvallen worden precies de lokalen van de Cité van de studenten als eerste bezet. Op 19 mei had het Rode Kruis geprobeerd om de hele installatie onder haar hoede te nemen, zoals voorzien was in het noodplan dat in werking moest treden bij een invasie. Het dacht er een onthaalcentrum voor vluchtelingen in te richten en had haar vlag op het gebouw laten hijsen. Maar tijdens de nacht van 19 op 20 mei werd een gedeelte ingenomen door Duitse militairen, weldra gevolgd door de hulptroepen en door de hele legeretros.

Gedurende een paar weken deelden het Belgische Rode Kruis en het Duitse leger de Cité. Dit ging niet zonder moeilijkheden; er was een gebrek aan bedden en daar werd hard om geruzied. De vluchtelingen keerden geleidelijk naar huis terug en het Rode Kruis besloot op 20 juni 1940 het studentenhuus in te richten als hulphospitaal voor de patiënten met hoofd- en zenuwonden. Diezelfde dag vorderde de militaire

macht het studentenhuus op; de verpleegsters van het Duitse leger zouden zich er vestigen.

De beheerders van de Cité stelden bij het hernemen van de cursussen een deel van het restaurant en van de keuken ter beschikking van de studenten. Hieraan kwam begin maart 1941 een einde. Omdat heel de Cité toen opgevorderd was door het Duitse leger dat er haar *Helperinnen* (vrouwelijk corps van telefonistes, door de Brusselaars 'grijze muizen' genoemd) logeerde, stond de Stad Brussel toe dat er in de Melkerij van Terkamerenbos een universitair restaurant werd geïnstalleerd. Deze voorlopige zaak werd in september 1942, toen nog gemiddeld 17 studenten haar dagelijks bezochten, gesloten. Het U.L.B.-bestuur richtte in *Villa Capouillet* ook een restaurant in voor het personeel van de U.L.B.. Herinneren we er hier aan dat de Cité van de studenten tot 1969, het jaar waarin de U.L.B. ze overnam, een autonoom organisme was dat bestuurd werd door een eigen Beheerraad. Tot het begin van de vijandelijkheden was het restaurant voorbehouden aan de studenten die in de Cité verbleven; ze werden door dienstmeisjes aan tafel bediend. Na de oorlog maakte men het restaurant ook toegankelijk voor het universiteitspersoneel en voor personen die geen kostganger waren. Pas in 1949 voerde men er zelfbediening in.

Na de bevrijding kon men de kamers en het restaurant niet direct vrij maken voor de personen die daar wettelijk gezien recht op hadden. De Cité bleef immers maanden lang bezet: eerst door het Engelse leger, daarna door een Hollandse civiele missie, en daarna opnieuw door het Engelse leger dat er een rusthuis voor verlofgangers van maakte. Ze kreeg pas eind oktober-begin november 1945 haar normale bestemming terug. Er dient vermeld te worden dat de beheerders van de Cité zowel voor als na september 1944 schadevergoeding voor de opvoeding kregen.

Voor de sluiting van augustus 1942 was de studentencité het enige bezette gebouw op de Solbosch. Aan de Hallepoort daarentegen werden veel lokalen vanaf 1940 ingepalmd. In het vorige hoofdstuk kwam de *Hygienische Bakteriologische Untersuchungsstelle* reeds ter sprake; dit laboratorium had zich in mei-juni 1940 in de lokalen op de derde en vierde verdieping van gebouw A gevestigd en had zelfs personeel van het Bacteriologie-laboratorium opgevorderd. In gebouw A bezette men tevens een garage (vanaf juni 1940), 4 zalen van de dienst Biochemie (op de tweede verdieping, sinds juli 1940) en 5 zalen van de dienst van professor Govaerts (op de derde verdieping, van oktober 1940 tot begin april 1941). In gebouw B vorderden de Duitsers de lokalen van de dienst Autopsie (vanaf mei 1940), een garage (vanaf juni 1940) en 7 zalen op

II. OCCUPATION DES BATIMENTS :

- A. Les services administratifs pourront rentrer lundi dans leurs locaux du Solbosch. Une levée partielle des scellés sera faite dans ce but.

Il faut prévoir l'occupation, par l'Armée allemande de tout le bâtiment à front de l'Avenue des Nations (sauf Bibliothèque) et une grande partie des bâtiments des Facultés des Sciences Appliquées et des Sciences.

Le contenu des locaux à occuper (sauf les meubles nécessaires à l'occupant) sera transféré dans des locaux qui échapperont à l'occupation.

Monsieur MORISSENS est prié de préparer un plan pour le transfert, ainsi que la liste du matériel demandant des soins d'entretien.

- B. des dispositions seront prises pour permettre le retrait des objets personnels appartenant à des membres du Corps enseignant. Une circulaire les en avisera en les priant de fournir par écrit des indications à ce sujet.

De bezetting van de gebouwen: verslag van het onderhoud Ipsen-Morissens van 22 augustus 1942.

de vierde verdieping (vanaf september 1940). Gebouw C werd vanaf september 1940 bijna helemaal bezet (de 5 bovenste verdiepingen en 2 kelders) door de medische diensten van het Duitse leger, dat er een waar hulphospitaal onderhield. Achteraf richtte dit *Sonderlazarett* ook de zalen van de bestaande onderaardse gangen onder de Waterloolaan in, omwille van de bescherming die ze konden bieden bij bombardementen.

Het is waarschijnlijk aan omstandigheden te wijten dat men in augustus 1942 de gebouwen van de *Ecole de médecine* niet verzegelde. Eerder werd reeds aangehaald dat bepaalde laboratoria en een bibliotheek, die voor de artsen van Sint-Pieter en voor de Duitse diensten van nut waren, mochten blijven functioneren. Van oktober 1942 tot mei 1944 werden wel enkele supplementaire lokalen geleidelijk bezet. Op 8 juni 1944, ten gevolge van de landing in Normandië, vorderde het *Sonderlazarett* massaal de vrij gebleven lokalen op en liet ze de U.L.B. nog slechts enkele zalen, waar het niet in beslag genomen materiaal lag opgeslagen. De Duitse bezetting aan de Hallepoort had één positief gevolg: gedurende de oorlog werden de gebouwen, dankzij de door de bezetter geleverde

kolen, normaal verwarmd.

De in augustus 1942 door de militaire administratie aangekondigde 'likwidatie' van de U.L.B. had de bezetting van alle gebouwen aan de Solbosch kunnen betekenen. In de praktijk kwam daar niets van terecht, zelfs toen de opvoedingen een ruime vlucht namen.

Het leger nam dus het hele C.R.B.-gebouw in (het huidig gebouw A), met uitzondering van de Bibliotheek. De administratie, die tot dan over het gelijkvloers van het centraal gedeelte van het gebouw beschikte, moest zich terugtrekken in het gebouw van de technische laboratoria. Ook het *Institut d'Education Physique* (het huidig gebouw E2) en het sportveld, waarover Commissaris Ipsen nochtans had toegezegd dat het nog gedeeltelijk ter beschikking bleef van de A.S.U.B. (*Association Sportive Universitaire de Bruxelles*) maar dat de sportofficier van de *Oberfeldkommandantur* weigerde te delen met burgers, werden bezet. Het gebouw voor Wetenschappen en Toegepaste Wetenschappen (het huidige U) bleef min of meer gespaard. De Duitse troepen namen alleen het *Musée de Minéralogie* (waarvan de collecties verhuisden) in om er een eetzaal en keukens in onder te brengen, terwijl in een paar lokalen op de laatste verdieping van de zuidvleugel, vroeger horend bij het laboratorium Radio-Electriciteit, een afluister- en opsporingseenheid geherbergd was. Deze werd op 1 april 1943 vervangen door een eenheid infanteristen, en daarna, eind juli 1944, door een Vlaamse SS-eenheid die in luttele weken meer plunderingen aanrichtte dan al diegenen die daar voor haar waren gehuisvest.

De bezetting ging gepaard met opvoedingen van bepaalde meubelen en apparaten, maar ook daar valt de balans eigenlijk nog mee. Sommige diensten hadden hun voorzorgen genomen en de kostbaarste apparatuur in veiligheid gebracht of teruggegeven aan de eigenaars, die ze ter beschikking van de U.L.B. hadden gesteld, zoals het N.F.W.O.. In mei 1944 schatte men de waarde van het opgevorderd of in beslag genomen materiaal (aankoop of huurwaarde) op 1.076.000 F (van toen). Hetgeen in de opgevorderde lokalen was gebleven, is niet meegerekend. Bij de bevrijding ging het Bureau van de Universiteit ervan uit dat er 2 à 3 miljoen frank nodig was om de gebouwen te herstellen en om de diensten opnieuw uit te rusten met materiaal dat voor onderzoek en onderwijs noodzakelijk was. Hiermee komen we bij de financiën.

Voor het academiejaar 1941-42 was er een budget van ongeveer 20.000.000 F opgesteld. Dit was iets uit evenwicht omdat de inkomsten op 20.160.000 F geraamd werden en er voor 20.594.000 F uitgaven voorzien waren. Deze cijfers bleven evenwel vrij vergelijkbaar met deze van 1939-40, daar men de invloed van de inflatie nog niet voelde. De

verwachte inkomsten bestonden voor 12.200.000 F (of 60% van het totaal) uit Staatssubsidies (wat drie vijfden was van wat de Staatsuniversiteiten kregen), voor 4.000.000 F (of bijna 20% van het totaal) uit collegelden, en de rest kwam uit effectenbezit, bankintresten en, in mindere mate (300.000 F) uit huurgelden.

Door de gebeurtenissen van november 1941 bleven de verwachte Staats-subsidies uit. De secretaris en het hoofd van de boekhouding van de U.L.B. ondernamen stappen -daarin gesteund door Commissaris Ipsen-bij secretaris-generaal Nyns van Openbaar Onderwijs. Dit leidde tot de storting van een som van 6.000.000 F in 1942. Bovendien aanvaardde Ipsen dat de studenten hun collegegeld terugbetaald kregen.

Eenmaal gesloten zou de Universiteit, officieel althans, alleen nog beschikken over de inkomsten uit haar patrimonium. De rekeningen voor 1942-43 melden voor 3.705.699 F inkomsten. 3.231.805 F kwam uit effectenbezit, 30.770 F uit intresten (komende van bankdeposito's en schuldvorderingen), 423.165 F uit 'normale' huurgelden en 19.959 F aan buitengewone inkomsten (waaronder 16.754 F huur van opgevoerde lokalen). Het bezit van effecten was de voornaamste officiële inkomstenbron tijdens de sluiting. Het bestond uit twee delen: dat van de U.L.B. zelf (dat 1.050.006 F opbracht in 1942-43) en dat van de *Fondation Hoover*. Deze laatste, wiens volledige naam *Fondation Hoover pour le Développement de l'Université de Bruxelles* was, werd op 7 mei 1926 (bij akte verleden voor notaris Hauchamps) opgericht. Het was een instelling van openbaar nut gesticht door de *Commission for Relief in Belgium*, met de bedoeling financiële middelen bijeen te brengen voor het onderwijs en het onderzoek aan de U.L.B.. Haar zetel was in Brussel gevestigd in het gebouw van de Universitaire Stichting, Egmontstraat nr. 11, en de stichting werd bestuurd door een Raad van Beheer met 9 leden (4 aangeduid door de U.L.B. en 5 door de *Commission for Relief*) De portefeuille bestond gedeeltelijk uit Belgische en gedeeltelijk uit buitenlandse (Engeland, de Verenigde Staten en Canada) beleggingen. Door deze in het buitenland uitgezette kapitalen konden de naar Amerika of Groot-Brittannië gevluchte U.L.B.-professoren tijdens de sluiting geholpen worden.

Buiten deze officiële inkomsten ontving de Universiteit ook discrete, zelfs clandestiene, schenkingen, om steun te verlenen aan bepaalde door de Duitsers weggestuurde bedienden of (in 1942) aan de 'ontslagen' leden van het onderwijzend corps, die reeds sinds eind 1941 geen bezoldiging meer gekregen hadden. Paradoxaal genoeg ontvingen de professoren die vanaf 1940 door de Duitsers geschorst waren als zij in België verbleven officieel een bezoldiging omdat ze ter beschikking

Dans l'ensemble, le budget qui se montait en 41-42 à 20.160.000 francs a été ramené au total de 3.400.000 francs.

II. DEPENSES

L'enseignement étant suspendu, nous avons divisé les dépenses en quatre chapitres.

Nous n'avons pas prévu de rubrique immobilisations, ni frais d'enseignement. Au budget précédent les totaux de ces chapitres s'élevaient respectivement à 275.000 et 16.051.000 frs.

A.- <u>CORPS ENSEIGNANT</u>	Prévisions <u>1942-43</u>	Budget <u>1941-42</u>	Comptes <u>1940-41</u>
1. <u>Traitements</u>	718.000	10.700.000	10.047.456
2. <u>Pensions</u>	122.000	1.150.000	1.163.806

Nous avons prévu les rémunérations que nous sommes autorisés à verser aux Professeurs suspendus, ainsi que les primes aux caisses de pensions relatives à ces émoluments, et les suppléments d'allocations attribués antérieurement pour l'Université à certains Professeurs pensionnés.

L'autorité allemande nous a prescrit de continuer, jusqu'à nouvel ordre, le paiement du traitement de certains Professeurs autorisés. N'ayant aucune donnée précise quant à la durée de ces paiements nous les inscrirons en dépenses extraordinaires et n'avons prévu de ce chef aucune somme au budget.

B.- <u>PERSONNEL</u>	Prévisions <u>1942-43</u>	Budget <u>1941-42</u>	Comptes <u>1940-41</u>
I. <u>Traitements</u>			
a) Secrétariat	170.000	320.000	367.555
b) Comptabilité & Achats	330.000	555.000	544.670
c) Bibliothèque	190.000	435.000	401.708
d) Services Techniques	200.000	272.000	245.844

Le personnel a été fortement réduit quant au nombre. Le taux des traitements a été maintenu, sauf qu'aucune augmentation pour ancienneté n'a été allouée.

gesteld waren. Ze kregen zo 80% van hun laatste wedde. Maar diegenen die tot 25 november 1941 in dienst gebleven waren, verloren hun officiële inkomsten. Ze overleefden dankzij de rijke sympathisanten van de U.L.B., zoals de familie Solvay; dankzij tijdelijk aangegane leningen bij de *Caisse d'Avances et de Prêts*, dankzij de Commissie voor Openbare Diensten (die de wedde van enkele bedienden van de Faculteit Geneeskunde voor hun rekening nam, evenals de aan aspirant-geneesheren en bepaalde ziekenhuisartsen toekomende vergoedingen); dankzij het *Institut de Sociologie* en het *Institut de Physiologie Solvay* die hun eigen inkomstenbronnen hadden, enz. Een besluit van de Raad van Beheer van 9 september 1944 zegt dat er later zal worden afgerekend, maar deze belofte is niet gehouden, wat ons in het ongewisse laat over het werkelijk bedrag van deze hulp. Men weet wel dat verscheidene van deze weldoeners zoals Ernest-John Solvay, Emile Tournay-Solvay en baron Hankar, eind 1944-begin 1945 de geleende bedragen aan de U.L.B. schonken. Vermelden we nog dat de Universiteit ook tijdens de sluiting legaten bleef ontvangen. Ze moest echter wachten op de bevrijding om de toelating van de regering te krijgen, die wettelijk vereist was om ze officieel te mogen ontvangen.

Globaal en achteraf bekeken moet men toegeven dat het lot van de U.L.B. veel slechter had kunnen zijn. Het vanaf november 1941 gevoerde verzet, pure provocatie in de ogen van de vijand, had heel wat scherpere reacties kunnen opleveren. Men had alle gebouwen kunnen opvorderen, het patrimonium in beslag kunnen nemen, de studenten en de personeelsleden van de 'rebelse' Universiteit de verplichte tewerkstelling kunnen opleggen of zelfs massaal kunnen deporteren, enz.. Geen enkele van deze extreme maatregelen werd getroffen. Hierbij moeten we ons afvragen of de houding van de militaire administratie door de echte en harde nazi-leiders niet als laks werd aanzien. En, zonder iemand te willen rehabiliteren, kan men de verbazing en bitterheid van personen als Ipsen en Petri over de permanente vijandigheid die de U.L.B. jegens hen sinds het einde van de vijandelijkheden toonde, trachten te begrijpen. In hun ogen, en zonder hen in iets gelijk te willen geven, was ze waarschijnlijk — om het met Generaal von Falkenhauzens woorden te parafraseren — een 'ondankbare Universiteit'.

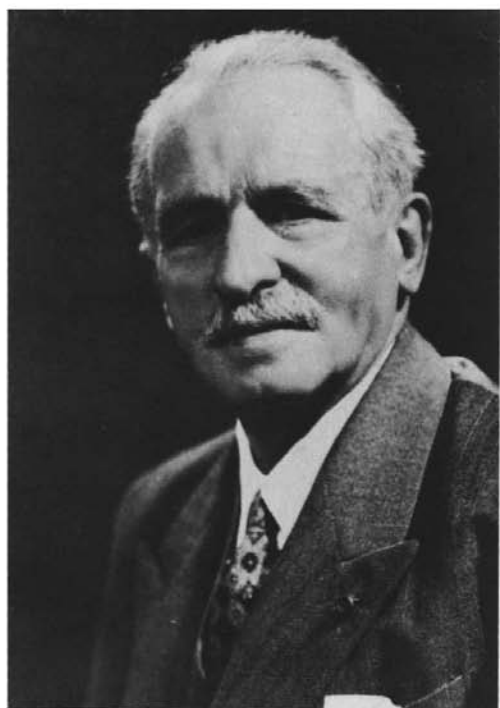
Links: Uitgaven en inkomsten op de begroting van 1942-1943.

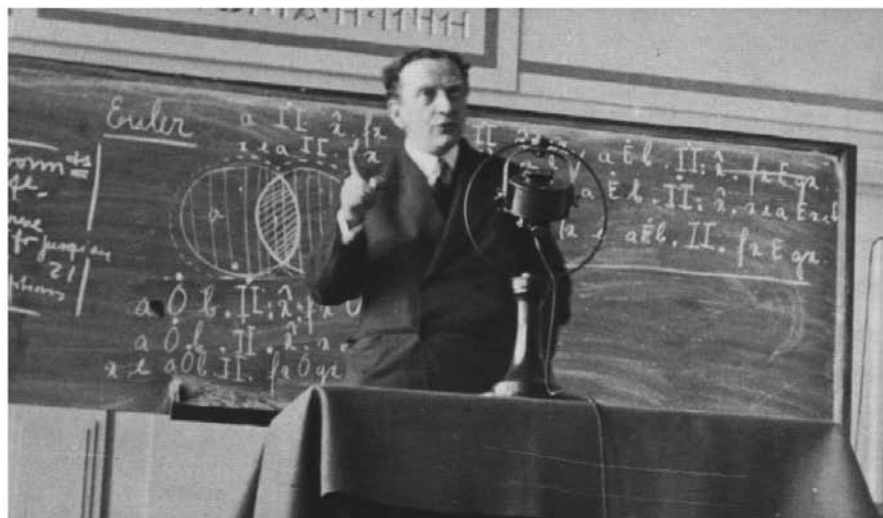
1. De exodus: studenten ingekwartierd in Gers, 1940.

2. De square Groupe G, pleisterplaats van een Belgische legereenheid, 1940.

3-4. Henri Grégoire (3) en Marcel Barzin (4), professoren aan de Faculteiten der Letteren en Wijsbegeerte en Rechten, medeverantwoordelijken voor het *Manifeste du Flambeau* van oktober 1939.

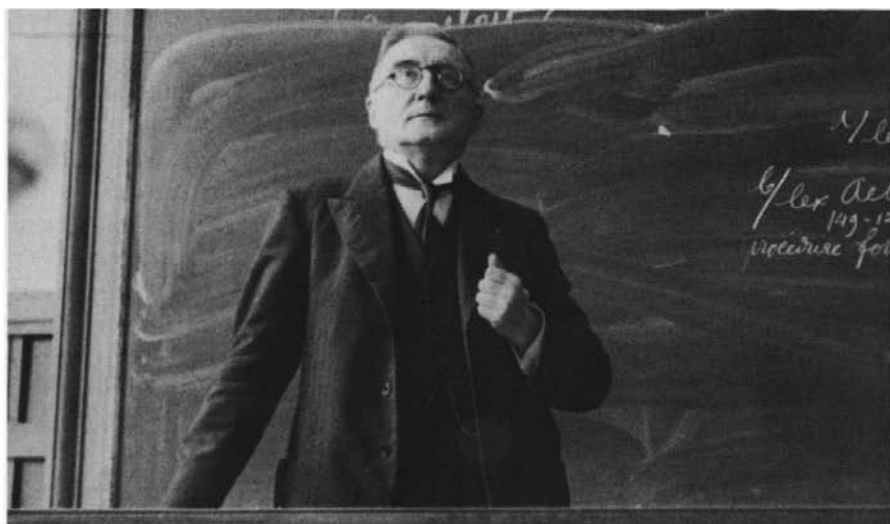

5. 'De Duitse collaboratie aan de U.L.B.': in het midden, G.A. Walz, de eerste commissaris, 1940-1941.

6. René Dekkers, professor aan de Rechtsfaculteit, verleende zijn medewerking aan het Bestuur van de Universiteit voor onderhandelingen met de vertegenwoordigers van de Duitse macht, 1940-1941.

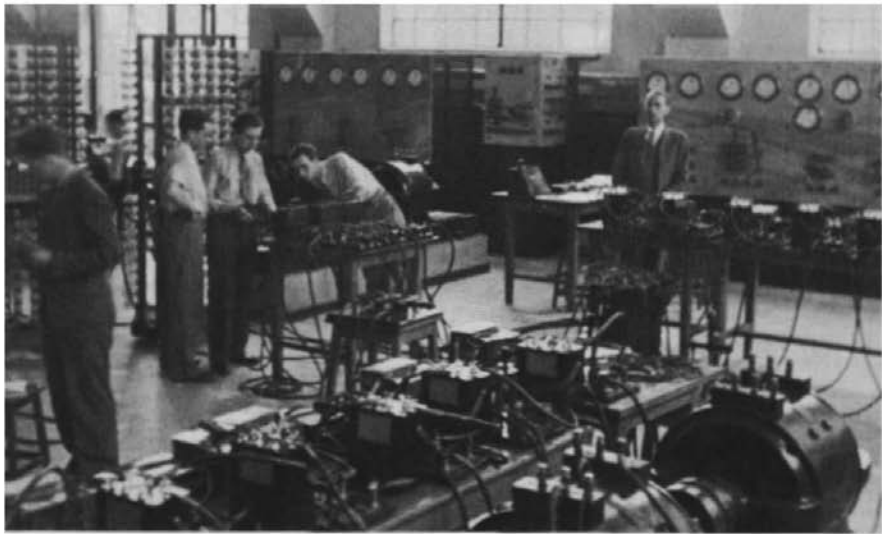
7. Georges Smets, professor van de Faculteit der Letteren en Wijsbegeerte en van de 'Ecole des sciences politiques et sociales', zal door de Duitse bezetter worden ontslagen, 1941.

8. Alexandre Pinkus, professor van de Faculteit Toegepaste Wetenschappen, wordt conform aan de anti-joodse verordening van 28 oktober 1940, op 25 juli 1941 definitief uit het onderwijzend personeel gesloten.

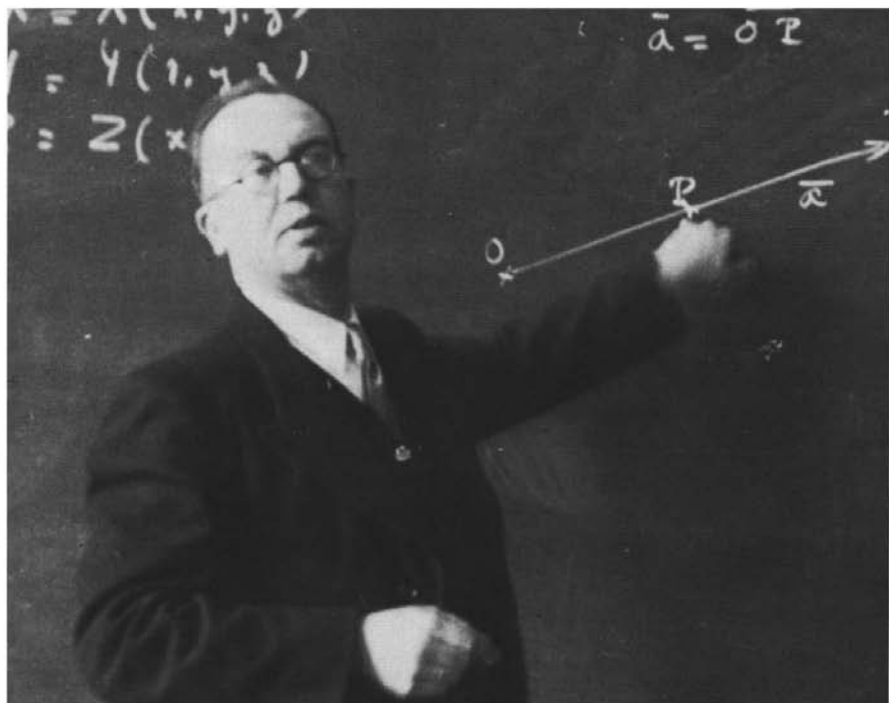
9. Charles Chargois, professor in de Wetenschappen en de Toegepaste Wetenschappen, verliet wanneer hij een Duits uniform in de zaal zag, ostentatief het auditorium, 1940-1941.

10-11. Voor de studenten gaat het leven verder in de werkzalen (Toegepaste Wetenschappen) (10)... of op de daken van de Universiteit (1ste kandidatuur Wiskunde-Fysica, op 10 juni 1941) (11).

12-13. Charles Frérichs, voorzitter van de Raad, en Frans van den Dungen, rector, kondigden commissaris Ipsen en de studenten de opschorting van de lessen aan.

14-15. Albert Dustin, voorzitter van de Faculteit Geneeskunde (14) en René Marcq, erevoorzitter van de Universiteit (15), zullen met een aantal anderen tot 1 maart 1942 opgesloten zitten in de citadel van Hoi.

16-17. Ontvangst van studenten in de Geneeskunde aan de Universiteiten van Luik, 1942 (16), en Leuven, 1944 (17).

18-19. De spanning op de clandestiene cursussen: een praktisch werkcollege dierkunde in een privé-'laboratorium' (18) of een les in beschrijvende meetkunde gegeven door een studente (19), 1941-1942.

20-21. Het Duitse zicht op het dagelijkse leven: de Universiteit wordt het decor voor een modefoto (20) ...en achter de coulissen bevoorraadt men zich met kolen (21), 1942-1943.

22. Albert Morissens, secretaris van de Universiteit, verzekerde het beheer van de Universiteit en van de gebouwen.

23. Onder de goederen die de Universiteit gebruikte voor groententeelt ressorteerde ook de Massart Tuin, 1941.

24. Tussen de 'Etudiants Socialistes Unifiés' zaten toekomstige verzetsstrijders, 1937.

25. Richard Lipper, student van de Handelsschool, werd op 17 februari 1944 wegens weerstandsactiviteiten gefusilleerd.

26. De lokalen werden niet gebruikt waarvoor ze bestemd waren; uiteindelijk werden ze door de Duitse troepen verlaten.

27. De U.L.B. kan weer met open vizier strijden: op de eerste officiële uittocht ging de studentenstoet naar het graf van de Onbekende Soldaat, 1944.

28. Jacques Cox, vertrokken om vanuit Engeland te kunnen strijden, zal de eerste rector van de bevrijde Universiteit worden, 1944.

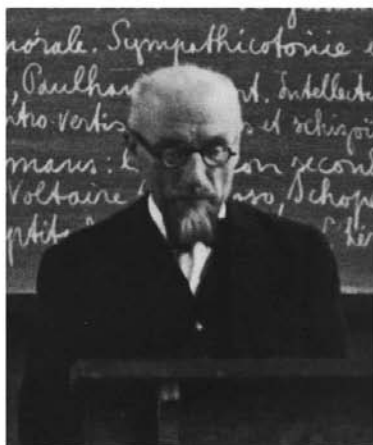
29-30. Charles de Gaulle en Winston Churchill, getooid met de kentekenen van een Doctor Honoris Causa, 1945.

31. Het Nederlandstalige programma van 1941-1942.

32. Auguste Ley, professor in de psychologie, verbonden aan de Nederlandstalige voorbereidende kandidatuur in de Rechten, die afhing van de Faculteit Letteren en Wijsbegeerte.

Hoofdstuk 4

Het engagement

José Gotovitch

Vele vormen van universitair verzet

In de hierna volgende bijdrage worden een aantal namen geciteerd. Soms ontbreekt de verwijzing; dit gebeurt uit plaatsgebrek. We wilden op de beschikbare plaats liever het kader verbreden en uitleggen hoe veelsoortig het verzet aan de U.L.B. was en op welke terreinen de verzetsstrijders, die daarvoor een voorbeeldige inventiviteit aan de dag legden, allemaal opereerden. Ten slotte moest er een keuze gemaakt worden. We weten maar al te goed dat deze bijdrage niet alle interessante aspecten kan bevatten; wij trachtten de materie zo onpartijdig mogelijk te behandelen.

Verzet is geen gezegende toestand, noch een automatisme. Men glijdt er niet ongemerkt in. Een bewuste daad, een weigering, kondigt het begin aan. De sluiting was zo een daad, collectief gepleegd, maar gedragen door elke hoogleraar die individueel de verantwoordelijkheid nam zich tegen de dwang van de Duitsers te verzetten.

De Universiteit erkende dit en vierde de protagonisten door in 1946 meer dan 300 Verzetsmedailles toe te kennen aan al diegenen die geweigerd hadden hun onderwijs verder te zetten. Dit gebeurde voor de grote stroom van onderscheidingen die achteraf deze blijken van erkenning in waarde deed verminderen. Onder de personen die een onderscheiding ontvingen, waren 24 assistenten en werkleiders, die de clandestiene cursussen hadden georganiseerd. De Universiteit wilde 170 anderen, studenten, anciens, leraren uit het secundair onderwijs, kaderleden en functionarissen op dezelfde manier bedanken.

Na de vrijwillige sluiting vormden de clandestiene cursussen inderdaad de voortzetting van dit institutioneel verzet. Doch toen de U.L.B. uiteindelijk gesloten was, heeft men zich dan nog verzet, vanuit en volgens het karakter van het huis, zich vastklampend aan haar of aan haar tradities? Door deze vraag te stellen begaat men geen onrechtvaardigheid tegenover de hierboven genoemde medaillehouders, die als verzetsstrijders tussen de leden en oud-leden van wat men toen nog niet de universitaire gemeenschap noemde, worden erkend. Het is sreen een

historisch probleem te stellen dat ons zal helpen het fenomeen beter te vatten. Dit gaat verder dan het verduidelijken van omstandigheden die aanleiding geven tot vieringen; dit gaat verder dan het bevestigen van bepaalde in het collectief geheugen gevestigde beelden.

Verscheidene balansen, die kort na de oorlog door de Universiteit werden opgesteld, laten ons toe sommige aspecten van het fenomeen 'verzet' te meten. Doch de in de balansen gebruikte gegevens verschillen van tekst tot tekst. Daardoor baseren we ons eerst en vooral op een onweerlegbaar gegeven: het aantal slachtoffers: 19 leraren en ziekenhuisartsen werden gedeporteerd, 11 werden gevangen gezet, 4 van hen werden gefusilleerd of onthoofd en 2 stierven tijdens de deportatie. Onder de 205 'ten gevolge van oorlogsfeiten' overleden studenten en oud-studenten, werden er 33 gefusilleerd, onthoofd of opgehangen; 71 stierven in de kampen. 136 studenten en oud-studenten zijn politieke gevangenen geweest. Een andere telling meldt 47 slachtoffers van de van 1939 tot 1941 ingeschreven studenten. Het administratief en technisch personeel telt 25 verzetsstrijders, van wie 5 gevangen werden genomen en 2 overleden tijdens de deportatie. De U.L.B. staat verder 17 maal tragisch vermeld op de grafzerken van de Nationale Schietbaan.

Deze sombere rekening toont de omvang van het verzetsfenomeen in de invloedssfeer van de U.L.B.. De omgekeerde proef, gedaan door Dirk Martin in het volgende hoofdstuk, bewijst ongetwijfeld dat het hier zeker niet gaat om een accidentele of een marginale generische oriëntatie. Men moet er geen geheim van maken dat bij het verzet, aan de Universiteit zowel als over het hele land, slechts een beperkt deel van de bevolking betrokken was. Dossiers, enquêtes laten blijken dat het perfect mogelijk was de jaren '30 en de oorlog aan de U.L.B. door te komen zonder onderdeel te worden van haar onstuimige geschiedenis. Het is dan ook des te belangrijker om dat wat begrijpbaar is, uit te leggen, en het fenomeen verzet niet te herleiden tot een zinloze opsomming.

Om een universitair verzetsnet op te sporen, moet men de activiteiten van vroeger bestaande organisaties volgen, of de oprichting van ideologische, culturele of professionele netwerken traceren. Deze zijn grotendeels gebaseerd op een modieus maar degelijk concept, dat van de generatie, hier zelfs van het promotiejaar. Door de opnieuw geraadpleegde archieven en door de nieuwe, ter gelegenheid van deze viering, georganiseerde enquête, komt een veelheid van verzetsvormen en -organisaties aan het licht. Diegenen die zich engageerden, toonden door hun antwoord op de vragenlijst nieuwe verbanden tussen hun activiteiten en

de Universiteit. Het is een bijzonder gevarieerd palet dat van de *Groupe G*, terecht zeer bekend en veel geciteerd, naar de *Service Hotton* en de *Partisans Armés (P.A.)*, over het *Front de l'Indépendance (F.I.)*, het *Mouvement National Belge (M.N.B.)*, de *Armée Secrète Comète*, de *Organisation Militaire Belge de la Résistance (O.M.B.R.)*, verschillende inlichtingendiensten, verscheidene clandestiene kranten, nogal onverwacht tot aan de *Mouvement National Royaliste* gaat, wat bewijst dat de keuze voor clandestien engagement heel wisselvallig was. Er is verscheidenheid, maar ook geografische verspreiding: de studenten en anciens van de Universiteit opereren van Antwerpen tot Doornik en van Aarlen tot Soignies.

Ideologische affiniteiten spelen een zekere rol, maar dat alleen drijft de studenten niet tot verzet. Heel wat studenten zijn verwant met of lid van de *Parti Ouvrier Belge (P.O.B.)*, komen in de *Groupe-G* samen met Jean Burgers, die een van hen is. Zo zitten vele anderen ook bij de A.S.. Wat de liberalen betreft: velen zijn bij het *Légion Belge*, voorloper van de A.S. en uiterst rechts geörienteerd, anderen zijn bij het F.I., dicht bij de communisten.

Toch zijn enkele logische verbanden zeer duidelijk zichtbaar. Polytechnici en artsen onderscheiden zich door een professionele sociabiliteit en vertrekken van generatiestructuren. De studentenleiders van de A.G., het *Librex* en de Faculteitskringen, die zij aan zij de politiek rusteloze jaren tussen de Spaanse Burgeroorlog en de bezetting meemaakten, groeperen zich eveneens generatiegewijs, maar zijn lid van heel verschillende wetenschappelijke disciplines. Verder behouden de *Etudiants Socialistes Unifiés* (ook na de breuk het label van de communisten) én hun samenhangigheid én hun structuren in dienst van de politiek van de *Parti Communiste Belge (P.V.B.)*, en later van het F.I.. Zij waren sterk geëngageerd en hadden in de tijd van het Russisch-Duits niet-aanvalspact ervaring opgedaan, omdat ze hun organisatie toen als een belegerde vesting beschouwden. Zo worden drie belangrijke verzetskernen, die regelmatig contact met elkaar hebben, opgericht: de *Groupe G* de *Service Hotton* en het vage *F.I. (E.S.U., P.A., Médecine Libre, Justice Libre)* ondersteund door de P.C.B.

De E.S.U. manifesteert zich als eerste op clandestiene wijze: ze begroet de opening in november 1940 met een pamflet dat haar dubbelzinnige positie uitdrukt. Ze klaagt de willekeur en het obscurantisme aan van maatregelen die tegen professoren en joodse advocaten genomen worden en roept op tot de verdediging van het Vrij Onderzoek tegen elke poging tot onderdrukking. Daarbij gaat ze het Engelse imperialisme te lijf. De E.S.U. veroordeelt de anglofilie, die volgens haar blijkt uit de

optocht van 11 november. Dit is juist het gebeuren waardoor honderden U.L.B.-studenten, gemobiliseerd door mondelinge oproepen uitgaande van enkele Faculteitskringen, op straat het begin van overtuigend verzet tegen de bezetting hadden getoond. De E.S.U. staat echter niet alleen. Eén van haar verantwoordelijken, Jacques Leten, is voorzitter van de *Cercle de Droit*, en dus lid van het bestuurscomité van de A.G.; zijn relatie met de anderen is uitstekend. In de Wetenschappen, Rechten, Politieke Wetenschappen en Polytechniek beschikt de E.S.U. over actieve kernen waarin enkele assistenten en vorsers tussenpersoon spelen voor Paul Libois, die verantwoordelijk is voor de Brusselse communistische intellectuelen. In de Geneeskunde treden de laatstejaarsstudenten toe tot een kern van artsen, vooral rond René Dumont, die hun invloed doen gelden in Sint-Pieter en Brugmann. Zo wordt een zeer actieve verpleegsterskring op haar beurt 'besmet': ze worden specifiek belast met de studie van de standaardwerken van het marxisme...

De oorlog wordt verwarder als Rusland erbij betrokken raakt. In die verwarring roept de E.S.U. in september 1941 en in aansluiting op het *Front de l'Indépendance*, via haar eerste clandestien orgaan *L'Étudiant* op tot het oprichten van een *Rassemblement Étudiantin* (R.E.). De R.E. zal bij de sluiting van de *Université Libre*; de sluikkrant die zij uitgeeft vanaf januari 1942 en waarin zij de aanhoudingen van Mardulyn, Servais en des Cressonnières aanklaagt en de sluiting van de Universiteit roemt, de steun krijgen van de leiders van de A.G.. In 1943 zal de R.E. de studenten ervan trachten te weerhouden de oproepen tot verplichte tewerkstelling te beantwoorden.

Maar wanneer de Universiteit sluit, situeert de essentiële strijd zich reeds op een ander terrein. Dit wordt geïllustreerd door de lotgevallen van Reine Borms, die in oktober 1941 bij de E.S.U. aan de U.L.B. komt, en die de R.E. 'exporteert' naar de Luikse Universiteit, voordat ze de wapentransporten voor de P.A.'s Haroun Tazieff en Robert Lejour verzekert.¹ Deze laatste, een aan de U.L.B. afgestudeerde advocaat en commandant van de Luikse P.A., werd na een opzienbarend proces, dat leidde tot verwarring bij zijn rechters, op 31 augustus 1944 in zijn cel vermoord. Hij had de balie vrijwillig verlaten voor het gewapend verzet. Wanneer de Communistische Partij in 1941 haar eerste directe actie-kernen opzet tegen de bezetter en zijn collaborateurs, richt hij zich tot enige 'technici' en vraagt hij hen brand- en brisantbommen ineen te knutselen. Doch deze artsen, ingenieurs en scheikundigen zullen zelf in stadsguerrilleros veranderen en door hun actie m.i. het beste voorbeeld leveren van een organisatie die generaties en ideologische affiniteit verbindt. Dit concept van samenhang via de generaties kan uit het

DU
JANVIER 1942

L'UNIVERSITÉ LIBRE

ORGANE
RASSEMBLEMENT ESTUDIANTIN BRUXELLOIS

1942

Avec l'Année apparaît notre journal
L'espoir qu'elle suscite dans les
cœurs nous donne une énergie nouvelle.
**Éditorial de l'Université Libre de
Bruxelles.**
nous sal. ms la lutte des soldats ali-
liés sur les fronts de Lofie, de Russie
et du Pacifique.

nous saluons les peuples opprimés
combattent pour leur libération.
nous saluons nos compatriotes qui dans
les usines, sur les voies de communica-
tions et à tous les postes de la vie pu-
blique sabotent l'organisation ennemie.
Nous saluons nous aussi et avec de
nouvelles ardeurs dans la bataille qui se
mène au monde les hommes libres
sans frontières d'asservissement.

Déjà la répression nous frappe. Des
membres du Conseil d'Administration de
notre Université sont emprisonnés pour
avoir défendu devant les tribunaux leur
devoir asservissement.

Le président de l'Association Gé-
nérale des Étudiants Jean Harduyn est
arrêté pour avoir, en dehors de toute ac-
tion partisane, présidé à l'organisation
facultaire du corps étudiantin.
Son camarade de Comité Jean Servais
subit le même sort!
Plusieurs dizaines d'étudiants ac-
cusement, à titre d'otages, les trains
militaires.

Le pouvoir allemand, s'attaquant à des
personnes qui n'ont à se reprocher que
leur fièvre conceptions du rôle de diri-
geant ou d'étudiant de l'Université libre
et présente en somme déclaré de toute
culture; il confirme ce que nous savions
Défendre la Libre-Presse n'est aujour-
d'hui combattre l'occupant.

Devant ses inquiétudes Jean Harduyn
sera accompagné de la confiance et de
l'amitié de ses 3.600 camarades.
Il leur dira pourquoi les dehors de
toute action partisane, l'Association
Générale s'est trouvée aux côtés des
autorités académiques pour défendre
nos libertés universitaires.

Il leur dira avec l'objectivité mais
aussi avec l'énergie qui le caractéri-
sent.

Notre tâche à nous est différente,
nous ne voulons voir dans les événements
universitaires qu'un chaînon de conflit
général et à l'occasion d'amener de nou-
velles couches d'étudiants à la lutte
antifasciste sur le front intérieur.
C'est le raison d'être du Rassem-
blement étudiantin et de son organe.
Le 28 mai 1940, l'armée belge a capi-

tulé mais la paix n'a pas été signée.
Hitler le rappelle constamment à notre
attention par le maintien de la plupart
de nos prisonniers dans les camps, par
les fusillades d'otages par les spolia-
tions arbitraires sur notre territoire.
Soldats ou G.R.A.B. lors de l'inva-
sion nous restons soldats aujourd'hui.
Nous ne sommes tenus par aucun traité
ni aucun devoir moral à signer un occu-
pant qui répédie ses engagements signés
à nous appliquer ses méthodes de ter-
reur totale.

L'épreuve nous a rapproché libéraux,
Socialistes, Communistes, sans partiés,
nous avons franchi nos différenciations
politiques et philosophiques.

Nous nous sommes unis pour résister.
La confiance et la compréhension
mutuelle qui nous anime survivent à la
victoire de notre cause.

En attendant que nous puissions
du Rassemblement Étudiantin, une autre
publique d'autre part, nous nous occupons
une action forte et efficace.

Nos cadres, se sont levés de toutes
les organisations universitaires illé-
gales.

Mais ce sont aussi tous les autres
étudiants qui éloignés de l'Université
jusqu'à présent trouvent dans nos
raison de combattre votre cause accu-
fier!

De strijd van de studenten in het eerste nummer van l'Uni- versité Libre, januari 1942.

abstracte gelicht worden als men de namen nagaat; dat is tevens de
hoofdrede waarom hierna zo veel namen genoemd worden. Maar de
U.L.B. staat centraal in alle convergenties.

Als eerste amateur-chemicus vervaardigt de vroegere chirurg van de
Internationale Brigades in Spanje, René Dumont, een bom, die op
2 oktober 1941 ontploft in het vrijmetselaarslokaal in de Lakensestraat,
dat opgevorderd werd door Rex voor zijn Oostfrontvrijwilligers. Maar
successen en catastrofes volgen elkaar op. Advocaat Albert Depelsenai-
re en student geneeskunde Eugène Soumenkoff worden in oktober 1941
opgepakt na een mislukte operatie tegen vrachtwagens van de *Wehr-
macht*. Er zijn ook materiële catastrofes, want af en toe ontploffen de
geïmproviseerde labo's. Daarom laat Dumont het over aan Jean Guillis-
sen, assistent Toegepaste Wetenschappen, die in 1940 tuit Zwitserland
terugkeerde. Met deze laatste treden de promoties van de Polytechnici
van 1936 en 1937 in actie. Emile Altorfer, Louis Orfinger en Jacques

Grippa zijn studiegenoten van Guillissen en zijn samen met hem lid geweest van de E.S.U.. Grippa heeft als belangrijke verantwoordelijke van de Brusselse P.C., de eerste kern van 'terroristische' intellectuelen georganiseerd. Na de aanhoudingen van oktober is hij bij de Duitsers te bekend geworden; hij zal eerst in Verviers verblijven en in 1943 terugkeren naar de nationale directie van de P.A.. De vriendin van Guillissen, Fel Lewin, oud-studente Filologie, is de zus van Rosine, studente Politieke Wetenschappen en verantwoordelijke van de E.S.U. en de R.E.. Het stel is goed bevriend met de Orfingers. In 1941 werkt Louis Orfinger bij Bell in Antwerpen. Zijn echtgenote, Régine Karlin, U.L.B.-advocate en toekomstige 'Commandant Partisan' in Namen, koopt aan de haven kilo's kali, en samen brengen ze die naar de Boondaalsesteenweg. Daar vervaardigt hun vriend Guillissen verscheidene bommen, waaronder de bom die ontploft als de Oostfrontvrijwilligers op 8 maart 1942 voorbijkomen. In Brussel sluit Emile Altorfer al snel aan bij dit netwerk *Armements* van de P.A., opgericht door zijn jaargenoten en vrienden van de partij. Bij Bell werkt Orfingers collega François De Keghel, eveneens een polytechnicus, die aan de U.L.B. door assistent Jules Géhéniau tot het marxisme bekeerd werd. Deze laatste, die eerst Libois opvolgde als verantwoordelijke voor de Brusselse intellectuelen, sluit opnieuw aan bij de illegaliteit van de P.A. en zal er een tijd de inlichtingendienst leiden. Op het terrein zal De Keghel bommen plaatsen die bij gebrek aan goede ontstekingsmechanismen niet ontploffen, en fosfor gieten in door Duitse soldaten bezochte bioscoopzalen. Hij geeft toe er vooral zijn kleren in brand gestoken te hebben. Hij duikt op zijn beurt, net als Orfinger en Altorfer, onder en zal daarna de *Armement P.A.* buiten de hoofdstad leiden. Jacques Wurth, die jonger is, heeft Guillissen gekend als assistent en trad onder diens invloed toe tot de vooroorlogse P.C.. Hij opereert voor de P.A. 'Inlichtingen', onder de leiding van Antonina Grégoire, afgestudeerd aan Solvay, oud-Voorzitster van de A.G..² Het technisch en operationeel netwerk dat de ruggegraat was van de *Partisans Armés* wordt vervolledigd door de broer van René Dumont, Albert, die ingenieur is bij Electrobél, door Jean Morissens, doctorandus in de chemie en secretaris van de E.S.U. in 1937, en door Jean Michel, een andere chemicus en die door Dumont was meegebracht en bevriend was met Pierre Brachet.

De juristen, artsen en docenten, die vanuit kleine U.L.B.-kernen organisaties van het *Front de l'Indépendance*, gegrond op de Vrije Geneeskunde, Vrije Rechtspraak en U.L.B.-vrienden, op *Enseignement* en het Vlaams equivalent 'L.O.M.O.' (met Aloïs Gerlo), ontwikkelden, verto-

nen weliswaar niet zoveel familiale banden, maar gaan terug op dezelfde gecompliceerde structuur van universitaire promoties. Men kende elkaar vaak van de studententijd bij de *Etudiants Marxistes* (ouder) of *Socialistes Unifiés*, of men ontmoet elkaar op activiteiten van het *Comité de Vigilance des Intellectuels Antifascistes*. De clandestiniteit droomde van afbakening en structurering, maar paste dit zelden toe, en men ging frekwent van het ene naar het andere segment van deze bewegingen over. Door de alsmaar aanhoudende arrestaties was men hier vaak toe verplicht.

Naar analogie met de 'anciens' vindt men veel studenten uit 1940-41 terug bij het vage F.I.. Verscheidenen, zoals Jacques Leten en Fernand Lecocq, worden aangetrokken door de bestuursinstanties van de *Rassemblement National de la Jeunesse* (R.N.J.). Anderen, zoals Ro Lewin, Yvonne Rombouts of Georgette Smolsky duiken in de 'volwassen' organisatie, het F.I.. Velen zien in directe actie het enige heil; ze worden graag geaccepteerd omdat het in de jaren 1941-42 niet gemakkelijk is vrijwilligers te vinden. Bij de sluiting zit Jean Roch in eerste kandidatuur en hij is militant bij de *Jeune Garde Socialiste Unifié* (J.G.S.U.) van La Louvière. Als zoon van een socialistische schepen gaat hij om met Achille Chavée en andere anciens van de Brigades uit zijn streek. Hij wordt belast met het oprichten van *Jeunes P.A.*. Dit is gedoemd om te mislukken, doch voor een paar vrienden die hij werft (die op hun beurt ook vrienden aanwerven) doet dit dienst als overgang. Vanaf 1942 zullen verschillende van hen aansluiten bij P.A.-kernen: zo zien we nl. Jacques Aronovitch in Namen, Adrien Pauporté en Jacques Lemaître in Brussel. Een merkwaardig fenomeen van uitstraling van de toch gesloten U.L.B.-omgeving doet zich voor. Van de studenten die één of meerdere soorten clandestiene cursussen volgen, gaat Christian De Backer uit de tweede kandidatuur Scheikunde naar het *Athénée d'Ixelles* waar hij de E.S.U.-boodschap verkondigt en zijn P.A.-activiteit laat blijken. Op die manier verzamelt Marcel Duhén een nieuwe lichter studentengroep rond zich, die in 1944 de *Compagnie Universitaire* van de P.A. met o.a. Teddy Maillet, Jean Christens, Paule Achten, toekomstige U.L.B.-ers... zal vormen.

Zij hebben een eerste stap gezet door toe te treden tot de E.S.U.. Maar via een ander kwasi 'apolitiek' netwerk storten jongeren uit de hoge bourgeoisie zich in 1943 in de moreel meest harde en fysiek meest gevaarlijke actie: het executeren van eersterangscollaborateurs. De meest opzienbarende van heel de bezetting is wel het ombrengen van Paul Colin op 14 april 1943 door drie P.A., onder wie Arnaud Fraiteur, die bij de opening van 1941 ingeschreven was in de Polytechnische aan

de U.L.B.. Zijn reputatie heeft terecht veel weerklank gevonden. Doch de daad van Jean Coppens, Rechtstudent en P.A.-makker van Fraiteur, krijgt een bijzondere symbolische waarde voor de U.L.B. wanneer hij Louis Fonsny neerschiet. Fonsny was oud-leider van het *Librex*, vroeger studentenverantwoordelijke van het *Comité pour l'Espagne républicaine*, en werd daarna journalist bij *Le Travail* van De Man en bij de gecensureerde *Le Soir*. Beide daders worden aangehouden en terechtgesteld.

Vertrekkend van een gemeenschappelijke ideologische (rode) familie die sinds de Spaanse oorlogsjaren sterk haar stempel drukte op de U.L.B., blijkt ons netwerk aldus fel uitgebreid, vertakt maar ook veranderd. Het netwerk maakte deel uit van een beweging die verder dan de Universiteit en de oorlog mikte, die zich wou laten gelden als permanente macht in de gemeenschap. Aan de Universiteit, die nog lang na de oorlog een beschermd milieu zal vormen, met eigen krachtsverhoudingen die niet helemaal overeenkomen met de omliggende gemeenschap, laat dit fenomeen zich des te sterker voelen. Niets is evenwel eenvoudig en elke veralgemening zou karikaturaal zijn: één enkel voorbeeld kan dit relativeren. Henri Rousseau was liberaal student, vrijmetselaar en naaste medewerker van Norbert Hougardy. Hij was door Basile Risopoulos aangesloten bij het *Légion Belge* (A.S.), en komt achteraf bij het F.I. waar hij de *Milices Patriotiques* in Henegouwen en later in Brussel zal leiden. Deze voorname verantwoordelijke van het F.I.-netwerk, die zijn studies na de oorlog afmaakt, zal zonder af te wijken een zuiver liberaal parcours volgen.

Diegenen waarover het nu zal gaan hebben daarentegen hun actie tot de oorlog beperkt en verdwijnen daarna vrijwillig uit het zicht. Waarschijnlijk waren ze te discreet; dit is een mooie gelegenheid om hun actie te belichten. Tussen de gedecoreerde verzetsstrijders van de U.L.B. komen bij de *Service Hotton* 13 studenten en oud-studenten voor. Maar hun geschiedenis, zoals elke geschiedenis over het verzet, beperkt zich niet tot de *Service Hotton*. De vroegtijdige uitgave van een ondergronds drukwerk, *Ca ira! Les Nazis à la lanterne*, duidt op het ontstaan van een psychologische actiegroep voor patriottische waakzaamheid. Hij geeft zich de naam *Comité de Surveillance de Bruxelles*. Zijn bezieler is een oud-kabinetchef van liberaal minister Bovesse, Marcel Franckson, hoofdingenieur bij de N.M.B.S.. Diens beide zonen, Renaud, doctorandus Scheikunde, en Jean, student Geneeskunde, hebben een klein team bijeengebracht. Hierin spelen, alleen al door de deelname van de voorzitter van de Faculteitskring, Roger Bayez, de wetenschappen een belangrijke rol. Men vindt er eveneens polytechnici

en juristen. De *Etudiants Wallons* vormen de kern. Op het einde van 1941 wil men meer doen. Dat was aangemoedigd door ontmoetingen tijdens de vlucht van '40, die gemobiliseerde U.L.B.-studenten ertoe bracht bij de groepering 'Grenadiers' aan te sluiten. Bayez legt de band tussen deze CSB 1940-aspiraties en de wapens. Student Geneeskunde Léon Diseur, Rechtstudenten Robert Bronchart, Georges Royen en Albert Lambotte en student Wetenschappen Martin Dehousse maken deel uit van de groep. In oktober 1941 wordt de beweging onthoofd door een razzia. De groep Franckson neemt het enigszins over, doch legt zich onmiddellijk toe op rechtstreekse actie: gedurende heel het jaar 1942 en tot in juni 1943 volgen in Brussel de aanslagen tegen lokalen van collaborateurs en sabotages van Duitse installaties elkaar op. Op den duur hebben ook executies van geïnfiltreerde nazi-agenten plaats. Maar vanaf 1943 decimeert de repressie, soms geleid door deze informanten, de rangen. Op 30 juni 1943 leveren verscheidene leden van de groep, gesnapt in hun schuilplaats, een ware strijd in het huis in de Van Volxemstraat nr. 40 te Elsene. Er vallen een tiental slachtoffers. Aan het hoofd van de belegerden staat Marcel Demonceau, licentiaat in de Economische Wetenschappen. Hij behoort al van bij het begin tot de groep, en is tegelijkertijd samen met zijn echtgenote, Rita Bonjean, agent van de dienst Marc, en auteur van acties die van een merkwaardige stoutmoedigheid getuigen. Hij wordt een eerste keer het slachtoffer van de verrader De Zitter bij een mislukte aanslag tegen Léon Degrelle, maar slaagt er nogmaals in te ontsnappen. In juli wordt hij definitief aangehouden. Hij wordt in Breendonk gemarteld en na een ultieme vluchtpoging op 28 februari 1944 gefusilleerd.

In Brussel is het onhoudbaar geworden. De groep, ondertussen *Service Hotton* geworden en erkend door de tweede Directie van het ministerie van Landsverdediging, vestigt zich in de Ardennen en stapt van de stadsguerrilla over naar de klassieke guerrilla. De aanpassing gebeurt niet zonder moeite. Het hoofd van de dienst is een burgerlijk ingenieur A.I.Br., Albéric Maistriau, zoon van de Bergense liberale burgemeester. Renaud Franckson, *Martial*, leidt de groep D van de *Service Hotton*, die onze geredde U.L.B.-ers verenigt. In de herfst van 1943 start men opnieuw met een definitieve vestiging in de streek van Chimay-Mariembourg. Groep D van de *Service Hotton* beschikt over een goed gestructureerde burgerlijke steunbasis, gedisciplineerde kampen en een vrij indrukwekkende bewapening, verrijkt met parachutes. Ze gaat een intensieve sabotagecampagne voeren en rechtstreeks Duitse troepen aanvallen, door enkele keren samen met Franse verzetsstrijders en A.S.-groepen te opereren. Onthouden we van een impressionant

palmares dit U.L.B.-achtige knipoogje naar de geschiedenis: op 22 augustus 1944 bestormt en bevrijdt Groep D het station van Treigne. Eindbalans: 32 maanden militaire actie, uitgevoerd door in het totaal 250 mannen en vrouwen, onder wie een handvol universiteitsstudenten. 3 van hen werden gefusilleerd en 5 naar Duitsland gedeporteerd. De *Service Hotton* past niet echt in een specifieke categorie, maar de groep was overwegend Waals geïoriënteerd en vertoont duidelijke liberale accenten. De boodschap van de Groep was, bij de ontbinding in september 1944, niet neutraal: 'We zullen ons door geen enkel fascisme, door geen enkele dictatuur de overwinning laten ontnemen... zoniét zouden we de grootste lafheid ten opzichte van onze overleden kameraden begaan'.

De U.L.B. is een smeltkroes. Een voorbeeld: Franckson kent Burgers die Guillissen goed kent... Ervaringen worden uitgewisseld, groepen steunen elkaar als dat nodig is, de grenzen zijn vaag. Georges Papy (die zichzelf eveneens tot de R.E. rekent) en Jean Poorterman (Rechtstudent) komen van de *Service Hotton*, ze zijn in Brussel gebleven en sluiten zich aan bij de *Groupe-G*.

Er bestaat een overvloed aan documenten over deze exemplarische groep, die in het collectief geheugen zonder aarzelen gekoppeld wordt aan de U.L.B.. De centrale figuren, met op de voorgrond Jean Burgers, Richard Altenhof, Robert Leclercq en Henri Neuman, zijn het voorwerp geweest van gedetailleerde biografische schetsen. Sommigen namen zelf de pen ter hand om hun meestal verdwenen kameraden te eren; ze zijn gehuldigd door andere ideologische bewegingen. De *Groupe-G* is alleen uit de U.L.B. voortgekomen. Ze is samengesteld uit studenten en jong gediplomeerden, maar ook, en dit is toch wel bijzonder, is de G de enige verzetsorganisatie waaraan een significant aantal docenten zijn directe medewerking heeft verleend: Pierre Baudoux, Paul De Groote, Max Cosyns, Jean Pelseneer, Jean Lameere, Richard De Vooght, Pierre Van Eepoel, Walter Bourgeois. Technische vaardigheden, institutionele solidariteit, ontegensprekelijk elitisme, vertrouwen a priori, het ene verklaart het andere zonder werkelijk alles op te helderen: een alchemie die wellicht deze ondefinieerbare doch zeker reële 'U.L.B.-geest' toont. Haar invloed en organisatie zijn groot geweest: deze groep, die in totaal slechts een dertigtal leden van de universitaire gemeenschap telde, stond aan de basis van een zich over heel het territorium uitstreckende beweging, die duizenden vrijwilligers van alle uithoeken van het land verenigde.

De welbekende en preciese oorsprong ligt bij de A.G., die zich in de progressistische strijd van de jaren '30 via de *Cercle* en de *Cahiers du*

Libre Examen, geëngageerd opstelde. Men vindt er de ondertekenaars van de eerste studentenoproepen van november 1941 in terug: Jean Mardulyn (Voorzitter van de A.G.), Richard Lipper (Bureau van de A.G.), Jean-Louis Servais (Voorzitter van de Politieke Wetenschappen), René Ewalenko (van het Bureau van de A.G.) of ook Freddy Schenus (ex-Voorzitter van Solvay), lid van de G in Luik. Uit dezelfde hoek komen André Wendelen (ex-Voorzitter van de *Cercle de Droit*) en later Christian Lepoivre (ex-Voorzitter van het *Librex*), twee *Archanges*, omdat ze vanuit Londen bij deze terreinmannen, hun studentenvrienden, gearacheteerd werden.

Op een zo breed onderwerp kunnen wij, gezien de beperkte plaats die ons in dit boek is toegewezen, niet te diep ingaan. Maar de G bewijst het bestaan van een studentenelite die, relatief gezien, en zonder het kastenonderscheid dat men daar graag invoerde, doet denken aan de Oxford-generatie van de *thirties*. De G vormde bij uitstek ook een band tussen de verschillende kernen en personen afkomstig uit hetzelfde universitair milieu. Dit zal veelvuldige samenwerking, wat bij andere groepen relatief weinig voorkwam, vergemakkelijken. Tussen de Universiteit, het verzet en de verzetsgroeperingen onderling zijn allerlei relaties aanwijsbaar, maar toch vindt men soms onverwachte verbanden. Een aantal contacten werden bij toeval gelegd. De achterkleinzoon van César De Paepe, student Geneeskunde, ging bij het *Armée Secrète* dat als rechts bekend stond. Hij moet daar contact gehad hebben met een andere U.L.B.-student Geneeskunde, voorzitter van de 'katholieke vrijdenkers'! De Waalse socialist Jacques Guyaux (Klassieke Filologie) wordt te Gent opgemerkt in hetzelfde *Armée Secrète* zonder evenwel de G te verlaten, terwijl de liberaal André Biltiau (wiskundige) aansluit bij het eerder katholieke M.N.B.. Deze voorbeelden bewijzen niets maar illustreren verbanden die men soms niet zou verwachten.

Tot hiertoe hebben we erop gewezen dat het engagement van de intellectuelen in de directe actie zeer belangrijk was. Daartegenover staat dat de arbeidersklasse geen traditie van geweld had; de belangrijke plaats die geweld inneemt bij de intellectuelen is het gevolg van een bedacht én romantisch enthousiasme van de meestal uit bourgeois milieus afkomstige studenten. Een andere vaststelling: er blijkt weinig verband te bestaan tussen verzetsacties van personeelsleden en die van de studenten en docenten. In dit verband is het voorbeeld van Firmin De Vreese, sinds 1932 boekhouder aan de U.L.B. en *Jeune Garde Socialiste* J.G.S.), heel typerend. De Vreese onderhoudt voor zijn aanhouding in augustus 1942 en zijn deportatie, geen enkele band met het E.S.U..

We willen hier nog een probleem van heel andere aard aansnijden. De U.L.B. inspireerde niet tot de vorming van filosofische 'labo's', waar het Frans verzet zo rijk aan was en die in België pijnlijk ontbraken. De werken van de *Groupement d'Etudes économiques*, die de toekomst wilden voorbereiden, worden sterk gekenmerkt door Leuvense invloed van o.m. Dupriez en Baudhuin. Misschien is het een teken des tijds. Daarentegen vindt men het U.L.B.-label terug bij de grondleggers van het akkoord over de sociale solidariteit, dat het naoorlogse België aanzien zou verlenen. P. Goldschmidt, Léon Delsinne en Henri Fuss zijn wel degelijk van de U.L.B. afkomstig, doch daarmee is de U.L.B. nog niet de inspirerende kracht van de Belgische sociale zekerheid. Laten we nu onze koppeling tussen geweld en intellectualisme omkeren en ons afvragen welk aandeel de universairen hadden op het gebied waar hun competentie voor de hand lag: de psychologische actie of, bescheidener, de ondergrondse pers. Van eind 1940 tot 1944 verscheen, op twee gestencilde pagina's en onder de leuze *Paix-Vérité-Discipline, Organe libre d'union et d'action nationale, La Belgique Nouvelle*. Ze kwam regelmatig uit. Voornaamste initiatiefnemer was en bleef Maurice De Laet, professor aan de Faculteit Geneeskunde en hoge functionaris van het ministerie van Volksgezondheid (dat was opgevorderd door de Duitsers). Onder zijn vaste medewerkers: H. Bekaert, H. Fuss en de advocaat Marcel Lerat, zeer actief vrijmetselaar. In juni 1943 kondigde de krant haar aansluiting aan bij de krant van het F.I., *La Belgique Nouvelle-Echo de Belgique*. Deze uitgave was ambitieuzer want ze was van 1942 tot 1943 op vier pagina's gedrukt. Ze genoot de inbreng van André Chamart-Houssa, een advocaat die bij de clandestiene cursussen betrokken was. Om terug te komen op *Justice Libre*, dient men te beklemtonen dat onder deze titel een sluikblad verscheen, dat de daden van de secretarissen-generaal en sommige zwakheden van het juridisch apparaat soms haarscherp analyseerde. Aan de andere kant kon het de weerstand van bovengenoemden uitbundig huldigen. In een heel ander genre produceerde een student kortstondig de *Poil occulté*, terwijl Jacques Van Offelen een kleine, maar vroegtijdige *Clan d'Estin* uitgaf. Men merkt de aanwezigheid van universairen in de redactie van vele clandestiene organen, zoals die van pionier Albert Van de Kerckhove, reeds aanwezig in 1914-18 en stichter van *Chut!* in juni 1940. Maar geen ondergrondse *Cahiers du Libre Examen* of een equivalent orgaan dat een directe representatie is voor de traditie van het huis. Hier moeten wellicht meer opzoekingen gedaan worden, en stelt zich de vraag waarom dit zo was.

Tenslotte moet hier Walter Ganshof van der Meersch vernoemd wor-

Een tijdschrift volgens de studentikoze traditie: *Le Poil Occulté*.

den. Hij behoorde tot het *Comité Gilles*, dat klandestien correspondeerde in bezet België, in opdracht van de regering in Londen. Hij had een buitengewone persoonlijkheid. Beperkte Londen daarom haar keuze tot deze enige U.L.B.-er? Hij speelde achteraf een uiterst belangrijke rol in de Britse hoofdstad, wat de beperkte vrijzinnige vertegenwoordiging in dit informatie- en oriënteringsorgaan enigszins compenseert. Londen toont een andere kant van het Belgisch verzet tegen Duitsers. Men merkt er de activiteiten van de professoren Cox, Bigwood, Walter De Keyzer en Rolin op. Het is onmogelijk om hier de activiteiten van studenten en oud-studenten die bij de R.A.F. en de Belgische Strijdmachten van Groot-Brittannië rechtstreeks de vijand bestreden, op te sommen.

Bij het afsluiten van dit overzicht, even frustrerend voor de auteur als voor de lezer die oud-verzetsstrijder is, menen we belangrijke aspecten van het fenomeen 'verzet' te hebben belicht. We hebben geprobeerd de context waarin elke vorm van verzet plaats vond, te schetsen en zo de ware betekenis van het verzet aan te geven. Het Vrij Onderzoek is de gemeenschappelijke noemer van alle acties. Maar het is ook een mistbank, die tegelijkertijd niets verklaart en alles uitlegt. Daarom hebben we getracht meer precieze lijnen te trekken door te verpersoonlijken, zonder de gebreken en de onvolkomenheden van deze werkwijze te verbergen. Deze methode kan ons helpen om licht te werpen op de duistere plekken, die de kronkelingen van ons geheugen over die periode

GOTOVITCH

telkens weer doen ontstaan. Het verzet van de U.L.B., in zijn grootsheid en beperktheid, verdient deze totale aanpak. Er rest nog veel te doen om de geschiedenis van dat verzet te vervolledigen.

Noten

1. Reine Borms werd in augustus 1944 aangehouden en naar Ravensbruck gedeporteerd.
2. Antonina Grégoire is de echtgenote van Jean Bastien, advocaat en voormalig officier van de Internationale Brigades en één van de eerste Stafchefs van de P.A.

Dirk Martin

Collaboratie en accommodatie

Het eerste academiejaar: het minste kwaad

Het is hier niet de plaats om de historiek van de heropening, het eerste academiejaar, de schorsing van de lessen en de definitieve sluiting van de U.L.B. te maken. Men kan echter moeilijk op de — en dat is al een eerste vaststelling — erg beperkte ‘echte’ collaboratie aan de universiteit ingaan zonder de accommodatie die toch aanvankelijk de politiek van de U.L.B. tijdens de bezetting bepaalde, aan te raken. Daarbij is de bestudering van archiefmateriaal afkomstig van de bezetter, onomgaanbaar. Uiteraard moeten ten aanzien van deze documenten een aantal voorwaarden van historische kritiek geformuleerd worden (wie schreef bepaalde rapporten, voor wie waren ze bestemd... met andere woorden een tekst is nooit neutraal), maar hun raadpleging brengt een aantal elementen aan de oppervlakte die anders wellicht aan de aandacht ontsnappen.

Er was eerst en vooral het gegeven dat de universiteit, zoals trouwens de andere hogescholen, haar deuren onder de Duitse bezetting heropend had. Duidelijk is eveneens dat in de eerste Duitse rapporten over de U.L.B. de universitaire overheden op een vrij groot krediet konden rekenen. In een van de vroege rapporten van de *Kulturverwaltung* (Reese en Petri) waarin de verschillende rectoren van de Belgische hogescholen ten tonele werden gevoerd, kreeg rector van den Dungen bv. het etiket *kann bisher der Wille zu loyaler Mitarbeit nicht abgesprochen werden*.¹

Ook de eerste kommissaris voor de U.L.B., Walz, herhaalde in zijn *Bericht über die Entwicklung an der Universität Brüssel* dat de rector en de administrateur *bei allen Verhandlungen den loyalen und korrekten Willen zur Zusammenarbeit* hadden bewezen.

Om zijn chefs de paaien (en om zijn eigen nut te bewijzen?) stelde Waltz de zaken hier wellicht wat rooskleurig voor. Maar in elk geval wees hij erop dat het met de studenten, vooral die rond de *Libre Examen*, anders

was gesteld. Walz verwees in dat verband o.a. naar een aantal illegale vlugschriften die hem door de rector overhandigd werden... In een gesprek met Walz zou de rector overigens gezegd hebben dat door de bereidheid van de universitaire overheid om samen te werken met *den Vertrauensmännern des Militärverwaltungschefts* zij het voorwerp was geworden van de aanvallen van een klein groepje fanatieke studenten die *den Universitätsorganen unpatriotisches Verhalten* verweten. Maar volgens de rector zou het grootste deel van professoren en studenten voorstander zijn van een *positive Wiederaufnahme der Arbeit und des Lehrbetriebs*.

Was het daarom dat de vooroorlogse *Association Générale des Etudiants* haar activiteiten vooralsnog mocht voortzetten?

Hoe dan ook zou een van de zwaartepunten van de Duitse lange termijnplanning voor een 'Germaans-Duits bastion' te Brussel liggen in een beïnvloeding van de studentenwereld aan de U.L.B.. En daar zou de 'echte' collaboratie aan te pas komen. Inderdaad, de *Militärverwaltung* en meer in het bijzonder de *Beauftragte des Reichsstudentenführers für Belgien, Sonderführer* Dr. Striefler, had aan de universiteit een tachtigtal Vlaamse studenten bereid gevonden om toe te treden tot een nieuw Brussels Studentenverbond¹ dat zich *für eine Zusammenarbeit mit Deutschland durchaus aufgeschlossen* toonde. Procentueel ging het dus om een bijzonder kleine minderheid studenten die natuurlijk weinig kon doen om de *Germanisierung der Brüsseler Universität (und damit auch der Stadt Brüssel)* tot een goed einde te brengen. Het was daarom dat Striefler het plannetje had opgevat om bij het begin van het academiejaar 1941-42 in samenwerking met het V.V.S. (zie noot 2) een vierhonderd Vlaamse studenten uit de R.U.G. en K.U.L. te draineren naar de U.L.B.. Maar al met al leken de bevoegde Duitse overheden tot de lente van 1941 — althans in hun berichten aan hogerhand — niet ontevreden. Zo werd bv. ook vastgesteld dat de lessen van de Duitse gastprofessoren beter werden bijgewoond. Zelfs U.L.B.-professoren kwamen ervoor opdagen. Ook het opzij zetten van joodse professoren was tot een 'goed' einde gebracht.

De nieuwe commissaris van de U.L.B., Ipsen, toonde zich echter enkele maanden later ronduit negatief. De samenwerking met de universitaire overheden (ook van den Dungen, die zich liet 'gebruiken') en de faculteitsvoorzitters was een lachttertje. Slechts enkele leden van het onderwijzend personeel kwamen in aanmerking voor *Zusammenarbeit*, maar hadden *kaum akademische Einflussmöglichkeit* (z.B. *der flämische Chemiker van de Walle*), aldus Ipsen..

Dat was wellicht evenmin het geval met Hendrik De Man, Carl Hentze,

Paul Ledoux en enkele anderen die zich in het collaboratiekamp geschaard hadden. Zij traden in verspreide slagorde op en hun invloed was gering. De Man had wel andere zaken aan zijn hoofd dan zich met de U.L.B. bezig te houden. De sinoloog Hentze³ was vooral bekend als lid van van de Vlaamse Cultuurraad. Buitengewoon hoogleraar Ledoux van de Wetenschappen had zich wel op universitair vlak onderscheiden; via Ipsen was hij er bv. in geslaagd aan de universiteit koloniale dagen te organiseren met Duitse deelname. Ook had hij met enkele studenten een studiereis naar Duitsland gemaakt. Voor een paar anderen bleef het bij 'min of meer openlijke sympathieën' voor de nieuwe ordebewegingen en -gedachten.⁴

De escalatie van een conflict

Ondertussen had het conflict tussen de nieuwe Duitse commissaris en de beheerraad van de universteit in verband met de Duitse eisen die men kent een eerste hoogtepunt bereikt. In de loop van het zomerreces '41 was het dan tot een soort compromis gekomen en ditmaal zou ook Ipsen — naast alle kritiek -pluimpjes beginnen uitdelen. De 'attentist' van den Dungen *aus Mangel an Einfluß, nicht aus Mangel an Bereitschaft* had na het compromis *mit bemerkenswerten Eifer zur Beschleunigung des Reformprogramms beigetragen (...) als ob er nach der Aufgabe des Widerstandes durch den Verwaltungsrat erleichtert und gedeckt durch dessen Beschlüsse seine innere Bereitschaft zur Mitarbeit gern in die Tat umsetzte*. Ook met de noodzakelijke historische kritiek op de inhoud van de Duitse rapporten blijkt dus dat er dat eerste academiejaar tijdens de bezetting aan de U.L.B. een — al dan niet gemeente — accommodatie-politiek⁵ tot stand was gekomen. Een aantal professoren bleek daar trouwens niet mee opgezet, en bevestigde daarmee onrechtstreeks bepaalde uitlatingen van Walz en Ipsen.⁶

Zoals reeds gezegd, bleef de echte collaboratie echter bijzonder beperkt. Op de koop toe ontstonden er een aantal conflicten over de juiste aanpak van de 'verovering' van de U.L.B., zo bv. in verband met het Brussels Studentenverbond.

In V.N.V.-middens en meer speciaal bij het N.S.J.V. en Diets Jeugdleder Lehembre, bleek men bijzonder ontevreden over de manier waarop de Duitsers met het B.S.V. het laken naar zich toe hadden getrokken. Uiteraard moest er ook te Brussel 'een hoogstudentenverbond zijn, gestuwd door de krachten van deze nieuwe tijd — zo mogelijk min of meer publiek, zo nodig achter de schermen'. Maar dat moest zich bezig houden met studentenaangelegenheden, weliswaar deel uitmaken van

**NATIONAAL - SOCIALISTISCHE
JEUGD in VLAANDEREN**

Jongerenkwartier - Brussel
KONINKLIJKESTRAAT 290 - Tel. 177163

DIENT ~~Kabinet van de Jeugdleider~~

In uw antwoord steeds dezin. dienst vermelden.

BRUSSEL, den

194

okt. 1941

Betreft: kwestie der organisatie van de hoogstudenten aan de
Universiteit te Brussel.

In alle speciale middens vóór van lang vóór 10 Mei 1940 de leden van V.N.V.-Militie en jeugdbeweging een werk- en artiegemenschap. Zoiets bestond en bestaat nog in fabrieken, enz. Vóór 10 Mei was de speciale groepering van nationaal-socialistische krachten vaak volledig geheim, b.v. in het Belgisch leger.

Het conflict over de invloed in het Brussels Studentenverbond: brief van Lehembre, 'Diets Jeugdleider' aan de *Militärverwaltung*, oktober 1941.

de V.N.V.-structuur, terwijl voor de praktische nationaal-socialistische politiek echter de andere formaties van het V.N.V. bleven instaan. Lehembre kon dus niet aanvaarden dat er iets anders werd ingericht 'speciaal met negatieve bedoelingen tegen dit bestaand' en dat er figuren opdrongen werden alhoewel ze pas te Brussel toekomen.⁷ Dat *Sonderführer* Striefler — en wellicht ook DeVlag-middens — met het B.S.V en het aangekondigde contingent Vlaamse studenten voor 1941-42 een eigen politiek scheen te voeren met 'nevenbedoelingen tegen dé Eenheidsbeweging (V.N.V.), tegen dé Jeugdbeweging', leidde dus bij de al zo kleine collaboratiekern tot ernstige moeilijkheden. Van Duitse zijde gaf men geen gevolg aan de zaak, temeer daar ondertussen het conflict met de beheerraad opnieuw was opgelaaid naar aanleiding van de affaire Jacob-Van Roosbroeck-De Mayer.

Dat ook de accommodatie haar grenzen had, bewees de schorsingsbeslissing die de U.L.B. nam. De Duitsers waren woedend. Hun ultimatum om de lessen te hervatten, werd slechts door achttien leden van het onderwijzend personeel (op ong. 300) positief beantwoord. Sommigen dachten daarbij aan de studenten, anderen aan hun persoonlijke positie, nog anderen waren niet goed geïnformeerd. Slechts enkelingen antwoordden ja uit overtuiging. Opvallend dat de helft ervan uit de

Toegepaste Wetenschappen kwam. Verder telkens drie uit de Wetenschappen en Letteren en Wijsbegeerte, twee uit de Handelsschool en een uit de Geneeskunde.⁸ De achttien zouden na de bevrijding met alle zonden van Israël overladen worden. Maar de accommodatie-stroming hield bij hen niet op.

Naar een heropening?

In de weken die volgden, probeerde secretaris-generaal van Onderwijs Nyns — met goedkeuring van de bezettende overheid — met min of meer grote ijver een oplossing te vinden voor een voortzetting van het onderwijs op basis van een verstaatsing van de U.L.B., een idee dat volgens Duitse bron ook uit kringen rond de universiteit kwam. Dat scheen bevestigd te worden door een memorandum van de vroegere voorzitter van de raad van beheer Frérichs. Het (tweede) voorstel van Nyns in die richting (januari 1942) had volgens commissaris Ipsen trouwens de steun van Van den Dungen en de beheerder van de Universiteit Heger, van de ondervoorzitters van de faculteiten, van voorzitter Frérichs en enkele leden van de Raad van Beheer. Over de heropening in een staatsformule werd dan begin 1942 een rondvraag bij het onderwijzend personeel georganiseerd. Ongeveer de helft van de bevroegden antwoordde voorwaardelijk positief, de andere helft negatief. De faculteit geneeskunde zou zich zelfs *Überwiegend für Wiederaufnahme des Lehrbetrieb* uitgesproken hebben. Dat niet iedereen een sluiting evident vond, werd ook bevestigd door bepaalde berichten in de collaboratiepers die toch geen enkele reden had om de U.L.B. te sparen.⁹

Toch bleef het enthousiasme voor een heropening te klein om tot een praktisch werkbaar formule te komen. De studenten hadden zich bij dat alles vrij rustig gehouden. Sommigen onder hem kozen blijkbaar wel partij tegen de beheerraad. Zo stelde een talrijke groep studenten (zegden ze zelf) in een open brief aan de collaboratiepers dat zij door de universitaire overheid bedrogen waren en uitten de wens dat de pogingen van Nyns tot een heropening zouden leiden van een U.L.B. waarin *'le pauvre esprit judéo-maçonnique et vainement anglophile'* zou verdwenen zijn.¹⁰

Maar zoals reeds gezegd kwam er geen schot in de zaak. Van Duitse zijde gaf men echter de moed niet op en zou men *bei vertrauenswürdigen und geeigneten Mitglieder des Lehrkörpers* voor het plan-Nyns pleiten. Dat een eventuele oplossing in die zin toch nog kansen had, bleek ook uit het feit dat een aantal professoren, gekant tegen het plan, vonden

dat de rector een duidelijk voorstander was van de formule Nyns *alors qu'il ne pouvait méconnaître le grave danger qu'elle faisait courir à l'université par l'éventualité d'une scission de son corps professoral*. Van zijn kant benadrukte commissaris Ipsen in zijn rapport van eind april 1942 dat Nyns inderdaad geruggesteund werd door de rector, de voorzitter van de Raad van Beheer, raadslid Solvay e.a.. Overigens meenden *gutwilligen Mitgliedern des Lehrkörpers und anderen Vertrauensleuten* dat Nyns te weinig deed om het plan te doen lukken. Hoe dan ook zou het alternatief-Nyns tenslotte nergens toe leiden. Hoofdoorzaak bleef dat een meerderheid van de profs aarzelend of negatief stond ten opzichte van de staatsformule.

Ontgoocheld staakte de bezetter in de zomer 1942 zijn pogingen en sloot de U.L.B. definitief. Bitter merkte Ipsen op dat *abgesehen von einzelnen Persönlichkeiten die sich vorbehaltlos für den Kurs der Militärverwaltung voll einsetzten* zelfs bij de Vlamingen — hoogleraren en studenten — te weinig enthousiasme werd opgebracht.

Alleen de echte *die-hards* van de collaboratie koesterden nu nog illusies. Typerend was de reactie van enkele oudstudenten¹¹ die voor de nieuwe orde gekozen hadden. Het ging hem om twee redacteurs van de gestolen *Soir*, Pierre De Ligne en Louis Fonsny. P.D.L. betreurde de sluiting als gevolg van de houding van *certaines leaders de la résistance suicidaire*. Het was toch ondenkbaar dat Brussel, *une ville qui se trouve à un carrefour important des cultures européennes, la capitale d'un Etat dont la dualité ethnique et culturelle impose de ce fait un rôle essentiel pour la cohésion nationale*, geen universiteit meer zou hebben. Op de koop toe zou er nu geen hogeschool meer bestaan gebaseerd op een a-religieuze filosofie terwijl er wel confessionele instellingen overbleven. Met niet zoveel woorden besloot De Ligne dat die ofwel ook moesten verdwijnen, ofwel dat er een nieuwe vrijzinnige instelling moest komen....¹²

Naar aanleiding van de dood van John Hagemans — rexistisch jeugdleider en oudstudent van de U.L.B. — aan het Oostfront, ging Louis Fonsny enkele weken later verder in op de kwestie. Zoals De Ligne had hij het over de Europese en nationale roeping van een universiteit te Brussel die niet-confessioneel moest zijn. Het kwam er dus op aan te werken naar een hogeschool toe die zou zijn *vraiment nationale, accessible à nos deux communautés* en waar een elite zou gevormd worden *pénétrée des principes de la Révolution contemporaine*. In een woord, een Nationale Universiteit waar het Vrij onderzoek verder zou bedreven worden (*mais débarrassé de la superstructure politique que certains de ses zèlateurs avaient voulu lui donner*). Tenslotte zou die universiteit op

de grens van *latinité et germanisme* een spoorslag geven aan de zaak van het verenigd Europa. Het bleken dagdromen van buitenstaanders. Het grootste deel van het academisch personeel was getroffen door de Duitse represailles en kon dus niet eens meer aan de slag in een eventueel heropende U.L.B. Ook de anderen hadden blijkbaar weinig tijd of zin om zich met hooggestemde idealen en utopische heropeningsplannen bezig te houden.

De achttien ja-zeggere streken verder hun wedde op (tot zij een nieuwe job hadden gevonden), een vijftal onder hen mocht voortwerken in hun labo,¹³ enkelen zetelden nog in examenjury's. De nieuwe-orde gezindheid van vier ervan stond wel vast, maar het bleef meestal bij 'des paroles, des opinions, des sympathies, des reflexions, des attitudes'. Buiten de aanvankelijke achttien bleken nog een vijftal anderen verdere activiteiten niet helemaal te schuwen. Die enkelingen gaven bv. verder les aan de R.U.G. (Haesaert, maar die was er al benoemd voor de bezetting) of bleven lid van Rex (Dr. Martin).

En de studenten? Die waren afgezakt naar de andere universiteiten of volgden de clandestiene cursussen. Individuele gevallen voelden zich wellicht rijp voor het Oostfront. Bij een klein-groepje werd nog wat verder georganiseerd. Inderdaad, begin 1943 (!) werd het conflict bij de Brusselse Vlaamse collaboratiestudenten bijgelegd door de oprichting binnen het V.V.S. van een 'Germaanse studentengemeenschap' (met 'Leiter Demets') die de DeVlag en V.N.V.-studenten groepeerde. Het waren vijgen na Pasen...

Collaboratie en accommodatie

Het moest dus duidelijk zijn dat de voorwaarden om tot een nieuwe orde-universiteit te komen in het geheel niet vervuld waren. Een hechte collaboratiegroep bestond niet. Zelfs individuele collaboratiefiguren moesten met een vergrootglas gezocht worden. Een kern nieuwe orde-professoren en een groep 'radikale' studenten die talrijk genoeg was om als kristallisatiepunt te fungeren voor een *Révolution contemporaine* in de Brusselse universitaire wereld ontbrak dus en had trouwens al voor de sluiting ontbroken.

Daarmee onderscheidde de U.L.B. zich van bv. de R.U.G..¹⁴ De universiteit van het Vrij Onderzoek getuigde — natuurlijk in de eerste plaats door de spontane schorsing — dus duidelijk van een aparte ingesteldheid. In die zin was het zeker een 'verzetsuniversiteit'. Even onweerlegbaar is het echter — en daar is de vergelijking met de andere Belgische universiteiten wel te maken — dat er aan de U.L.B. tijdens

het eerste academiejaar en ook nog bij de heropeningspogingen een niet verwaarloosbare accommodatiestroming bestond die de grote principes (voorlopig) naar de achtergrond verschoof. Maar eens de keuze onvermijdelijk geworden wist de overgrote meerderheid wat haar te doen stond. Treffend is dat na de sluiting de verschillende vormen van 'algemeen' verzet zoveel U.L.B.-elementen konden aantrekken. In de collaboratie bleek dat bijna nihil...

Noten

* De citaten in deze tekst werden overgenomen uit rapporten opgesteld door de Duitse militaire administratie of uit de verslagen van de Raad van Beheer van de U.L.B.

1. Bericht 15/11/1940. Er werd aan toegevoegd dat van den Dungen 'die deutschfeindliche Politik der Männer um Grégoire und den Flambeau niemals mitgemacht hat'.

2. Bericht Striefler aan de *Propaganda Abteilung*, 3/3/1941. Striefler wilde het B.S.V. vooral gebruiken om de katholieke invloed binnen het Verbond van Vlaamse Studenten (V.V.S.), het overkoepelend studentenverbond in Vlaanderen, tegen te gaan.

3. Pas begin 1941 hoogleraar geworden aan de U.L.B.. Lid van de Algemene SS.

4. Een typisch voorbeeld: C.O.O.-dokter Decoux, die op de universiteit wetenschappelijk werk deed en die in het najaar van 1940 een rapport had gemaakt over de hervorming van de geneeskundestudies met de aanbeveling 'il est indispensable d'exclure du corps professoral de l'U.L.B., les Francs-Maçons et les Juifs' (U.L.B., rapport Dr. Le Clerc, 7/9/1944).

5. Na de bezetting door de U.L.B.-overheid omschreven als 'l'attitude temporisatrice adoptée par les autorités universitaires'.

6. Men verweet de rector o.a. 'certains termes employés dans les circulaires adressées au corps professoral (qui) ont heurté péniblement les sentiments patriotiques; elles servaient l'œuvre de démoralisation de l'ennemi'.

7. N.S.J.V., Lehembre aan *Militärverwaltung (Volk/Jugend)*, (okt. 1941).

8. U.L.B.-verslagen van de Raad van Beheer sept. 1944-jan. 1945. Naar rang opgesplitst ging het om zes hooglerars, zes assistenten, twee docenten, 'twee maîtres de conférence', een geassocieerd hoogleraar en een werkleider.

9. *Cassandra* bv. schreef 'On commettrait une grave injustice en confondant tous les professeurs dans une même réprobation et en ne tenant pas compte de la haute valeur scientifique et morale de quelques-uns d'entre eux, ceux-là même qui refuserent ces derniers mois d'adopter une attitude politique ou de se mettre au service de la maçonnerie' (14/12/1941)

10. '(...) ces Vénérables, nageant dans l'opulence, se moquent (met de schorsing) de l'effort que doivent fournir bon nombre de parents pour donner à leurs enfants une éducation intellectuelle dont une nation a tant besoin' (cf. *Cassandra*, 21/12/1941)

11. En niet de eersten de besten: beiden genoten in hun studietijd een zekere faam als leiders van de Libre Examen.

12. *Le Soir*, 22-23/8/1942.

13. In die kontekst hadden Toegepaste Wetenschappen-professor Warnant en zijn 'maitre de conférences' Joukoff wel enkele mineure onderzoeken gedaan voor de

Luftfahrtforschungsanstalt Hermann Goering te Braunschweig (U.L.B., P.V. du Conseil d'Administration, 1/12/1944).

14. Alhoewel het ook daar om een slinkende minderheid van het academisch personeel en de studenten ging.

Hoofdstuk 5

De 'Joodse kwestie'

Maxime Steinberg

De 'Joodse kwestie' aan de Universiteit

De 'kritiek' van de Universiteit

Het hoofd van de bezettingsadministratie was — volgens zijn antwoord althans — verbaasd over de 'kritiek' die de Université Libre de Bruxelles op het Duitse bevel om de joodse professoren te verwijderen, uitte. De zaak sloeg niet alleen op de Brusselse Universiteit. De verordening van de militaire commandant — gedateerd op 28 oktober 1940 en gepubliceerd op 5 november — verbood joden functies en activiteiten als ambtenaar, advocaat en journalist uit te oefenen of onderwijs te geven. Alle instellingen waaruit deze door professionele schorsing getroffen joden kwamen, moesten gehoor geven aan het bevel. Vanuit Duits standpunt gezien was dit een moeilijke operatie. Het begrip jood was onbekend in het Belgisch recht. Antisemitisme door de staat en, a fortiori, het raciaal principe waren strijdig met de grondwettelijke beginselen van het bezette land. De U.L.B. vergat niet om principes als gelijkheid en geloofsvrijheid in herinnering te brengen. Die verwijzing, geschreven in een brief van het rectoraat aan de Duitse commissaris van de Universiteit, werd geïnterpreteerd als 'kritiek, die de bezetter heftig afkeurde'. Nochtans kende de militaire administratie het argument van ongrondwettelijkheid en onwettigheid. Een maand eerder hadden de secretarissen-generaal van de Belgische ministers dat argument ook aangevoerd om zich te onttrekken aan een Duits voorstel, dat een Belgisch initiatief wilde om een statuut voor de joden uit te vaardigen. Het maneuver strikte hen. Het maneuver beoogde — en het slaagde daar ook in — om de verplichtingen, die de anti-joodse bevelen (die op het punt stonden uitgevaardigd te worden) voor hun Belgische administratieve diensten inhielden, te laten aanvaarden als een noodzakelijk kwaad.

Het belangrijkste decreet dat zich anti-joods opstelde was niet datgene dat, volgens de brief van het rectoraat, 'in strijd is met de beginselen van onze Universiteit'. De Duitse militairen van de Belgische hoofdstad

merkten door hun pragmatische kijk 'heel snel hoe gering de invloed van de joden in België was'. Hun verwijdering uit de openbare functies en activiteiten — een verplicht punt op het nazi-programma — leverde op dit grondgebied slechts een pover resultaat op. Dankzij goed zoeken, ontdekte men amper een zestigtal ambtenaren die uit hun ambt konden ontzet worden. Nauwelijks meer dan een twintigtal advocaten kon geschrapt worden; een veertigtal mensen werd uit het onderwijs verwijderd. Er waren nog 3 of 5 joden onder het academisch personeel. De joodse kwestie stelde zich daar op zijn smalst. Zelfs onder de studenten waren niet eens een honderdtal joden. Het Belgisch establishment recruteerde zijn invloedrijke mensen niet uit de joodse bevolking, maar uit andere sociale en culturele milieus. De 55.000 in het land te vervolgen joden waren meestal van bescheiden, zonet armzalige afkomst. Ze waren voor 94% van buitenlandse nationaliteit en heel vaak kleine ambachtslieden of handelaars, immigranten uit de jaren 1920-30, zelfs vluchtelingen die op de vooravond van de oorlog uit het Grootduitse Rijk waren aangekomen.

De bezetter wist, evenmin als de Belgische autoriteiten, niet met hoeveel ze echt waren. Hij had uit politiek opportunisme tot de herfst van 1940 vermeden deze moeilijke joodse kwestie ter sprake te brengen. Maar de medewerking van de gemeentelijke administraties was onontbeerlijk om hen te inventariseren. De militaire macht behandelde het Belgische administratieve apparaat zo voorzichtig mogelijk, om de collaboratie van het Belgisch staatsapparaat met de administratie van het bezette grondgebied te vrijwaren. Ze lette er vooral op het niet tot een breuk te laten komen omwille van een joodse kwestie. Er werd bij de uitvoering van de eerste anti-joodse decreten derhalve alleen beroep gedaan op de administratie als het strikt noodzakelijk was. De eerste verordening voerde het rassenprincipe in de wettelijkheid van het bezette land in en beval de joden zich te laten inschrijven in een daartoe voor hen geopend register bij de gemeentelijke administraties en zich zo te conformeren aan de Duitse verplichting. De verordening dreigde in geval van ongehoorzaamheid met gevangenisstraf en boete, evenals inbeslagneming van goederen, maar bevatte, om niet te veel af te schrikken, geen andere directe dreigingen.

Een verdediging op zijn smalst

De U.L.B., althans haar Raad van Beheer, begreep maar al te goed dat ze over de twee verordeningen van 28 oktober 1940 een standpunt moest

Enfin, depuis que nous sommes entrés en relations, a paru l'Ordonnance du 28 octobre publiée au "Verordnungsblatt" du 5 novembre distribué le 9 novembre.

Elle heurte les principes de notre Université comme les heurterait toute mesure qui frapperait une partie de nos concitoyens en raison de leurs croyances ou de leurs convictions philosophiques. Elle est contraire à la Constitution Belge, dont l'article 6 garantit à tous les Belges l'égalité devant la loi et dont l'article 14 leur garantit la liberté de conscience.

Lors de notre première rencontre vous avez invoqué la Convention de La Haye pour appuyer la mesure que le Pouvoir occupant avait décidé de nous imposer. A notre tour nous invoquons cette même Convention pour nous protéger contre les exigences qu'elle devrait nous permettre d'écarter.

Nous vous avons promis une collaboration loyale dans votre tâche de contrôle telle que vous nous l'avez définie.

Pour le bien de la haute mission scientifique que nous devons sauvegarder, nous vous prions d'examiner les considérations qui précèdent dans le même esprit que celui qui les a inspirées et nous vous conjurons, Monsieur le Commissaire, d'user des pouvoirs dont vous êtes investi pour écarter des questions dont l'urgence ne s'impose pas et qui seraient de nature à troubler nos rapports que nous voulons confiants.

Je vous prie, Monsieur le Commissaire, d'agréer l'expression de mes sentiments très distingués.

Pour Monsieur Frans van den Dungen,

LE RECTEUR ff,

(s) E. Bogaert.

Protest van de Raad van Beheer tegen de verordening van 28 oktober 1940 op de Joden, 14 november 1940.

innemen. Beide, besloot hij, 'overtreden de beginselen van gerechtigheid, verdraagzaamheid en gelijkheid voor de wet, terwijl de verdediging ervan de bestaansreden is geweest en nog steeds is van de Université Libre de Bruxelles'. Ook riepen deze verordeningen tegen de joden volgens de Raad protest van de Universiteit op. De Raad kwam op 14 november bijeen om zich uit te spreken en schatte de inzet van de joodse kwestie op een deskundiger wijze in dan het anonieme pamflet, dat de twaalfde, bij het hervatten van de lessen, uitgedeeld was. Dit pamflet kwam van de communisten. Ze maakten van de anti-joodse

verordeningen gebruik om zich aan de Universiteit te manifesteren en riepen de kameraden op om zich in naam van het Vrij Onderzoek te verzetten tegen de willekeur en het obscurantisme. Hun pamflet trachtte tot actie op te roepen en legde daarom het accent op het minst beslissende aspect van de antisemitische vervolging, die men in het bezette België aan het invoeren was. Wat 'onze gevoelens in opstand brengt' aldus de communistische tekst, is 'het decreet dat onze Israëliische professoren uit hun ambt ontzet, zoals het de advocaten, ambtenaren en journalisten uit hun ambt ontzet'. De Duitse veiligheidspolitie geeft dit 'anti-Duits getint pamflet' door aan Berlijn. De SS-agenten van de Belgische hoofdstad denken dat 'de auteurs en verdelers [...] waarschijnlijk tot joodse milieus behoren'. De afkomst van hun exemplaar had hen op een dwaalspoor gebracht. Het was onderschept in het universitaire St-Pieter-ziekenhuis te Brussel waar het aan de jonge artsen was uitgedeeld. Vanaf september had een arts van het ziekenhuis de Duitse autoriteiten inderdaad aangespoord het onderwijs en de geneeskundige praktijk te hervormen, om ze te bevrijden uit de greep van de joden en vrijmetselaars. Zowel de eersten als de tweeden werden geopereerd door een dienst van 'ideologische tegenstanders', aldus de veiligheidspolitie. De gediensstige informant van het ziekenhuis (aldus nog altijd de veiligheidspolitie), verlangend naar deze heilzame hervorming, had zijn joodse confraters die belangrijke posten bezetten met naam en toenaam aangegeven. Verbitterd betreurde hij dat geen enkele antisemitische beweging er op de U.L.B., en in het bijzonder aan de Faculteit Geneeskunde — steunpunt van de joodse beweging in België — in slaagde op gang te komen. Bij het opstellen van haar rapport over het joodse geloof, zou de SS-politie deze 'stichting van vrijmetselaars' onderworpen aan 'felle joodse infiltratie' aanduiden als 'de onbetwiste vertegenwoordiger van de joodse gedachte'.

Nochtans is de verdediging van de principes, die de bestaansreden van de Universiteit vormden, in het protest van de U.L.B. in november 1940 erg beperkt. Net als het communistisch pamflet — doch zonder een beroep te doen op de universitaire gemeenschap — ging de brief van het rectoraat aan de Duitse commissaris van de Universiteit niet verder dan een collegiale solidariteitsbetuiging met de door schorsing getroffen professoren. Het hoofd van de militaire administratie las hem op zeer kritische wijze; zonder even kritisch te willen zijn kan men zich afvragen of de brief hem zelfs niet een helpende hand reikte. De internationale conventie van Den Haag werd erin aangehaald 'om', zo beklemtoonde zij, 'ons te beschermen tegen die eisen, die zij (de conventie) ons zou moeten toestaan te verwerpen'. Vastbesloten deze Universiteit, die

slecht paste in het landschap van een nazi-bezetting, in het gareel te spannen, weigerde de Duitse generaal elke restrictie bij de uitvoering van de betwiste verordening. Zijn verbazing over de kritiek van de U.L.B. was ronduit schijn. Hij deed alsof de academische autoriteiten hun doel bereikt hadden maar verwees ze zo terug naar de problematiek van hun relatie met de bezettende macht. De militaire administratie wilde, samen met de andere autoriteiten, 'de correcte uitvoering' van de verwijdering van de invloedrijke joden beschouwen als 'een test die toelaat de wil van de Belgische diensten, in het vooruitzicht van loyale samenwerking, op de proef te stellen'. In deze met zoveel omzichtigheid behandelde joodse kwestie, en ondanks dat ze elk Belgisch voorstel om er nog uitzonderingen aan toe te voegen, afwezen, aanvaardden de Duitse militairen zonder tegenstribbelen dat, overeenkomstig de Belgische wet, ieder geschorst persoon materieel 'geniet van de voordelen bij op non-actief stelling'. Geen enkele joodse professor aan de U.L.B. weigerde het compromis (1). Door zich te onderwerpen aan de professionele schorsing, hoefden de academische autoriteiten hun eigen vastberadenheid, om 'niet deel te nemen aan de uitvoering van deze verordeningen', niet op de proef te stellen. Iedereen aanvaardde het voldongen feit. Daardoor speelde de joodse kwestie geen enkele rol in het ideologisch geschil dat de U.L.B. precies één jaar later, om haar bestaansreden de vrijwaren, tot de krachtproef met de bezettende macht deed besluiten. Ondertussen legde het voldongen feit haar in de joodse kwestie een logica op. Net als de andere autoriteiten van het land, lieten de Universitaire autoriteiten hun administratieve diensten overgaan tot de 'passieve uitvoering' van de Duitse bevelen terzake. De Wetgevende Vergadering had deze praktijk van het noodzakelijk kwaad in november 1940 aanbevolen aan de secretarissen-generaal van de Belgische ministers, verontrust als zij waren over de verantwoordelijkheden die de Duitse macht hen opdrong in een joodse kwestie; verantwoordelijkheden die zo tegenstrijdig waren met hun wettelijke plichten. Aan de U.L.B. behelsde de passieve uitvoering, na de verwijdering van de joodse professoren, de voorbereiding van de — nakende — verwijdering van de studenten die als jood waren geïdentificeerd.

De joodse ex-studenten

Op het programma van de nazi-vervolgingen stond de uitsluiting van alle joden uit het Arisch onderwijs. De verordening die haar uitvoerbaar verklaarde, werd pas eind 1941, na de vrijwillige sluiting van de U.L.B.,

STEINBERG

UNIVERSITE LIBRE DE BRUXELLES

OFFICE DES RENSEIGNEMENTS UNIVERSITAIRES

Avril 1941

RELEVÉ DES ÉTUDIANTS JUIFS INSCRITS AUX COURS POUR 1940-1941

UNIVERSITE LIBRE DE BRUXELLES

OFFICE DES RENSEIGNEMENTS UNIVERSITAIRES

Janvier 1942

LISTE DES ÉTUDIANTS PRÉSUMÉS JUIFS INSCRITS AUX
COURS POUR 1941-1942

N° du rôle

Noms

Lijsten van Joodse studenten of van studenten waarvan gedacht werd dat ze Jood waren, opgesteld door de Dienst Universitaire Inlichtingen van de U.L.B., april 1941-januari 1942.

uitgevaardigd. Haar universitaire inlichtingendienst stelde, vooruitlopend op het gebeuren dat de joden wachtte, vanaf april een lijst op van 79 joodse studenten ingeschreven voor de cursussen 1940-41. Deze lijst werd voor het academisch jaar 1941-42 bijgewerkt, maar men meende dat ook dit niet beantwoordde aan de verordening van 1 december en, vanaf januari 1942, gaf de dienst op vraag van de commissaris een derde lijst van als 'vermoedelijk joods' geïdentificeerde studenten vrij. Het decreet van 1 december ontzegde niet alle onderwijsvormen aan de jonge joden. De bezettende militaire macht hield er nochtans aan, met haar voortaan vermeerderende anti-joodse verordeningen, de fictie van het respect van de wetten van het land te behouden. De segregatie en het isolement van de joden werd voltooid doordat de bezetter hen gelastte om tot een administratief ghetto, onder de verplichte vorm van een Vereniging van de joden in België — en niet van België —, toe te treden! De nuance was betekenisvol. De in het *Belgisch Staatsblad* gepubliceerde statuten van de vereniging omschreven de officiële bedoe-

ling: '[hun] uitwijking voorbereiden'. De joodse notabelen, die hun houding — de politiek van het noodzakelijk kwaad — van de nationale autoriteiten afkeken, wensten een van de geschorste professoren van de U.L.B. in de vereniging op te nemen. Na een bedenktijd weigerde Chaïm Perelman deel uit te maken van hun comité in Brussel. Hij aanvaardde echter wel om hen op onderwijsgebied te adviseren. In afwachting van de aangekondigde 'uitwijking' moest de wettige instelling de uitsluiting van de joodse leerlingen uit de scholen uitvoeren, maar zich tegelijkertijd conformeren aan de door de wet voorgeschreven schoolplicht. Ze was gemandateerd om een aangepast joods onderwijs te organiseren. Vanaf de lente 1942 kwamen verscheidene ex-studenten van de U.L.B. samen om les te geven aan de kandidaat-leraren voor de toekomstige joodse lagere scholen. Het waren geenszins 'clandestiene lessen' zoals die aan de U.L.B.. Onder het beschermheerschap van de officiële vereniging zetten de joodse universitaireren zich in om in Brussel een middelbare en een technische school te laten functioneren. Deze door joodse notabelen gesteunde initiatieven werden door de clandestiniteit aangeklaagd. De officiële vereniging werd er gestigmatiseerd als 'de directe uitvoerder van de Gestapo in de joodse gemeenschap!' 'De hamer, die met ons vlees en bloed gesmeed werd, deelt, gehanteerd door de nazi's, slagen uit aan de arbeiders en aan de joodse bevolking', zei de links-zionistische arbeiderspartij lyrisch. In dit pamflet, dat voor de tweede verjaring van 10 mei 1940 gepubliceerd werd, deed deze partij ook een beroep op de joodse intelligentsia. Het joodse verzet hoopte de Brusselse universitaireren te overtuigen zich niet 'te engageren in de scholen van het ghetto'. 'Zonder jullie', herhaalde het pamflet, 'zullen de nazi's de scholen niet kunnen openen!'. Een dergelijke oproep tot ongehoorzaamheid was niet zo overtuigend als de Duitse decreten die in maart 1942 werden uitgevaardigd. Ze handelden over verplichte tewerkstelling in België en in het noorden van Frankrijk, evenals over 'joodse arbeidsvoorwaarden'. Vanaf mei werd hun opsluiting in werkkampen gelegaliseerd. De liquidatie van de joodse ondernemingen leverde meteen een massa 'asocialen' op. Vanaf 13 juni werden ze opgeroepen door de Nationale Dienst voor de Arbeid, een Belgische instelling, en begon men hen te deporteren naar de kampen van de Todt-organisatie aan de Atlantische muur, om er verplichte arbeid te leveren (2). Op 27 juli opende in Mechelen het verzamelkamp voor 'tewerkstelling' in het Oosten. De aangekondigde 'uitwijking' nam de officiële vorm van een arbeidsprestatie aan. Tegenover de bedreiging zetten de studenten-leraren zich schrap voor hun joodse scholen. In augustus, terwijl de konvooien van de *Endlösung* (de totale en massale

uitroeïng van de joden) de zogenaamde werkpresteerders, kleine kinderen en invalide ouderlingen inbegrepen, naar Auschwitz brachten, gebruikte de Technische School deze deportatie als argument. Haar algemene secretaris — een ex-student van de U.L.B. — verklaarde met verdachte overtuiging dat dit ‘onderwijs in de huidige omstandigheden kon dienen als voorbereiding op een vrijwillige of gedwongen uitwijking, door de jongens en meisjes aan te passen aan werkomstandigheden die ze momenteel niet zouden aankunnen’. Het argument — de ex-student wist het — was bedrieglijk! Hij wist alles af van de tegenspoed van zijn collega, de echte officiële directeur van de Middelbare School. Op de openingsdag van het Mechelse kamp had deze andere ex-student, vervuld van zijn functie, met de SS van het verzamelkamp willen onderhandelen over de vrijlating van verscheidene van zijn leerlingen die opgeroepen waren tot ‘tewerkstelling’. Zijn tussenkomst werd heel slecht onthaald. Zoals voorzien werden zijn leerlingen gedeporteerd met konvooi I op 4 augustus 1942. Wegens zijn titel bleef hij in Mechelen geïnterneerd. Zijn beschermde toestand eindigde in mei 1944. Konvooi XXV bracht hem op zijn beurt naar Auschwitz waar hij meteen na het uitstappen uit de trein vergast werd.

De studenten van de ‘Endlösung’

Een derde van de naar Auschwitz overgebrachte ex-studenten van de U.L.B. hadden zich zo door de onzekere bescherming van een bevoorrecht statuut laten misleiden. De bezettende militaire macht had in 1940 geen uitzonderingen toegestaan, maar haar opportunisme dicteerde haar, in het vooruitzicht van de naderende raciale deportatie, vanaf juli 1942 een plaats van het noodzakelijk kwaad in te richten, waar de studenten van joodse nationaliteit van profiteerden. De *Endlösung* bevatte dergelijke opportuniteiten. In Auschwitz werd systematisch uitgeroeid, met uitzondering van een derde van de gedeporteerden, dat geschikt bevonden werd om in de concentratiekampen te arbeiden. Om die reden werden er, ondanks de volkerenmoord, nog mensen — een klein aantal overlevenden — gered van de raciale deportatie. Zo ook enkele joodse ex-studenten van de U.L.B.. Op 79 joodse studenten, die ingeschreven waren op het ogenblik dat de bezetter zijn joodse kwestie op de Universiteit aanhangig maakt, werden er 19 uit België en 2 uit Frankrijk gedeporteerd. Van de 20 die in Auschwitz aankwamen — een student was uit het konvooi gevlucht — waren er nog 5 in leven bij de bevrijding van de kampen. De enige geschorste professor die gedepor-

teerd werd overleefde zijn aankomst in Auschwitz niet.

Deze balans van de *Endlösung* voor de ex-studenten van de U.L.B. loopt niet helemaal gelijk met de balans voor de joodse bevolking van het land. De joodse studenten zijn niet zo kwetsbaar geweest. Op nationaal vlak is bijna één jood op twee — 44% — verdwenen. Dat veel ex-studenten Belgische burgerrechten hadden, verklaart het verschil niet. Integendeel, de 30 joodse studenten van Belgische nationaliteit kregen het zwaarder te verduren dan de buitenlandse studenten. Ze werden naar Auschwitz gedeporteerd; 7 van hen vertrokken met konvooi XXII B (B van Belgen). Ze waren in de nacht van 3 op 4 september 1943, tijdens de grote razzia, opgepakt. Gedurende meer dan een jaar had de militaire administratie de 6% joden, die Belgische onderdanen waren, uitgezonderd van de 'tewerkstelling' van de joden. Hun immuniteit diende om een crisis met de Belgische autoriteiten te vermijden. Zonder protest lieten ze de SS de vreemde joden deporteren. De invallen bij deze laatsten, tijdens de zomer van 1942, en de klopjachten, vanaf de herfst, overtuigden niet alle joodse studenten van Belgische nationaliteit om hun wettelijk adres te verlaten. De duik in de clandestiniteit verklaart waarom de raciale deportatie van de joodse ex-studenten van vreemde nationaliteit, nochtans groter in aantal, niet zo veel ravage heeft aangericht. Van de 49 op de lijst van de universitaire inlichtingendienst voorkomende ingeschrevenen, werden er slechts 8 opgenomen in het Mechels konvooi en 2 in die van Drancy, in Frankrijk, waar ze bij het vluchten werden opgepakt. Zonder bescherming van de Belgische autoriteiten, leerden de geïmmigreerden, die aan de invallen van de zomer 1942 waren ontsnapt, als elke geïmmigreerde in onveiligheid zich verschuilend, de kracht van de weerspanningheid kennen. Deze lering kwam evenwel niet spontaan. De studenten-leraren van de slechts kortstondig bestaande joodse scholen waren eveneens van buitenlandse nationaliteit. Evenzeer rekenden andere ex-studenten, tewerkgesteld bij het personeel van de joodse vereniging, gedurende heel de periode dat ondergedokenen werden vervolgd, op het belang dat de Duitse autoriteiten erbij hadden een wettelijk ghetto te behouden. Zelfs als buitenlanders behoorden de joodse studenten van de U.L.B. nauwelijks tot de volkse milieus waaruit joods extreem-links, of het nu communistisch of zionistisch was, verzetsmilitanten recruteerde. In de Universiteit, die door de bezetter gestigmatiseerd werd voor haar 'linkse' tendenzen, kwamen deze studenten — Belgen of buitenlanders — bij de *Etudiants Socialistes Unifiés* eveneens slechts in kleine aantallen voor.

Markante uitzonderingen

Jeanne Goldsobel, vermoord in Auschwitz, vormt eerder een uitzonderlijk geval. Ze werd niet uit Mechelen gedeporteerd. Ze werd aangehouden voor 'communistische drijfverijen' en twee dagen voor de opening van het joods verzamelkamp naar Ravensbrück gebracht. Szmul Potasznik, doctorandus in de economische wetenschappen, werd gefusilleerd op de Nationale Schietbaan in Schaarbeek. Hij vormt een uitzondering tussen de militanten van de *Main d'Oeuvre Immigrée* van de communistische partij, die de gewapende strijd hadden aangevat. Samen met zijn twee kameraden verzetstrijders, werd deze intellectueel aangehouden toen hij geld vorderde van een joodse miljonair. De Duitse krijgsraad veroordeelde hen ter dood wegens... 'banditisme'. In het fort van Breendonk werd Georges Livschitz gefusilleerd als communist. De jonge arts — zijn doctoraat had hij in 1942 voor de Centrale Examencommissie behaald — had nooit tot enige organisatie behoord. En precies omdat hij niet onderworpen was aan hun discipline durfde hij, samen met twee niet-joodse schoolvrienden van het *Athénée d'Uccle*, wat geen enkele verzetsbeweging waagde te ondernemen tegen de raciale deportatie in heel het Europa van de *Endlösung*. Hij had het idee om een konvooi naar Auschwitz aan te vallen van het *Comité de Défense des Juifs*. Deze ondergrondse organisatie had zich tijdens de grote golf deportaties van de zomer van 1942 gevormd. De joodse communisten en de 'links-zionistische arbeiders' die er deel van uitmaakten, verruimden dit comité naar andere politieke stromingen onder het beschermheerschap van het *Front de l'Indépendance* professor Omer Goche — nochtans communist — kon zijn geschorste collega Chaïm Perelman, die zich politiek aan een heel andere kant dan joods extreem-links situeerde, overhalen hen te vervoegen. Dit joods verzet was een echte gemeentelijke administratie voor de onderduikers, en vooral voor hun kinderen, maar was geen organisme dat zich met gewapende strijd bezig hield. Ze bedacht de bevrijding van gedeporteerden uit een konvooi en zocht hiertoe de steun van een groep die in staat was de operatie te organiseren. Persoonlijke relaties speelden hier een essentiële rol. Een ex-studente van de U.L.B., Hélène Bolle, dochter van een lid van het comité, was de vriendin van Livschitz. Deze laatste contacteerde zijn vriend Robert Leclercq, zijn commilitant bij de kring Vrij Onderzoek voor de oorlog. Het plan, voorgelegd aan de *Groep G*, werd niet weerhouden. Toch kreeg Livschitz, op aanraden van Leclercq, van Richard Altenhoff de enige revolver waarvan zijn 'terroristische bende' gebruik maakte voor 'de aanslag van 19 april 1943 tegen

het joods konvooi (transport per trein)'. Wegens dit wapenfeit werd hij met andere 'terroristische gijzelaars' in februari 1944 gefusilleerd. Livschitz en zijn twee kameraden slaagden erin het XXste konvooi tussen Boortmeerbeek en Wespelaar tegen te houden en onder de kogelregen van de Duitse escorte een wagon te openen en een vijftiental gedeporteerden te bevrijden.

Degenen die bevrijd werden door de overrompeling zijn opgenomen in de nummers van de serie 700, op de lijst van dit XX'ste transport. Verder naar voren, op het nummer 409 komt de naam voor van een gedeporteerde die vergast werd bij de aankomst van het konvooi in Auschwitz. In april 1941 droeg deze vrouw een ander nummer; — nr 4 — op een andere lijst, de 'lijst van joodse studenten van de U.L.B.. Met de vanaf 1940 aan de Universiteit van het Vrij Onderzoek gestelde joodse kwestie, waren het niet alleen principes die op het spel stonden! Hun overtreding effende de weg naar de vervolging van mensen en liet de SS de vrije hand voor de *Endlösung*.

Noten

1. Van de 120 joden, die wegens de uitvoering van de verordening van 28 oktober, door de professionele schorsing getroffen werden, weigerde alleen de advocate Régine Orfinger-Karlin van de U.L.B., zich te onderwerpen. Ze stond ingeschreven bij de Antwerpse Balie, die zich verzet had tegen het Duits 'Diktat'. De Balie van Brussel weigerde de 14 nog aanwezige joden, die meestal van de U.L.B. kwamen, te schrappen door haar ledenlijst niet te publiceren.

2. Een van de ex-studenten, Naftali genaamd Maurice Landau, die samen met de andere 'verplichte werkers' gerepatriëerd werd uit de kampen van Noord-Frankrijk, ontsnapte op 31 oktober 1942 uit konvooi XVI dat hen naar Auschwitz bracht.

Hoofdstuk 6
De opnieuw vrije Universiteit

Alain Dierkens

Tijd voor een balans en voor toekomstplannen

Op 9 september 1944, enkele dagen slechts na de bevrijding van Brussel, hield de Raad van Beheer van de U.L.B. voor de eerste maal sinds 24 november 1941 een normale zitting. Rond voorzitter Charles Frérichs, rector Frans Van den Dungen en administrateur Fernand Héger hadden zich drieëntwintig andere leden van de Raad verzameld: het was tijd voor een balans. Tijdens deze en de daaropvolgende (23 september) zitting, zullen de grote gedragslijnen van de Universiteit voor de latere jaren vastgelegd worden. De onmiddellijke praktische gevolgen van deze opties zijn voelbaar in de dossiers die het omvangrijke fonds Rectoraat 1940-1945 in de Archieven van de U.L.B. vormen.

Eerbetoon en dankbetuigingen

Uiteraard gingen de eerste gedachten van de U.L.B.-overheid naar hen die verdwenen, vaak gesneuveld voor hun filosofische of politieke overtuiging. Het was ook het moment van eerbetoon aan allen die, op de één of andere wijze, weerstand hadden geboden aan de Duitse bezetting en die in de loop der jaren hun trouw aan de idealen van de U.L.B. concreet bewezen. Het was ook nog de plaats om allen die de Universiteit, haar personeel en haar studenten hadden geholpen, te bedanken. Het was tenslotte de tijd van de fierheid. Om het met Charles Frérichs, bij de opening van de zitting op 9 september te zeggen: '(...) wij menen te mogen stellen dat door de besluiten die deze Raad op 24 en 25 november 1941 nam, de bezettende overheden een complete nederlaag hebben geleden. De houding van de Universiteit heeft bij de publieke opinie een zeer grote weerklank gevonden en ze heeft ons, daar waar wij de weerstand tot aan de opoffering hebben gedreven, talrijke en zeer bemoedigende vriendschappen opgeleverd.'

De administratie hield zich maandenlang, soms jarenlang bezig met het opstellen van lijsten van professoren, vorsers, studenten en oud-studen-

ten gesneuveld tijdens de oorlog. Deze lijsten moesten zo volledig mogelijk zijn en werden systematisch getoetst aan de getuigenissen van overlevenden en vervolledigd met de inlichtingen vanwege de gemeenten. Op verzoek van de Universiteit zal Pierre Baudoux in 1953 een *Liber memorialis 1940-1944* met de resultaten van deze langdurige opzoekingen opstellen.

De administratie zal vanaf 8 september 1944 ook talloze dankbrieven schrijven aan de 'weldoeners' van de instelling. Op de eerste plaats vindt men partikulieren — zoals Ernest-John Solvay en Emile Tournay Solvay —, maar ook instellingen. Zowel wetenschappelijke of universitaire (zoals de universiteiten van Luik en Leuven) als industriële of economische: de Stad Brussel, de U.A.E. van de U.L.B., de directie *Instruction publique* (A. Tits), de *Association des professeurs issus de l'U.L.B.* (André Puttemans) en tal van anderen. De ene partikulier hielp bij de organisatie van de clandestiene lessen, de andere huisvestte een student, een derde betaalde gedurende maanden of zelfs jaren voorschotten op het loon van de personeelsleden, een vierde zorgde voor de verwarming van een lokaal waar uitrusting van de universiteit lag opgeslagen, enz.

Brieven aan de U.L.B.-overheden zijn ook zeer talrijk, hetzij om het vertrouwen in de toekomst van de universiteit te bevestigen, dan weer om een mild gebaar te signaleren dat anders onopgemerkt zou blijven. Het is in deze briefwisseling dat sympathieën of respektbetuigingen naar voor komen. Sommigen zijn goed gekend en werden reeds hierboven geciteerd, zoals de voorbeeldige houding van de rector van de Leuvense universiteit tegenover de oud-studenten van de U.L.B.. Anderen, uiteraard, werden nog niet genoemd. Zo zijn ook de banden van de Universiteit met de Vrijmetselarij het onderwerp van een briefwisseling, zowel met het Groot-Oosten van België (waarvan de Grootmeester, Paul Erculisse, professor was aan de U.L.B.), als met de loge *Prometheus* in het Oosten van Brussel (waar rector Frans Van den Dungen en zijn opvolger op het rectoraat, Jacques Cox, Achtbare Meesters waren). Maar er waren ook wensen vanwege de Federatie van Christelijke Studentenverenigingen van België (die overigens werden afgedrukt in haar orgaan *Pro Christo*) en deze geuit in een brief uit Teheran van 10 december 1944, waarin de Vereniging van Iraanse oud-studenten het 'voorbeeld dat de U.L.B.-studenten, die in vrijheid in een vrij land wilden leven, aan de rest van de wereld gaven', loofden.

Er werden een weinig later ook lijsten van verzetstrijders opgesteld (dit zou uitmonden in de overhandiging, op 20 juni 1947, van een verzetsmedaille van de universiteit aan 'studenten en oud-studenten die hadden

meegewerkt aan het verzet'), met al wat een dergelijk onderzoek aan getuigenissen en confrontaties met zich meebrengt. En na de oprichting, op 8 januari 1946, van een Nationale Commissie van het Verzet, heeft de Universiteit de mogelijkheid onderzocht om de U.L.B. te doen erkennen als 'organisme van burgerlijk verzet' en bijgevolg aan alle leden van de Alma Mater een kruis of een burgermedaille te doen toekennen.

Disciplinaire sancties

Bij de zitting van 9 september 1944 rees de vraag welke sancties men tegen docenten en personeelsleden die hun sympathie, zelfs passief, hadden betuigd met de Duitse bezetter moest nemen. In de eerste plaats moest de houding van de achttien leden van de U.L.B. die in december 1944 positief hadden gereageerd op het verzoek van het commissariaat van de Duitse overheid om hun lessen verder te zetten, onderzocht worden. De onderzoekscommissie, voorgezeten door de oud-voorzitter van de Raad van Beheer René Marcq, werkte gewetensvol en in december 1944 had zij het grootste deel van haar werk beeindigd. Zij diende later evenwel nog enkele minder belangrijke gevallen te onderzoeken en kon de beklagden meestal totaal van vervolging ontslaan (ook rector Van den Dungen en de historicus Paul Bonenfant). Daar door Dirk Martin een specifiek hoofdstuk aan deze kwestie is gewijd, beperk ik me hier tot het wijzen op de aanzienlijke hoeveelheid tijd die aan deze zaak tijdens de eerste zittingen van de Raad van Beheer werd besteed. De straffen die er uit voortvloeiden waren alles wel beschouwd matig. Dit is enerzijds een bewijs van de beperkte omvang van de collaboratie en, anderzijds bewijst dit dat de moedige houding van de U.L.B. coherentie vertoonde.

En het onderwijs?

De heropening van de universiteit en de hervatting van de lessen had de gelegenheid kunnen zijn om de pedagogiek en de onderwijsstructuren aan de U.L.B. ingrijpend te veranderen. Zoals Andrée Despy het hoger stelde, hebben de leden van de Raad van Beheer en de andere verantwoordelijken (studenten en professoren), die van 10 december 1941 tot 1 maart 1942 in Hoei gevangen zaten, dit langdurig besproken en, samen met hun andere collega's na hun vrijlating, in 1942 en 1943

een omvangrijk rapport opgesteld. De 'Gesprekken van Hoei' zijn bewaard in de Archieven van de U.L.B. (en wachten daar nog altijd op een historicus...). Op 9 september 1944 huldigt voorzitter Frérichs 'de collega's van de Raad en de leden van het Onderwijzend personeel die gedurende drie maanden in Hoei verbleven en die, tijdens hun hechtenis, een groot aantal interessante problemen van de universiteit bestudeerden en ons een boeiend verslag brachten over de hervormingen en de te realiseren ontwikkelingen in ons huis'. Maar, in plaats van snel tot een ongetwijfeld wenselijke nieuwe evaluatie over te gaan, beslist de Raad van Beheer op 23 september, 'gelet op het belang van de inspanningen nodig om het reeds bestaande onderwijs te hervatten, de universiteit zich voorlopig zal beperken tot de reorganisatie van de cursussen die werden ingericht voor mei 1940 en stelt elke wijziging of uitbreiding van het onderwijs tot later uit'.

Het lijdt geen twijfel dat deze 'Gesprekken van Hoei' — een veertigtal mappen over de examens, over de methodologie en de controle op het onderwijs, over de Raad van Beheer, over het programma van elk der Faculteiten, over het statuut van het onderwijzend personeel, over de werving, over het patrimonium, over de publiciteit, over de bibliotheken, over de vervolmakingscursussen, ... van uitzonderlijke waarde zijn en verder reiken dan een heldere analyse van een verouderd systeem, om pedagogische en institutionele perspectieven die men pas na 1968 zal terugvinden, te suggereren. De toepassing van de aanbevelingen — of tenminste, de bespreking ervan — zou de ontgoocheling verzacht hebben van tal van studenten die de clandestiene cursussen volgden of in moeilijke omstandigheden studeerden en verbaasd waren aan de U.L.B. een onderwijs terug te vinden dat precies gelijk was aan datgene dat ze voor 1940 gekend hadden. Indien men een aantal recent verzamelde getuigenissen kan geloven, had iedereen duidelijk de indruk dat op gebied van het onderwijs de oorlog op de U.L.B. niets — of bijna niets — had gewijzigd.

De vreemde passiviteit van de academische overheid in deze zaak kan uiteraard verklaard worden door de noodzaak het werk zo snel mogelijk te hervatten, om de balans van de oorlogsjaren op te stellen, om de inventaris van materiële en menselijke rijkdommen te maken. Maar het blijft daarom niet minder betreurenswaardig, zoals dat ook het geval is met de afwachtende houding van de universiteit inzake de verdubbeling van de U.L.B. en het probleem van het Nederlandstalig onderwijs. Betekenisvolle aanwijzing: het dossier 'Vlaams onderwijs' van de 'Gesprekken van Hoei' bevatte slechts één bladzijde van een twintigtal lijnen. De oprichting, op 23 september 1944, van een universitaire

commissie voor de uitbreiding van het Vlaamstalig onderwijs zou het probleem bij lange na niet oplossen, zoals in het hiernavolgende artikel van Frank Scheelings wordt aangetoond.

De hervatting van de lessen

De ceremonie voor de heropening van de Universiteit, eerst voorzien voor 23 oktober 1944, had plaats in het Paleis voor Schone Kunsten van Brussel op 20 november 1944, de dag van Sint-Verhaegen. De hoogste politieke en academische autoriteiten van het Koninkrijk waren aanwezig. Op het spreekgestoelte volgden Charles Frérichs (voorzitter van de Raad van Beheer), René Marcq (ere-voorzitter van de Raad van Beheer), Eugène Dupréel, Paul Brien, rector Frans Van den Dungen en Jean-Louis Servais, voorzitter van de overkoepelende Studentenvereniging van de U.L.B., elkaar op. De gelegenheidstoespraken plaatsten de moedige houding van de universiteit op de voorgrond ('één van de meest glorieus getuigenissen van de waardigheid en de grootsheid van België') en herinnerden aan de grote principes van de instelling en de vereisten van een gedragslijn die trouw was aan het Vrij Onderzoek. Overeenkomstig de beslissing van de Raad van Beheer van 9 september, hadden aan de U.L.B. verkiezingen plaats na de heropeningsceremonie ('zij die in gevaar verkeerden moeten een ereplaats krijgen'). Jacques Cox, op 30 november 1944 tot rector verkozen, besliste dat er geen plechtige openingszitting zou zijn 'om de eensgezinde houding van de universiteit tijdens de oorlog te bewaren', maar dat het passend was voorrang te verlenen aan het onthaal van de studenten en, bij deze gelegenheid, de filosofische en morele tradities van de U.L.B. te beklemtonen. De lessen werden op 8 januari 1945 effectief hervat. Geleidelijk aan werden de administratieve problemen die met examens, de collegeroosters, benoeming en bevordering van de personeelsleden gepaard gaan, aangepakt en opgelost. Het nieuwe academisch jaar, dat geopend werd op 25 oktober 1945, toont een instelling die haar integriteit heeft teruggevonden.

Dirk Martin

De epuratie

Onmiddellijk na de bevrijding, en voor het eerst op 9 september 1944, kwam in het kader van de zittingen van de Raad van Beheer van de Universiteit een onderzoekscommissie samen om de interne (niet straf-rechterlijke) epuratie in goede banen te leiden. Tijdens die eerste zitting werd beslist wie men ging aanpakken. In eerste instantie zou het gaan om de achttien leden van het academisch personeel die ondanks het schorsingsbesluit van de Raad van november 1941 positief hadden geantwoord op de vraag van de Duitse kommissaris Ipsen in verband met de voortzetting van het onderwijs. Buiten de achttien zou ook het geval van anderen (het zouden er een vijftiental worden) die het voorwerp waren van kritiek omwille van hun houding tijdens de bezetting, moeten behandeld worden. Tenslotte werd beslist de personen in kwestie uit te nodigen zich te komen rechtvaardigen.

Een goede maand later bleken een vijftal mensen niet gereageerd te hebben.¹ Nog voor de gevallen individueel onderzocht waren, meende de commissie dat al de anderen zouden moeten afgezet worden met ingang van 1 januari 1942...Eind oktober ging men tenslotte over tot het echte werk en zou op enkele dagen het grootste deel van de achttien de revue passeren. In de loop van december en januari 1945 was het de beurt aan de rest.

Wie?

Het is instructief na te trekken wie er ter verantwoording werd geroepen. Twaalf gevallen (dus meer dan een derde van het totaal) kwamen uit de Toegepaste Wetenschappen. Telkens vijf hadden een opdracht in de Rechten en in Letteren en Wijsbegeerte, telkens vier in de Wetenschappen en in de Geneeskunde. Verder waren er nog twee uit de Handelsschool en één uit de Politieke Wetenschappen. Het ging daarbij om vijftien gewone hoogleraren, zeven assistenten, drie werkleiders en

dan telkens twee docenten, *maitres de conférence* en geaggregeerden. Tenslotte één buitengewoon hoogleraar en één geassocieerd hoogleraar. Kijkt men alleen naar de achttien ja-zegggers uit 1941, dan blijkt het overwicht van T.W.'ers nog groter: de helft. Op de koop toe maakte drie van de voornoemde vier lesgevers in de Wetenschappen deel uit van de achttien. Twaalf van de achttien kwamen dus uit die twee faculteiten... Integendeel blijkt het aandeel gewone hoogleraren bij de achttien kleiner dan bij de hele groep (zes, tegen vijftien op drieëndertig) terwijl het aandeel lagere graden er hoger ligt. In het algemeen is het dus duidelijk dat de Toegepaste Wetenschappen en de gewone hoogleraren eruit sprongen. Het T.W.-fenomeen is nog opvallender bij de kern van achttien, maar daar dan weer minder gewone hoogleraren.

De aantijgingen

Waarvan werden de 33 'gevallen' nu beschuldigd? Voor de achttien was het duidelijk: het ja-woord aan Ipsen werd hen door de commissie zwaar aangerekend. Alleen dat al was een element van demoralisatie, meer nog, het vormde een fout ten aanzien van de *formation morale et civique de la jeunesse*, het was desertie.

De neveneffecten van het 'ja' vormden dan nog verzwarende omstandigheden: de achttien hadden, in tegenstelling tot de neen-zegggers, verder hun wedde gekregen, zij het tot aan de Duitse sluiting van de U.L.B., zij het tot in 1944. Verder hadden verschillende onder hen mogen voortwerken in hun labo² en een tweetal was verder blijven zetelen in examenjury's, het NFWO enz. alhoewel dat aan hun collega's verboden werd door de bezetter. Slechts vier ervan tenslotte werd expliciet verweten pro-Duits en pro-nieuwe orde te zijn. Behalve voor Wetenschappen-docent Ledoux werd wel vastgesteld dat het sympathieën zonder meer betrof.

Bij Letteren en Wijsbegeerte-assistente Betty Raucq ging het er bv. om dat zij in contact stond met directeur-generaal De Vleeschauwer, de collaboratiefiguur op Openbaar Onderwijs. Het allerzwaarste geschut werd bovengehaald voor Paul Ledoux die dan ook een echte collaborateur metterdaad was. Aan sinoloog Carl Hentze (die pas tijdens de bezetting benoemd was) werd daarentegen geen woord vuil gemaakt. Was zijn geval al te duidelijk?³

Toch kon aan de commissie niet al te veel vooringenomendheid verweten worden. Het geval van Wetenschapper-assistent Deffet bv., die wel 'ja' had gezegd maar dat als cover voor verzetsactiviteiten voorstelde,

Monsieur le Recteur de l'Université
Libre
50, avenue F.D. Roosevelt
BRUXELLES.

*transmission
N. de la 24/12/45.
J.F.C.*

Mon cher Recteur,

Je crois bien faire en vous donnant ici le contenu de la communication téléphonique que m'a faite Paul-M-G. LEVY:

Paul LEDOUX, arrêté à Hambourg comme nous savions, a été ramené à Bruxelles dans un convoi de soixante-dix prisonniers qui doivent comparaître devant la justice belge.

Il a déjà été interrogé. Il aurait déclaré qu'il ^{ur}aurait dû se mettre au service des Allemands pour avoir de quoi vivre, et de plus, qu'il ne comprend pas qu'on ait quelque chose à lui reprocher : il n'a fait que du travail scientifique, comme il l'avait fait antérieurement pour le British Museum.

Lévy m'a dit aussi que, à Hambourg, le capitaine Pierre van Praag, de la Military Police belge, a saisi le dossier d'Ipsen concernant l'Université Libre. Lévy ajoute qu'on lui a promis la photocopie de ce dossier, il espère qu'on la lui remettra s'il a l'occasion de passer à Hambourg.

Bien cordialement,

G. SMETS.

De terugkeer van Paul Ledoux, docent aan de Polytechnische School, collaborateur, in Brussel, 22 december 1945.

werd tot driemaal toe opnieuw onder de loep genomen. De overblijvende vijftien gevallen werden uiteenlopende feiten ten laste gelegd. Een groepje van vier hoogleraren in de Rechten werd aangewreven dat zij voordrachten van de Duitse gastprofessor Reu hadden bijgewoond. Onder hen Prof. De Page, waar de hoofdzaak echter was dat hij de bemiddeling van commissaris Walz had gevraagd voor het vrijmaken van zijn woning en dat hij zijn titel bij de U.L.B. niet meer vermeld had op zijn publicaties.

Nog een aantal bekende namen defileerden. Letteren en Wijsbegeerte-hoogleraar Haesaert die na de sluiting verder les gaf aan de R.U.G. (waar hij al jaren benoemd was) had volgens de commissie daardoor te kennen gegeven dat hij geen graten zag in de figuur van de ex-aktivist Jacob (prof aan de R.U.G.), de grote struikelsteen voor de U.L.B. in 1941. Prof. Bonenfant moest zich verantwoorden voor zijn lidmaatschap van de eind 1940 ingestelde Commissie belast met de herziening der schoolboeken.⁴ Rector van den Dungen werd door enkele professoren, niet-leden van de commissie, verweten dat hij tijdens het eerste academiejaar en in verband met de heropeningspogingen niet ferm genoeg geweest was en dat hij daardoor *les sentiments patriotiques* gekwetst had.

Veel aandacht werd door de commissie besteed aan Toegepaste Wetenschappen-prof Warnant die, ondanks het feit dat hij door de Duitsers werd gewraakt, na tussenkomst van de Duits-Deense professor Dirksen verder was gegaan met proeven in zijn labo o.a. over de duurzaamheid van metalen. De commissie ging niet over één nacht ijs om te kunnen vaststellen of de proeven al dan niet van militair belang waren en dus als verraad moesten beschouwd worden. Men kon echter niet tot een eensluidend besluit komen en daarom besloot men de eventuele maatregel tegen Warnant niet van de technische grond van de zaak te laten afhangen. Tenslotte was er het geval van buitengewoon hoogleraar Hendrik De Man waar niet verder moest op ingegaan worden, daar het strafrechterlijk onderzoek al liep.

En dan waren er de kleinere namen. Wat werd hen ten laste gelegd? Lidmaatschap van de Rex-geneesheren, een uitspraak tegen het Belgisch regime vóór 1940, een technisch-commerciële reis naar Duitsland en voor H.L. — alhoewel zij gewoon het ongeluk had de vrouw van de reeds genoemde docent Ledoux te zijn — het feit dat ze Petri en andere Duitsers bij hen thuis hadden gehad. De onderzoekscommissie bleek dus zeker niet te beperkend tewerk te gaan bij het weerhouden van bepaalde feiten. Opvallend wel dat een positief antwoord op de bevraging-Nyns uit 1942 met betrekking tot de heropening van de U.L.B. als

Rijksuniversiteit, niet als bezwarend feit gold. Maar wellicht zou de commissie dan ook veel langer werk gehad hebben.

Het verweer van de beschuldigten

Zoals de billijkheid het eiste, kreeg eenieder waaraan iets ten laste gelegd werd, de gelegenheid zich te rechtvaardigen. Het hoofdargument, vooral bij de groep van achttien: men had 'ja' gezegd omwille van de vrijwaring van de Universiteit en omdat de studenten anders in de steek zouden gelaten worden. Andere argumenten, al dan niet gepaard aan het voorgaande: men was niet voldoende geïnformeerd geweest om zich een juist beeld te kunnen vormen van de draagwijdte van Ipsens vraag over de voortzetting van het onderwijs; men had het gedaan om niet op te vallen en om zodoende bepaalde clandestiene activiteiten niet in gevaar te brengen.

Bij de groep van achttien kwamen andere argumenten enkel van twee 'vreemdelingen': Joukoff, die van Russische afkomst was, verklaarde onder druk van het *Office des Réfugiés Russes en Belgique* gehandeld te hebben (IZ) en de Luxemburger Ewert vreesde anders als soldaat bij de *Wehrmacht* ingelijfd te worden.

Bij de overblijvende gevallen bleken de motiveringen uiteenlopend; logisch, hen werden ook uiteenlopende dingen verweten. Rector van den Dungen en de groep professoren die de voordrachten van de Duitse gastprofessor Reu hadden bijgewoond (De Page, Lespes, Gevers, Dekkers) handelden in overeenstemming met 'l'attitude temporisatrice adoptée par les autorités universitaires'.

Andere argumenten waren gepersonaliseerd. Het ging om de bescherming van het labo (Warnant en zijn *Luftfahrtforschungsanstalt* — experimenten); de echtgenoot — waarvan zij — trouwens ondertussen gescheiden was — was de schuldige (H.L.); men had zelf ontslag ingediend in december '41 (Haesaert en Victor); het lidgeld voor Rex werd niet meer betaald (Martin); een bepaalde functie was niet gevraagd en men had trouwens zijn ontslag aangeboden (Bonenfant en de Commissie voor de schoolboeken).

Iedereen bleek dus wel een goede reden te hebben in verband met de geïncrimineerde feiten. De 'echte' collaborateurs hadden echter niet gereageerd; zij bevonden zich evenwel reeds achter de tralies of in het buitenland (Ledoux, Hentze, Raucq, De Man). Hoe dan ook hadden de anderen een defensieve houding gekozen. Eén uitzondering: assistent en werkleider Miller van de Handelsschool, een van de ja-zeggers, ging

ronduit in de tegenaanval. De U.L.B. had toch *accepté un commissaire et elle a accepté que des professeurs soient suspendus*. Op de koop toe hadden Jacob c.s. amnestie gekregen van het parlement... Eén en ander zou Miller niet in dank worden afgenomen: hij zou tot de zwaarst gestraften behoren.

De getroffen epuratiemaatregelen

Na de verdediging van de betrokkenen bepaalde de onderzoekscommissie hun strafmaat. Dat gebeurde in enkele stemmingen die niet steeds eenparig verliepen. Reeds vrij vroeg tijdens de procedure had commissielid Dekkers al de vraag gesteld of degenen die gehandeld hadden uit gebrek aan doorzicht, op dezelfde wijze moesten behandeld worden als degenen die opzettelijk verraden hadden. En na afloop van de zitting van 31 oktober, toen over het lot van het grootste gedeelte van de achttien beslist werd, liet commissielid Solvay acteren: *'je ne crois pas qu'ils aient voulu se mettre au service de l'occupant ni qu'ils aient été animés par l'esprit de lucre. Peut-être ont-ils parfois eu peur pour eux-mêmes'...*

Maar de stemming van het merendeel van de commissieleden was niet zo vergevingsgezind. Toch werd maar tegen vijf van de drieëndertig gevallen de zwaarste maatregel uitgesproken: de afzetting. Het betrof buitengewoon hoogleraar Hendrik De Man, docent Paul Ledoux, assistent Oreste Miller, prof. Fernand Descans en assistente Betty Raucq. Voor De Man en Ledoux lag dat voor de hand.⁵ Voor Raucq was dat al minder het geval. Miller had wellicht door zijn houding bij zijn verdediging een slechte indruk gemaakt. En professor Descans had zijn afzetting waarschijnlijk te wijten aan het feit dat hij de enige⁶ gewoon hoogleraar was die via de bezettende overheid tot in 1944 zijn wedde gekregen had.

Voor de negen volgende gevallen (op één na allemaal van de groep van achttien) werd de formule *'a cessé d'appartenir à l'Université depuis le 5 décembre 1941'*⁷ gevonden. Formeel was dat géén afzetting. Het ging meestal om mindere goden (slechts twee gewone hoogleraren). Het betrof o.a. de gevallen Joukoff, Deffet, Van De Walle⁸ en Warnant die men dus blijkbaar het voordeel van de twijfel had gegund.

Het grootste deel van de achttien bleek dus bestraft met afzetting of gedwongen ontslag. Buiten die twee maatregelen werd er één keer beslist geen beroep meer te doen op de diensten van een *maître de conférence* (een jazezger), en één keer een afname van de titel uitgesproken (geag-

gregeerde dr. Martin, lid van Rex). Vijf mensen mochten zelf hun ontslag aanbieden (of hun reeds gegeven ontslag werd aanvaard). Het betrof de Luxemburger Ewert, Haesaert e.a..

Tenslotte degenen die geen fout trof. Negen man ging vrijuit. Onder hen Van den Dungen, de profs die de voordrachten van Reu hadden bijgewoond, de vrouw van Ledoux, prof. De Page en prof. Bonenfant. Men 'betreurde' nog wel de houding van Haesaert en De Page. Tenslotte werd de benoeming van de collaborateur Hentze als niet bestaand beschouwd; één man (Cornette) bleek intussen overleden.

Na drie maanden serieus werk was het doek dus gevallen.⁹ Vooral de groep van achttien was aangepakt. Bij de anderen werden geen of veel lichtere maatregelen getroffen. Door een maximum aantal gevallen aan de tand te voelen, was een op gebied van de epuratie rimpelloze rentree mogelijk. Er was toch ongeveer 10% van het academisch personeel onderzocht (ong. 30 op ong. 300). Alles samen werd echter maar tegen een goede 6% (ongeveer 20) op een of andere manier opgetreden. Het betrof een beduidend lager cijfer dan bv. aan de R.U.G. De Vrije Universiteit kon tevreden zijn over de standvastigheid van haar academisch personeel in een bijzonder moeilijke periode van haar geschiedenis.

Noten

1. Ledoux en Hentze zouden in Duitsland zitten, Cornette was overleden.
2. Alleen aan Toegepaste Wetenschapper Joukoff (en zijn chef Warnant, zie verder) werd verweten ook voor Duitse instanties gewerkt te hebben.
3. Voor Ledoux en Hentze: vergelijk het hoofdstuk over de collaboratie.
4. Id., 27/1/1945. Zie ook *Staatsblad* 11-12/10/1940. Een ander lid van de Commissie was... Rob. Van Roosbroeck.
5. Cf. het hoofdstuk over de collaboratie.
6. Met uitzondering van Van De Walle, maar die vormde volgens de commissie klaarblijkelijk een geval van gebrek aan oordeelsvermogen.
7. Het was tot in december dat de U.L.B. van de bezetter tijd had gekregen om zich te bedenken.
8. Volgens Ipsen toch een van de weinigen waarmee men iets kon aanvangen... (cf. hoofdstuk over de collaboratie). Voor de archieven: cf. supra.
9. Voor de studenten die iets op hun kerfstok hadden, werd een algemene maatregel getroffen: zij mochten zich niet meer inschrijven. Slechts één geval werd individueel behandeld door de commissie, namelijk een student die een reis naar Duitsland had gemaakt (P.V. du Conseil d'Administration, 24/2/1945).

Frank Scheelings

Het probleem van de verdubbeling

Een tweevoudige geschiedenis: de invoering van Nederlandstalige cursussen en de verdubbeling

De invoering van Nederlandstalige cursussen en de verdubbeling van de Universiteit worden vaak in één adem genoemd. Toch waren dit twee verschillende zaken. De invoering van Nederlandstalige cursussen kwam reeds voor de oorlog op gang. Ze was het resultaat van wettelijk opgelegde verplichtingen. De cursussen hadden vaak het karakter van taalcursussen in de Nederlandse vakterminologie om de afstuderende U.L.B.-studenten de kans te geven zich in het Nederlands te bekwamen of een Vlaams diploma te halen, zodat zij een carrière in het Nederlandse taalgebied konden starten. Typerend is de evolutie in de Rechtsfaculteit, waar de eerste Nederlandstalige cursussen werden ingevoerd als reactie op de taalwetgeving. Eveneens typerend was het invoeren in 1933 en 1938 van respectievelijk 'Medische onderhouden in de Nederlandse taal' (3 uur) en 'Geneeskundige techniek' (15 uur) in de Medische faculteit. De faculteiten Wetenschappen en Toegepaste Wetenschappen bezaten in 1945 eveneens enkele cursussen met eenzelfde technisch-vaktaalkundig karakter. De faculteit der Letteren en Wijsbegeerte kende voorts een aantal cursussen die, voornamelijk wegens hun onderwerp (bijvoorbeeld: *Histoire de la littérature flamande, Exercices philologiques sur le flamand*, enz.) in het Nederlands gegeven werden. Met de invoering van een Nederlandstalig doctoraat in de rechten (1935) hoopte de Universiteit het verlies aan arbeidsplaatsen in het Vlaamse landsgedeelte voor haar toekomstige studenten te kunnen tegengaan. De creatie van dit doctoraat betekende in de praktijk echter dat Nederlandstaligen voortaan een studierichting in hun eigen taal konden volgen, en dus op de U.L.B. een Nederlandstalig diploma konden behalen. Dit was dan ook het begin van een andere problematiek: die van de verdubbeling van de universiteit ten bate van Nederlandstalige studenten. De Raad van Beheer zou zich op 18 juni 1938 principieel

accord verklaren om de verdubbeling van de rechtsfaculteit voort te zetten en koos op dat moment dus voor een actieve politiek naar de Vlaamse bevolking.

Tijdens de oorlog wilde de Duitse bezetter van de Universiteit een 'Germaans bolwerk' maken en vroeg de universitaire overheid onomwonden om tot een directe verdubbeling over te gaan. De Raad van Beheer besluit op 18 juli 1941 '*à l'unanimité de poursuivre progressivement l'organisation de cours en langue néerlandaise*', waardoor zij de controle hield over de snelheid waarmee één en ander zou gebeuren. De unanimité was echter slechts schijn. Na de oorlog zal men zich distanciëren van deze beslissing en valt het introduceren van nieuwe Nederlandstalige cursussen een beetje stil. Men gaat in 1946 wel over tot de voorgenomen verdubbeling van de kandidatuur in de Rechten, zodat de eerste studenten die hun studies volledig in het Nederlands aflegden in 1951 hun diploma behaalden. Pas in 1955 zal er een nieuwe verdubbelingsgolf komen, die start in de faculteit Letteren en Wijsbegeerte. Vanaf dan wordt er bijna elk jaar wel een sectie geheel of gedeeltelijk verdubbeld. Dit proces was in het begin van de gebeurtenissen die aanleiding gaven tot het ontstaan van de V.U.B. in 1969 nog niet volledig afgesloten.

De verdubbeling in de eerste jaren na de oorlog:
een heet hangijzer

De Duitse plannen tot verdubbeling van de Universiteit staan in contrast met de politiek van de U.L.B. in de periode 1945-1955. Toch kondigt een pijnlijk incident voor de openingsplechtigheid van het academisch jaar 1944-1945 (het bestuur van de U.L.B. zou geen ruimte hebben willen maken voor een korte redevoering in het Nederlands) aan dat de problematiek zich weer zal stellen. De Raad van Beheer besluit daarom op 14 oktober 1944 een commissie in het leven te roepen, die de taak heeft '*à étudier la question flamande sous tous les aspects qui intéressent l'Université*'.

De commissie schreef haar bevindingen in een lijvig verslag neer. Zij analyseerde eerst de bestaande situatie, de invloed van de taalwetten en de door de U.L.B. reeds genomen maatregelen. Bij deze analyse had ze veel oog voor de arbeidsmogelijkheden van de afgestudeerden. Voor de afgestudeerden in de Letteren en Wijsbegeerte werden de mogelijkheden in het onderwijs onder de loep genomen, voor de doctores in de Rechten de juridische en notariële functies en de arbeidsmogelijkheden

TRADUCTION

30 juillet 1941.-

Le Commandant Militaire pour
la Belgique et le Nord de la
France.

Le Chef de l'Administration militaire

A Monsieur le Recteur de l'Université.

OBJET: l'entretien de hier sur la situation de l'Université de
Bruxelles.

Conformément à notre entretien de hier voici le point de vue adop-
té par l'administration militaire quant à la situation actuelle de
l'Université et des mesures à prendre en conséquence:

1.

- 1) La décision de principe du Conseil d'Administration, tendant à
introduire le bilinguisme dans toutes les Facultés, doit être
réalisée loyalement et sans délai, afin que le dédoublement
complet de l'Université de la capitale corresponde aux disposi-
tions légales sur l'égalité des langues.

Brief van generaal von Craushaar aan rector F. van den
Dungen, met het verzoek om in alle faculteiten tweetalig-
heid in te voeren.

aan de balie, terwijl men voor de afgestudeerden van de Toegepaste
Wetenschappen en de Medische Faculteit de tewerkstelling bij de over-
heid bekeek. Telkens werden de in voege zijnde taalwetten uitvoerig
geëxamineerd. Vervolgens gaf de commissie een overzicht van de cur-
sussen die in het Nederlands gegeven werden en onderzocht ze het
verloop van de studentenaantallen voor en na de vernederlandsing van
de Gentse Universiteit en de verdubbeling in Leuven. Zij constateerde
dat de ULB nooit een grote aantrekkingskracht uitoefende op Vlaamse
jongeren, dat de taalwetten van 1932 en 1935 deze aantrekkingskracht
nog verminderden en dat vooral in de jaren vlak voor de oorlog steeds
minder Vlamingen hun studies in het Frans wilden doen. Bovendien
nam het aantal Franstalige leerkrachten uit het middelbaar onderwijs
in Vlaanderen af wegens de strikte toepassing van de taalwetgeving,
waardoor de afzetmarkt en de uitstraling van de U.L.B. in het Vlaamse
landsgedeelte taande. Daartegenover stond dat het middelbaar onder-
wijs zich in Vlaanderen vóór de Tweede Wereldoorlog sterk ontwikkel-
de. Bleef de vraag of deze potentiële kandidatuurstudenten, aanleunend
bij een traditie, de U.L.B. de rug zouden toekeren en zich in Gent of
Leuven inschrijven, dan wel de Franstalige of (voornamelijk toekomstige)

ge) Nederlandstalige afdelingen van de U.L.B. zouden bezoeken. De commissie bestudeerde via een enquête in de faculteiten van de Wetenschappen, Geneeskunde en Toegepaste Wetenschappen, eveneens de materiele konsekwenties van een uitbreiding van het aantal cursussen in het Nederlands. Ze concludeerde dat het zeer moeilijk en voor de faculteit Geneeskunde bijna onmogelijk zou zijn om het nodige wetenschappelijke personeel te vinden, dat het aantal laboratoria zou moeten verdubbeld worden en dat er nieuwe gebouwen moesten worden voorzien. De uitgaven van de Universiteit zouden in geval van een verdubbeling met 75% stijgen. Opvallend is dat de commissie slechts op enkele punten unanieme adviezen kon formuleren. Men stelde dat het linguïstisch statuut van de Universiteit voor eens en altijd geregeld moest worden; de beslissingen genomen tijdens de Duitse bezetting konden de U.L.B. in geen geval binden. Voorts meende men dat de Universiteit moest bijdragen tot de versteviging van de nationale unie, enerzijds door haar levensbeschouwelijke principes doorheen heel het land te verspreiden, hetgeen inhield dat de uitstraling van de U.L.B. moest worden verhoogd, anderzijds door het geven van kwaliteitsonderwijs en het uitvoeren van vernieuwend wetenschappelijk onderzoek. De materiële problemen vormden, aldus de commissie, het struikelblok om in de nabije toekomst tot een integrale verdubbeling van de Universiteit over te gaan. Wel adviseerde de commissie de kandidaturen in de rechten te verdubbelen om een einde te maken aan de vreemde situatie in de Rechtsfaculteit, waar alleen de doctoraatsjaren verdubbeld waren.

Over het in de toekomst te volgen beleid en de uitvoering van de adviezen waren de commissieleden het grondig oneens. Sommige wetenschappers meenden dat de U.L.B. Franstalig moest blijven en niet moest overgaan tot verdubbeling, anderen adviseerden in principe de integrale verdubbeling na te streven, maar deze geleidelijk aan uit te voeren.

De tegenstanders van de verdubbeling wilden de kwestie vooral geregeld zien omdat zij vreesden dat er zodanige agitatie rond zou ontstaan dat het wetenschappelijk onderzoek er schade van zou ondervinden. Zij waren niet van plan *'une minorité estudiantine imprégnée d'un mystique racique'* binnen te halen; dan riskeerde men dat de Waalse jeugd de U.L.B. de rug zou toekeren en in Luik zou gaan studeren. Bovendien meenden zij dat toekomstige Vlaamse studenten afkomstig van athenea rond Brussel meestal katholiek waren en vijandig zouden staan tegenover het vrijzinnig karakter van de Universiteit. Aldus zou men een paard van Troje op de Universiteit binnenhalen; men was zeker niet bereid

voor déze jongeren de financiële bronnen van de Universiteit uit te putten.

Bovendien argumenteerden deze commissieleden dat het Frans, als meest universele en internationale taal, in België (*carrefour des grandes civilisations*) het meest geschikt was om te gebruiken, ook omdat deze taal de precisie en helderheid bood die voor het beoefenen van de wetenschap nodig was. Vlaamse studenten die in het Nederlands wilden studeren konden hun eventuele vrijzinnigheid aan de R.U.G. belijden; als vrijzinnige Universiteit had de U.L.B. niet langer een monopoliepositie. De U.L.B. zou trouwens haar vrijzinnige uitstraling maar kunnen behouden door kwalitatief hoogstaand onderzoek te verrichten; dit vereiste eerder de uitbouw van bestaande structuren dan de oprichting van nieuwe. Wilden Nederlandstaligen toch aan de U.L.B. studeren, dan zou men hen in de toekomst een voogd kunnen toewijzen om hen te ontvangen en hen vertrouwd te maken met het Frans. Wel kon men overgaan tot het intensifiëren van de cursussen met vaktermen. Enerzijds voor de Vlaamse studenten, zodat dezen de hen aangeleerde wetenschappelijke bagage in het Nederlands konden omzetten, anderzijds voor de Waalse studenten, zodat die beter voorbereid zouden zijn op de staatsexamens. Op het eind van de studies kon men bovendien cursussen voorzien *afin d'initier nos ingénieurs, médecins, pharmaciens, chimistes, professeurs à leur vie sociale en pays flamand*.

De voorstanders van de verdubbeling vonden de gevaren voor een hoogoplopend conflict overdreven. De angst van de professoren — die refereerden naar de incidenten over de verdubbeling van de Leuvense universiteit — was ongegrond in een vrije Universiteit, waar in de faculteit Rechten leden van beide taalgemeenschappen sedert 1936 vriendschappelijk naast elkaar leefden. Zij geloofden dat een verdubbelde U.L.B. een aantrekkingskracht zou uitoefenen op studenten van de athenea uit de omgeving. Ook zo'n 600 studenten van Leuven en Gent — waar volgens de commissie een bijna identieke klerikale geestesgesteldheid heerste — die nu geen vrijzinnig onderwijs konden genieten zouden zich dan op de U.L.B. inschrijven (ter vergelijking: de studentenpopulatie van de Universiteit in 1938-39 bedroeg in het totaal 3282 studenten).

Wilde de U.L.B. zich als nationale Universiteit handhaven en bijdragen tot de eenheid van het land, dan moest zij ervoor zorgen dat Nederlandstalige jongeren op de Universiteit een milieu vonden dat aansloot bij hun middelbare schoolopleiding en hun familiale omgeving. Zowel Franstalige als Nederlandstalige jonge intellectuelen zouden op zo'n Universiteit zij aan zij kunnen studeren en met elkaar kunnen sympathi-

seren. De wettelijke en feitelijke gelijkstelling van de beide landstalen (volgens de commissieleden veroorzaakt door de decentralisatie en diversificatie van de samenleving, *du fait que les langues vulgaires passent au rang de langue cultivée*) en de taalwetgeving garandeerden dat de U.L.B. dan ook in het Vlaamse landsgedeelte weer een uitstraling zou kennen. Daarom vond men uitbreiding van het aantal cursussen in wetenschappelijke terminologie minder noodzakelijk. De voorstanders prefereerden, wegens het tekort aan financiële middelen, een verdubbeling in drie fasen. In een eerste fase zou de Universiteit haar voornemens tot verdubbeling moeten aankondigen, zodat de verloren impact op de Vlaamse publieke opinie herwonnen kon worden. Bovendien zou men op deze manier een wetgeving die het oprichten van Nederlandstalige cursussen aan de U.L.B. wilde tegengaan, een slag voorblijven. In een tweede fase moesten vooral de faculteiten met een directe invloed op de *esprit public* worden verdubbeld. In een derde fase zouden wijzigingen in minder invloedrijke faculteiten worden doorgevoerd; de levensbeschouwelijke en politieke cursussen stonden bovenaan de lijst om in het Nederlands te worden gedoceerd. Het ritme van verdubbelingen zou bovendien kunnen geschieden naargelang er zich competente docenten aanboden.

Hoewel de kwestie lang niet alle studenten interesseerde namen sommige studenten minder genuanceerde standpunten in dan de eerbiedwaardige leden van de commissie. Een zekere 'Nicaise', naar eigen zeggen '*Belge d'expression française*' en *défenseur de la culture française... et de l'Université* vertolkt in het studentenblad de mening van de tegenstanders van de verdubbeling. '*... les Flamands n'ont pas de langue. Le néerlandais officiel est une langue hybride, une construction artificielle, une langue morte. Ce qui vit, ce sont les idiomes...*' '*la petite bourgeoisie flamande parle un dialecte assez éloigné du néerlandais littéraire. Celui-ci, cultivé en Hollande, est une langue assez pauvre*'. Hij getuigde van een gesprek met een Nederlander, die het Nederlands geen interessante taal zou vinden en concludeerde: '*les Hollandais voient plus clair que nos Flamands qui sont aveuglés par leurs passions politiques*'. Hoe spijtig voor hen, want '*... la fameuse loi linguistique... a désavantagé les Flamands cultivés*' die '*verront leur génie limité par l'étroitesse d'une langue mineure dans un petit bout du vaste monde*'. Gelukkig voor deze Vlamingen toonde hij aan dat '*les Flamands cultivés ne sont nullement désavantagés par un enseignement en français parce qu'ils sont déjà familiarisés avec une grande partie de son vocabulaire*'. Een waarachtige vriend van de U.L.B. hoeft en kan dan ook niet toestaan dat de Universiteit ooit tweetalig zou zijn en daardoor haar universalis-

teit en faam in de wereld zou verliezen, aldus Nicaise. Dit artikel werd door André Delvaux, in naam van de Vlaamse studenten van de U.L.B., op sarcastische kritiek onthaald. Tevens geeft Delvaux aan hoe de Vlaamse vrijzinnigen op dat moment principieel over de situatie dachten: *'Nous considérons le fait d'être formés dans notre langue maternelle comme un droit. Lorsqu'il nous faudrait étudier en une langue étrangère, où donc se cacherait cette liberté chérie? Et l'importance dans la formation de la pensée et de la personnalité?'*. In een verstandig en genuanceerd artikel geeft Jan Du Four enkele maanden daarop de visie van de Vlamingen op de toekomst. Hij wijst erop dat de Vlaamse studenten nooit hun goedkeuring hebben laten blijken voor de verdubbelingsinitiatieven van de Duitse bezetter en alle inmengingspogingen (*'dans une question qui n'intéressait que l'Université même'*) van de Duitsers hebben bestreden. Nu vraagt hij de Raad van Beheer om de verdubbeling weer op het programma te zetten, rekening houdend met drie punten: *'1. l'évolution rapide de la Flandre vers son autonomie culturelle; 2. l'impossibilité pour les étudiants flamands ayant fait leurs études moyennes en néerlandais de jouir des avantages spirituels du libre-examen; 3. la nécessité immédiate de créer une élite intellectuelle flamand'*. Deze punten worden uitgewerkt in dezelfde zin als de commissieleden die voor de verdubbeling waren dit deden. Voor het materiële aspect van de zaak vraagt hij de Raad zich bovendien de woorden van één der beroemdste professoren te herinneren: *'Notre caisse est vide; mais quand il faut trouver de l'argent pour défendre une bonne cause, on en trouve'*.

Slotbeschouwing

Voor de Raad van Beheer, die na de oorlogsjaren een opbouwpolitiek in de geest van nationale eenheid en samenwerking volgde, was de interne verdeeldheid over de kwestie zeer vervelend. Door enerzijds de politiek van verdubbeling te onderschrijven, maar deze anderzijds uit te stellen, kon zij zowel de voorstanders van de verdubbeling als de fervente tegenstanders winnen voor haar herstellpolitiek. De slechte financiële situatie van de Universiteit was hiervoor, terecht of onterecht, een welkom alibi. Inderdaad was de U.L.B. verplicht zich na de oorlog aan te passen aan stijgende studentenaantallen en moest ze wennen aan een steeds sneller evoluerende wetenschap, die een hoger investeringsritme in wetenschappelijk materiaal vergde. Zij verkoos bovendien het bestaande verder uit te bouwen; ze zou in de jaren na

de oorlog een beperkt aantal instituten en ondersteunende diensten oprichten. De nodige financiële middelen werden gevonden door het voeren van een veel restrictievere bouwpolitiek dan voor de oorlog het geval was geweest en door de groei van het professorencorps zo beperkt mogelijk te houden. Deze beleidskeuzes konden de voorstanders van de verdubbeling echter niet bevredigen, zeker niet meer toen op het einde van de jaren vijftig de argumentatie om niet te verdubbelen veranderde: *'et surtout, il faut disposer du temps nécessaire pour former un corps enseignant de qualité'* klonk het toen.

Opvallend is dat in de naoorlogse discussie over de verdubbeling de politiek van de Duitse bezetter weinig aan bod komt. Indirect heeft de bezetting de verdubbeling van de universiteit echter wel sterk vertraagd. Niet alleen omdat de bezetting materiële schade had veroorzaakt en zo het budget van na de oorlog extra belastte. Ook omdat door een aantal Waalsgezinden, ook vindbaar tussen het U.L.B.-personeel, de Vlaamse standpunten geïdentificeerd werden met de politiek van de Duitse bezetter. Dit is voelbaar bij de tegenstanders van de verdubbeling wanneer zij stellen: *'Danger de constituer à Bruxelles... une élite flamande, flamingante au sens péjoratif du terme, toute imprégnée d'un mysticisme linguistique en racique et animée d'un esprit de conquête'*. De eis tot verdubbeling, die tevens een beleidslijn van de Duitsers was geweest, werd daarom gemakkelijk ervaren als een genante negatie van de naoorlogse Belgische Staat. Veel Franstaligen verwachtten dat in een unitaristisch bevrijd België het vooroorlogse principe 'tweetaligheid-met voorkeur voor het Frans' opnieuw zou worden hersteld. Men hoopte de taalwetgeving terug te kunnen schroeven. De commissieleden namen in 1945 volgende woorden van hun collega, Nobelprijswinnaar J. Bordet, fervent tegenstander van de verdubbeling, over in hun rapport: *'La législation linguistique en vigueur est une législation de contrainte et est appelée à disparaître un jour ou l'autre. L'U.L.B., pour cette double raison de principe et de fait ne doit pas en tenir compte, et en tout cas, ne doit pas s'empresse de s'y plier. Elle devrait même coopérer à la tâche urgente de la révision de ces lois de contrainte et favoriser le bilinguisme individuel volontaire, conditions de l'unité nationale'*. De Vlaamse beweging is tijdens de bevrijding onthoofd en niet bij machte om haar eisen, ook niet die van de verdubbeling, kracht bij te zetten. Dit alles betekende dat de U.L.B. in het eerste naoorlogse decennium in de praktijk bleef hopen om de Waalse studenten een arbeidsmarkt in Vlaanderen aan te kunnen bieden en sloot zo aan bij de politieke ideeën van de francofone middenklassen. Zij volhardde daarmee in haar weinig efficiënte politiek van de jaren twintig en dertig.

De toekomst zou uitwijzen dat de klok niet meer teruggedraaid zou worden en dat het bestuur van de U.L.B., zich steunend op het cijfermateriaal over de studentenbevolking van de jaren twintig en dertig en op verslagen en wetgeving uit de jaren dertig, te veel rekenig had gehouden met het verleden. Misschien hadden Franstaligen nog te veel en Vlamingen nog te weinig zelfvertrouwen om de ontwikkelingen in het na-oorlogse België te kunnen voorspellen.

Bibliografie

A. Archiefbronnen

- Brussel

Archieven van de 'Université Libre de Bruxelles'

Processen-verbaal van de Raad van Beheer en van het Bureau, 1938-1946.

Rectoraat. Algemene Dossiers 1938-1946 (klassement in behandeling, omvat talrijke archiefdossiers over de mobilisatie van het onderwijzend personeel en de studenten, de betrekkingen tussen de academische overheden en de *Militärverwaltung* tussen 1940 en 1943, de staat van de patrimonium-bezittingen van de Universiteit, de taalkundige verdubbeling van de instelling, enz.)

Secretariaat. 1938-1946.

Algemene organisatie

Onderwijs

Studenten

Propaganda en externe betrekkingen

Financiën

Duitse bezetting

Bibliotheek. 1940-1942.

Dienst Universitaire Inlichtingen. 1938-1946.

Persoonlijke Documenten

Documenten André Puttemans

Interfacultaire Kringen

'Association Générale des Etudiants'

Diverse documenten

Hoover Stichting voor de ontwikkeling van de U.L.B.

Duitse documenten over de betrekkingen tussen de bezetter en de U.L.B. 1940-1943 (samengesteld door R. Leclercq)

Verzameling pamfletten, clandestiene en studentenkranten

Algemeen Rijksarchief

Papieren Nyns, n° 152.

Navorsings- en Studiecentrum voor de Geschiedenis van de Tweede Wereldoorlog

Reeksen: Partis politiques et Mouvement culturels, Procès belges et allemands, Les Belges en France et à Londres, Militärbefehlshaber in Belgien und Nordfrankreich, Mouvements de Resistance, Collections.

Verzameling clandestiene pamfletten en dagbladen

• Parijs

Archives Nationales

Archieven van de Duitse militaire administratie voor België en Noord-Frankrijk, betreffende de geschiedenis van de U.L.B. van 1940 tot 1945, reeksen AJ40/15 n° 2, 3, 7, 8, 9 en AJ40/21 n° 1, 4, 5, 9.

B. Werken en artikels

‘Activité de l’amicale des pharmaciens pendant la période 1940-1941’, *Bulletin de l’Union des anciens étudiants de l’U.L.B.*, november 1944, pp. 25-28.

‘Activité de l’Association des ingénieurs sortis de l’U.L.B., pendant la guerre’, *Bulletin de l’Union des anciens étudiants de l’U.L.B.*, november 1944, pp. 29-31.

‘Activité de la Faculté de pharmacie pendant la fermeture volontaire de l’U.L.B.’, *Revue de médecine et de pharmacie*, januari 1945, pp. 35-36.

P. BAUDOUX, *Liber memorialis des membres du Conseil d’administration et du corps enseignant, des étudiants et anciens étudiants de l’Université libre de Bruxelles victimes de la guerre 1940-1944*, Brussel, 1953.

A.L.A. BEEKEN, *Message pour Philomène*, Brussel, 1948.

F. BULTE, ‘Mon Université: 1939-1945’, *Bulletin de l’Union des anciens étudiants de l’U.L.B.*, maart 1966, pp. 20-23, april 1966, pp. 24-27, mei 1966, pp. 25-28, juni 1966, pp. 53-56, oktober 1966, pp. 22-24.

‘Cérémonie commémorative de la Résistance de l’Université libre de Bruxelles’, *Bulletin de l’Union des anciens étudiants de l’U.L.B.*, juli-augustus 1945, pp. 8-12.

- E. DE BENS, *De Belgische dagbladders onder Duitse censuur (1940-1944)*, Antwerpen-Utrecht, 1973.
- E. DECRAENE en P. HOUSSA, 'Rapport sur l'activité des médecins anciens étudiants de l'Université libre de Bruxelles (A.M.U.B.) de 1939 à 1944', *Bulletin de l'Union des anciens étudiants de l'U.L.B.*, november 1944, pp. 24-25.
- A. DE JONGHE, 'Het vraagstuk Brussel in de Duitse Flamenpolitik, 1940-1944. Het Duitse standpunt', *Taal en sociale integratie*, IV, 1981, pp. 430-437.
- F. DE PAUW, 'Het ontstaan van de Nederlandstalige Faculteit der rechtsgeleerdheid aan de Vrije Universiteit Brussel', *Recht in Beweging*, I, Antwerpen, 1973, pp. 343-349.
- E. DESLE, 'Het ontstaan en de politieke betekenis van de Brussels-franfone beweging in de periode 1945-1958', *Het probleem Brussel sinds Hertoginnedal (1963)*. *Acta van het colloquium VUB-CRISP van 20 en 21 oktober 1988*, Brussel, 1989, pp. 403-444.
- A. DESPY-MEYER, 'Inventaire des archives de l'administration militaire allemande pour la Belgique et le Nord de la France concernant l'histoire de l'U.L.B. de 1940 à 1945 conservées à Paris', *Quarantième anniversaire de la fermeture de l'Université (25 novembre 1941)*, Université libre de Bruxelles, Service des archives, Etudes et monographies, n° 2, 1982, pp. 53-111.
- P. DE VROEDE, 'Vijftig jaar Faculteit der Rechtsgeleerdheid V.U.B.', *Vijftig jaar Faculteit der Rechtsgeleerdheid V.U.B. Feestbundel naar aanleiding van de feestzitting van 27 november 1985*, Antwerpen, 1987, pp. 21-27.
- J. DU FOUR, 'Le dédoublement des cours', *Bruxelles Universitaire*, 20 november 1945, pp. 7-8 en 15.
- 'L'enseignement clandestin à la Faculté de médecine', *Bruxelles médical*, september 1944, p. 59.
- W.-J. GANSHOF van der MEERSCH, 'Notice sur la vie et les travaux de Léon Cornil. Aperçu de l'histoire de l'Université de Bruxelles sous l'occupation allemande, 1940-1944', *Rapport sur l'année académique 1963-1964*. *Université libre de Bruxelles*, Brussel, 1972, pp. 201-225.
- J. GOTOVITCH, *Du rouge au tricolore*, Brussel, 1991, (in druk).
- A. JAUMOTTE en E.R. MARICQ, 'Activité du cercle: le Cercle polytechnique pendant l'occupation', *Revue de l'Ecole polytechnique*, januari 1945, pp. 53-55.
- E. JOSSE, Y. HOSTE, D. MARTIN, J. WYNANTS, *Guide de la presse clandestine de Belgique*, onder de leiding van J. GOTOVITCH, Navorsings-en Studiecentrum voor de Geschiedenis van de Tweede

Wereldoorlog, Brussel, 1991.

C. KESTELOOT, 'Stratégies wallonnes et francophones à Bruxelles (1955-1963)', *Acta van het Colloquium VUB-CRISP van 20 en 21 oktober 1988*, Brussel, 1989, pp. 445-501.

J. LA BARRE, 'L'Union des anciens étudiants de l'U.L.B. pendant la guerre', *Bulletin de l'Union des anciens étudiants de l'U.L.B.*, novembre 1944, pp. 12-19.

J. LA BARRE, 'L'Université libre de Bruxelles pendant la guerre 1940-1944', *Bruxelles médical*, speciaal nr., september 1944, pp. 38-43.

F. LEBLANC, 'L'activité de l'Union des ingénieurs commerciaux de l'U.L.B., pendant l'occupation', *Bulletin de l'Union des anciens étudiants de l'U.L.B.*, novembre 1944, p. 32.

H. LIEBRECHT, *L'Université de Bruxelles et la guerre*, Brussel, [1944].

D. MARTIN, 'Les Universités belges pendant la deuxième guerre mondiale', *L'occupation en France et en Belgique, 1940-1944*, speciaal nummer van *la Revue du Nord*, Lille, 1987.

H. NEUMAN, *Avant qu'il ne soit trop tard, portraits de résistants*, Paris-Gembloux, 1985.

NICAISE, 'A propos d'un conflit. Le bilinguisme à l'Université de Bruxelles', *Bruxelles Universitaire*, 15 mei 1945, p. 10 en 26 oktober 1945, p. 4.

Cl. PREAUX, *Brussels University during the German occupation. An address to members of the British Forces*, Brussel, s.d.

A. PUTTEMANS, 'Rapport sur l'activité de l'Association des professeurs issus de l'U.L.B. de 1939 à 1944', *Bulletin de l'Union des anciens étudiants de l'U.L.B.*, novembre 1944, pp. 20-23.

M. RIVIERE, 'L'U.L.B. et la guerre. Histoire de la fermeture', *En avant*, november 1959, pp. 12-15.

'Saint-Verhaegen d'exil', *Revue de médecine et de pharmacie*, speciaal nr., Sint-Verhaegen 1945, pp. 28-31.

Service Hotton. Groupe D. Rapport sur les activités du groupe D. 1940-1944. s.l.s.d.

M. STEINBERG, *L'Etoile et le fusil*, Brussel, 3 vol., 1983-1987.

J. STENGERS, 'La fermeture de l'Université', *Quarantième anniversaire de la fermeture de l'Université libre de Bruxelles (25 novembre 1941)*, Université libre de Bruxelles, Service des Archives, Etudes et monographies, n° 2, 1982, pp. 35-48.

J. STENGERS, 'Une page de l'histoire de l'Université de Bruxelles sous l'occupation: l'incident Rolin-De Man de novembre 1940', *Mélanges Mina Martens. Annales de la Société Royale d'archéologie de Bruxelles*,

1981, pp. 255-263.

W. UGEUX, *Le 'Groupe G' (1942-1944). Deux héros de la résistance: Jean Burgers et Robert Leclercq*, Paris-Brussel, 1978:

U.L.B., *Faculté des sciences. Cours clandestins. 1941-1944*, Brussel, A.Sc.Br., 1976.

Université libre de Bruxelles. Séance solennelle de rentrée du 20 novembre 1944, Brussel, 1947.

A. UYTTEBROUCK, 'Les grandes étapes des cinquante dernières années. La seconde guerre mondiale 1939-1945', *Les cent cinquante ans de l'Université libre de Bruxelles (1834-1984)*, Brussel, 1984, pp. 38-45.

A. UYTTEBROUCK, 'Inventaire des papiers André Puttemans. Les cours 'clandestins' organisés après la fermeture de l'Université libre de Bruxelles (1942-1943)', *Archives et Bibliothèques de Belgique*, XLVII, 1976, pp. 531-544.

F. VAN KALKEN, *Histoire des Universités belges*, Brussel, 1954.

J. VAN WELKENHUYZEN, 'L'Université libre de Bruxelles au début de l'occupation allemande (juin 1940-mai 1941)', *Quarantième anniversaire de la fermeture de l'Université libre de Bruxelles (25 novembre 1941)*, Université libre de Bruxelles, Service des Archives, Etudes et monographies, n° 2, 1982, pp. 13-34.

J. VAN WELKENHUYZEN, *Les Universités belges sous l'occupation allemande, 1940-1944*, Brussel, s.d. (Publikatie van het Navorsings-en Studiecentrum voor de Geschiedenis van de Tweede Wereldoorlog)

M. VAUTHIER, *1940-1944, l'Université de Bruxelles sous l'occupation allemande*, Brussel, 1944.

C. Iconografische documentatie

Archieven van de *Université libre de Bruxelles*

Archieven van de Stad Brussel.

Atheneum Ukkel I, tentoonstelling 'Het Atheneum van Ukkel tijdens de oorlog', maart-april 1991.

Navorsings-en Studiecentrum voor de Geschiedenis van de Tweede Wereldoorlog.

Joods Museum van België.

Privé verzamelingen.

Lijst van de Medewerkers

- Robert DEJAEGERE,**
Rector van de V.U.B.
- Christine DENUIT-SOMERHAUSEN,**
Wetenschappelijk geschiedkundig medewerker aan de R.T.B.F.
- ✓ **Andrée DESPY-MEYER,**
Directeur van de Archiefdienst van de U.L.B.
- × **Georges DESPY,**
Professor aan de U.L.B.
- Didier DEVRIESE,**
Licentiaat geschiedenis (U.L.B.)
- × **Alain DIERKENS,**
Docent aan de U.L.B.
- José GOTOVITCH,**
Directeur van het Navorsings- en Studiecentrum voor de geschiedenis van de Tweede Wereldoorlog en docent aan de U.L.B.
- Eliane GUBIN,**
Docent aan de U.L.B.
- Chantal KESTELOOT,**
Licentiaat geschiedenis (U.L.B.)
- Dirk MARTIN,**
Assistent bij het Navorsings- en Studiecentrum voor de geschiedenis van de Tweede Wereldoorlog
- Frank SCHEELINGS,**
Archivaris van de V.U.B.
- Maxime STEINBERG,**
Doctor in de geschiedenis (U.L.B.)
- Marie-Rose THIELEMANS,**
Docent aan de U.L.B.
- André UYTTEBROUCK,**
Professor aan de U.L.B.
- Rik VAN AERSCHOT,**
Voorzitter van de Raad van Beheer van de V.U.B.

Règles d'utilisation de copies numériques d'œuvres littéraires mises à disposition par les Archives & Bibliothèques de l'ULB

L'usage des copies numériques d'œuvres littéraires, ci-après dénommées « copies numériques », mises à disposition par les Archives & Bibliothèques de l'Université libre de Bruxelles, ci-après A&B, implique un certain nombre de règles de bonne conduite, précisées ici. Celles-ci sont reproduites sur la dernière page de chaque copie numérique mise en ligne par les A&B. Elles s'articulent selon les trois axes : protection, utilisation et reproduction.

Protection

1. Droits d'auteur

La première page de chaque copie numérique indique les droits d'auteur d'application sur l'œuvre littéraire.

Pour les œuvres soumises aux droits d'auteur, les A&B ont pris le soin de conclure un accord avec leurs auteurs ou ayant droits afin de permettre leur numérisation, le cas échéant, leur mise à disposition en ligne et leur utilisation dans les conditions régies par les règles d'utilisation précisées dans le présent texte. Ces conditions particulières d'utilisation, de reproduction et de communication du document numérisé sont précisées sur la dernière page du document protégé.

2. Responsabilité

Malgré les efforts consentis pour garantir les meilleures qualité et accessibilité des copies numériques, certaines déficiences peuvent y subsister – telles, mais non limitées à, des incomplétudes, des erreurs dans les fichiers, un défaut **empêchant l'accès au document, etc.** -. Les A&B déclinent toute responsabilité concernant les dommages, coûts et dépenses, y compris des honoraires légaux, entraînés par l'accès et/ou l'utilisation des copies numériques. De plus, les A&B ne pourront être mises en cause dans l'exploitation subséquente des copies numériques ; et la dénomination des 'Archives & Bibliothèques de l'ULB' et de l'ULB, ne pourra être ni utilisée, ni ternie, au prétexte d'utiliser des copies numériques mises à disposition par eux.

3. Localisation

Chaque copie numérique dispose d'un URL (uniform resource locator) stable de la forme <http://digistore.bib.ulb.ac.be/annee/nom_du_fichier.pdf> qui permet d'accéder au document ; l'adresse physique ou logique des fichiers étant elle sujette à modifications sans préavis. Les A&B encouragent les utilisateurs à utiliser cet URL lorsqu'ils souhaitent faire référence à une copie numérique.

Utilisation

4. Gratuité

Les A&B mettent gratuitement à la disposition du public les copies numériques d'œuvres littéraires : aucune rémunération ne peut être réclamée par des tiers ni pour leur consultation, ni au prétexte du droit d'auteur.

5. Buts poursuivis

Les copies numériques peuvent être utilisés à des fins de recherche, d'enseignement ou à usage privé. Quiconque souhaitant utiliser les copies numériques à d'autres fins et/ou les distribuer contre rémunération est tenu d'en demander l'autorisation aux Archives & Bibliothèques de l'ULB, en joignant à sa requête, l'auteur, le titre de l'œuvre, le titre de la revue ou de l'ouvrage dont l'œuvre est extraite, et l'éditeur du (ou des) document(s) concerné(s).

Demande à adresser au Directeur des Archives & Bibliothèques CP 180, Université Libre de Bruxelles, Avenue Franklin Roosevelt 50, B-1050 Bruxelles. Courriel : bibdir@ulb.ac.be.

6. Citation

Pour toutes les utilisations autorisées, l'utilisateur s'engage à citer dans son travail, les documents utilisés, par la mention « Université Libre de Bruxelles – Archives & Bibliothèques » accompagnée des précisions indispensables à l'identification des documents (auteur, titre, titre de la revue ou de l'ouvrage dont l'œuvre est extraite, date et lieu d'édition).

7. Liens profonds

Les liens profonds, donnant directement accès à une copie numérique particulière, sont autorisés si les conditions suivantes sont respectées :

- a) les sites pointant vers ces documents doivent clairement informer leurs utilisateurs qu'ils y ont accès via le site web des Archives & Bibliothèques de l'ULB ;
- b) l'utilisateur, cliquant un de ces liens profonds, devra voir le document s'ouvrir dans une nouvelle fenêtre ; cette action pourra être accompagnée de l'avertissement 'Vous accédez à un document du site web des Archives & Bibliothèques de l'ULB'.

Reproduction

8. Sous format électronique

Pour toutes les utilisations autorisées mentionnées dans ce règlement le téléchargement, la copie et le stockage des copies numériques sont permis ; à l'exception du dépôt dans une autre *base de données*, qui est interdit.

9. Sur support papier

Pour toutes les utilisations autorisées mentionnées dans ce règlement les fac-similés exacts, les impressions et les photocopies, ainsi que le copié/collé (lorsque le document est au format texte) sont permis.

10. Références

Quel que soit le support de reproduction, la suppression des références à l'ULB et aux Archives & Bibliothèques de l'ULB dans les copies numériques est interdite.